

TARTALOM Mécses a te igéd

B. PINTÉR MÁRTA: *Telve vagy üresen?* 241

Tanulmányok

BÁNDY GYÖRGY: *Ószövetségi teológia vagy az Ószövetség teológiája?* 242

GÖMBÖCZ ELVIRA: *Egyenlőtlenségek és globalizáció keresztény szemmel.
A gazdasági globalizáció és a keresztény egyházak társadalmi felelősségének
összefüggései* 249

Figyelő

Előadás

SZALAY LÁSZLÓ PÁL: *Az imádkozó Hamvas* 257

Könyvajánló

SZENTPÉTERY PÉTER: *Konkrétan az egység felé (?)* 264

Reflexió

GÉMES ISTVÁN: *Sértődéstől a köszönetig. Banalitás vagy vészharang?* 267

Az igehirdető műhelye

GYŐRI GÁBOR: *Szenháromság ünnepe után 6. vasárnap (Róm 6,12–18)* 269

HEGEDŰS ATTILA: *Szenháromság ünnepe után 7. vasárnap (ApCsel 13,44–49)* 272

KEVEHÁZI LÁSZLÓ: *Szenháromság ünnepe után 8. vasárnap (1Jn 4,1–8)* 275

PELIKÁN ANDRÁS: *Szenháromság ünnepe után 9. vasárnap (2Tim 2,19–21)* 278

Telve vagy üresen?

■ B. PINTÉR MÁRTA

„Amilyen mértékkel mérték, olyannal mérnek nektek.”
(Mk 4,24b)

Ott ülök a beteg ágya mellett, mögöttem az aggódó családtagok várnának valami biztatót, valami olyasmit, ami a szenvedések közepette vigasztalná, Istenhez emelné a lelküket. S én csak ülök némán, mert közhelyeken kívül semmi más nem jut az eszembe. (...) Egy-egy kimerítőbb szolgálat után ilyesmiket álmodom. A szituáció változó, de a lényeg mindig ugyanaz: én, a lelkész(nő) „csődöt mondok”.

Milyen jó, hogy a valóságban még egyszer sem kellett átélnem ilyen kínos helyzetet. Igaz, nem rajtam múltott. Isten irgalmas szeretetének köszönhető, hogy számtalanszor részese lehettem annak a csodának, amelyet Jézus megígért apostolainak: „...ne aggódjatok előre, hogy mit mondjatok, hanem ami megadatik nektek abban az órában, azt mondjátok, mert nem ti vagytok, akik szóltok, hanem a Szentlélek.” (Mk 13,11)

Meggyőződésem azonban, hogy szorongásommal nem vagyok egyedül. A lelkipásztori szolgálathoz hozzátartozik, sőt elengedhetetlen önmagunk alkalmatlanságának tudata. Az idei esztendő igéjében Pál apostol éppen erre emlékeztet bennünket: „Isten ereje az erőtlenség által ér céljához.” De nem az üresség által!

Teológiai tanáraink figyelmeztető szavai jutottak eszembe, amikor július hónap igéjét fellapoztam. Mindannyian intettek, hogy a Szentírást „privát célra” is forgassuk, legyen gondunk az elcsendesedésre. Különösen Fabiny Tibor egyháztörténész intése maradt meg bennem, mert – mondandóját plasztikusabbá téve – gyakran az általa Hány Jánosnak, a hetvenkedő katonának tulajdonított mondatra hivatkozott: „Aztán már nem is töltöttünk, csak lőttünk...”

Talán furcsának tűnik az eddigi gondolatmenet azok után, hogy elárultam, ezt az írást Márk 4,24 ihlette. Ugyanezt a rabbinikus irodalomban is fellelhető gondolatot idézi Máté is az evangéliumában. Ott az ítékezés összefüggésében kerül terítékre. Márknál azonban más a szöveghelyzet. Jézus előzőleg arról beszél, hogy a lámpát nem

rejtik el, hanem a tartóba helyezik. A tanítványok szolgálatáról szól. Rájuk bízott Isten országa titkának hirdetése.

Az evangélium szavának fényként kell elárasztania a sötétben lévő világot. De vajon miről akar szólni Jézus, amikor így szólítja meg őket: „Figyeljetez arra, amit hallotok!” Az igehallgatóról van szó, aki az igével való találkozásakor megtapasztalja önmagában Isten működését.

A mérték azonban nem mindegy. Az ige hallgatására nyitott ember gazdaggá válik, ezzel szemben megszegényedik az, aki elzárkózik előle. És itt bizony az akkori és a mai tanítványok szolgálata a tét. Üressé válik minden szavunk és cselekedetünk, vagy átsüt rajtuk Isten országának hatalma a Szentlelke erejével telítetten?

Az utóbbi hetekben sokan értékelték a Reménység fesztivált. Különösen is Franklin Graham prédikációja váltott ki élénk vitát. A klasszikus, három pontra felépített lutheránus igehirdetéstől bizony nagyon távol állt minden megszólalása a fesztivál estéin. Lehetett bírálni, hogy túl egyszerűen beszél, de egy dologgal nem vádolható. Franklin Graham szolgálata nem üres. Ebben egy fiatal lány is megerősített, akivel hazafelé a metróban beszélgettem. Graham prédikátort csak úgy jellemezte – az apostol szóhasználatát követve –: „Sokakat gazdagít, mert gazdag.” (Ebben természetesen benne volt a kritikája is azok felé, akik fanyalognak a zárkóztak el az amerikai, „térítő” módszer, a bevált evangélizációs elemekre épülő beszéd elől.) Olvastam, hogy apjához hasonlóan Franklin Graham is hosszú órákat tölt napi csendességben. Valóban bővelkedő ember, hiszen az Úrban, a Szentlélekben gazdagodik.

Július van, nyár van, szünet. Ha túl vagyunk a hittan-táborokon, talán fel is lélegezhetünk. Ilyenkor kicsit kevesebb a szolgálatunk. Szoktuk mondani, a nyár a töltekezés időszaka. Testünk töltekezik a napfényvel, szervezeteink újult fizikai erővel. Elmondható-e ez a lelkünkön is? Spirituális életünk is gazdagodik? Rajtunk múlik. Amilyen mértékkel figyelünk Isten igéjére, olyan mélységeket ismerhetünk meg Urunk titkaiból. Erőteljessé csak a Lélek erejével válhat a szolgálatunk.

Töltekezzünk, nehogy valós rémálmok gyötörjenek!

Ószövetségi teológia vagy az Ószövetség teológiája?

BÁNDY GYÖRGY

► Amikor öt évvel ezelőtt felkértek, hogy oktassak Komáromban az ottani Selye János Egyetem Református Teológiai Karán, egyebek között elvállaltam az „Ószövetségi teológia” nevet viselő kurzust is. Akkor tudatosítottam, hogy a magyar nyelvterületen használt „ószövetségi teológia” megnevezés nem azonos azzal, amit Pozsonyban az Evangélikus Teológiai Karon „teológia Starej zmluvy”, a német nyelvterületen „Theologie des alten Testaments”, az angolszász országokban pedig „theology of the Old Testament” néven oktatnak. Az utóbbi három szókapcsolat pontos fordítása így hangzik: az Ószövetség teológiája.

Az *Ószövetség teológiája* genitivusos szószerkezetet kétféleképpen lehet értelmezni: genitivus subjectivusként és genitivus objectivusként.

Ha *genitivus subjectivus* tételezünk fel, akkor arról a teológiáról van szó, amelyet az Ószövetség tartalmaz. Így értelmezik ezt a szókapcsolatot mindazok a tankönyvek, amelyek *Az Ószövetség teológiája* vagy *az Ószövetségi teológia* címet viselik. A tudományág feladata ebben az esetben az Ószövetség teológiai tartalmának kutatása, megragadása, rendszerezése és értelmezése. Az Ószövetségben lévő teológiai gondolatokat vagy könyvekként, vagy a rendszeres teológia szempontjai szerint, vagy a történelmi fejlődés tükrében, vagy az Ószövetség teológiai súlypontja, illetve súlypontjai köré csoportosítva lehet vizsgálni.

Ha viszont *genitivus objectivus* tételezünk fel, akkor az Ószövetséghez való keresztény teológiai hozzáállásról van szó. Érdekes módon ennek a témakörnek a tanulmányozását a tankönyvek nem tartják feladatuknak.

Lehet, hogy az „ószövetségi teológia” tudományágnak nem az a feladata, hogy az Ószövetséghez való keresztény teológiai hozzáállásokat tanulmányozza, mégis érdekes és tanulságos lesz ezeket a megközelítéseket röviden felvázolni.

Ebben az előadásban csak a 20. századi német protestáns teológiára szorítokozom. Úgy gondolom, hogy ebben a jelentős „cseppben” megtalálható majdnem az egész teológiai „tenger”.

A 20. század minden jelentősebb teológusa megérdemelné, hogy legalább fő vonalakban fel legyen vázolva, hogyan értékelte az Ószövetséget, és miként látta az Ószövetségnek az Újszövetséghez való viszonyát. Meg kell jegyezni, hogy amikor Németországban a náci antiszemitizmus egyre erősödött, akkor a teológiai párbeszéd nem folyhatott kizárólagosan szakmai területen és hermetikusan zárt térben, de a résztvevőknek azt is szem előtt kellett tartaniuk, hogy az Ószövetségre vonatkozó minden kritikus nézetükkel politikailag ugyanúgy visszaélhetnek, mint azt Luther zsidóellenes kinyilatkoztatásaival a náciok meg is tették.

E problémakör néhány területén történt kutatásokat Csehszlovákiában a hetvenes évek elején NANDRÁSKY professzor térképezte fel egy terjedelmes tanulmányban (1974), főként Georg FOHRER (1970 és 1957), valamint Herbert BRAUN (1962) munkáira támaszkodva. Nandrásky professzor akkor megállapította, hogy „eddig nem sikerült teológiailag kimerítően megmagyarázni a két szövetség egymáshoz való viszonyát és kapcsolatát” (NANDRÁSKY 1974, 2. sz. 22. o.).

Az Ószövetséghez való keresztény viszonyulásnak, illetve az Ószövetség–Újszövetség kapcsolatnak kissé leegyszerűsítve a következő nyolc módját lehet megkülönböztetni.

Ígélet/várakozás – beteljesedés

Az egyházi és egyházas vallásosságra jellemző, hogy az Ószövetségre úgy tekint, mint az ígérek és várakozások könyvére, amelyek Jézus Krisztusban teljesedtek be. Az ilyen hozzáállás teljes mértékben jogos és indokolt. Az Ószövetséghez való ilyenfajta hozzáállás jogosultságát bi-

zonyítandó elégséges, ha megnézzük Máté evangéliumát, amely gyakran hangsúlyozza, hogy ami az Ószövetségben meg volt írva, az Jézus Krisztus életének valamely eseményében bekövetkezett (lásd 1,22; 2,17; 2,23; 4,14 stb.), vagy 1Kor 15,1–4-et, ahol Pál apostol kétszer hangsúlyozza, hogy Krisztus „az Írások szerint” halt meg és támadt fel.

Azonnal ki kell hangsúlyozni, hogy bár a fenti vélemény teljes mértékűen indokolt, nem ez az Ószövetséghez való egyedüli lehetséges hozzáállás, és hogy ez a nézőpont leegyszerűsítene a Biblia két része közti kapcsolatot. Ez a megközelítés az Ószövetséget csak az ígéretek könyvére redukálná, amelynek az a feladata, hogy előkészítse az Újszövetséget. Másfelől viszont az a tény, hogy az újszövetségi szentírók ószövetségi szövegekkel érvelnek, azt bizonyítja, hogy

a) az Ószövetséget nem tekintik érvénytelennek vagy idejétmúltak;

b) vitathatatlan tekintélyként és az isteni kinyilatkoztatás vitathatatlan írásos dokumentumaként tartják számon.

Ellenkező esetben ezeket az ószövetségi idézeteket nem tekintenék a legkomolyabb érveknek. Ebben az esetben a következő kérdések és problémák merülnek fel:

a) Számunkra már használhatatlanok azok az exegetikai módszerek, amelyeket az Újszövetség nemegyszer alkalmaz az ószövetségi szövegekre (például 1Kor 10,4). Az újszövetségi szentírók ezeket az exegetikai módszereket a korabeli zsidóságtól vették át, és ezek már a múlthoz tartoznak. Több ószövetségi szöveg, amelyet az Újszövetség messiási ígéreteként értelmez, az eredeti szövegkörnyezetben nem tekinthető annak.

Georg Fohrer, miután kritikai-analitikai szempontból megvizsgálta azokat a szövegrészeket, amelyeket az őskereszténység (és a korabeli zsidóság) messiási ígéretnak tartott, megállapította, hogy ezek nem mindig messiási ígéretek, és a valóban messiási ígéretek száma elenyésző – csak tizenegy, esetleg tizenkét perikópa. Ebből aztán azt a következtetést vonta le, hogy a messiási ígéretek nem alkotják az Ószövetség központi üzenetét (FOHRER 1970, 262. o.). Témánk szempontjából Fohrer megállapításából azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az Ószövetségben az *ígéret – beteljesedés* modell csak nagyon korlátozott mennyiségű szövegre alkalmazható.

b) A mai keresztény ember hitére milyen jelentősége van annak a megállapításnak, hogy az egyik vagy másik ószövetségi ígéret Jézus Krisztusban teljesedett be?

Az első keresztények számára az ószövetségi ígéretek beteljesedése még valami új dolog volt. De velünk már más a helyzet. H. D. Preuss ezt a következőképpen fejezi ki: „Nem sürgető kérdés a számukra, hogy Jézus-e a Krisztus, és az egyház-e az új Izrael.” (PREUSS 1984, 63. o.)

A Jézus Krisztusban beteljesedett ószövetségi ígéret hangsúlyozásával ma arra lehet rámutatni, hogy Isten hűségese, az ő szavára lehet támaszkodni, és hogy Jézus Krisztus személye és működése nem a véletlen műve, hanem Is-

ten tervének a megvalósulása. Amikor több teológus azt kifogásolja, hogy ezek túlságosan általános teológiai tételek, amelyeket konkrét ígéretekből lehet meríteni, akkor számukra az a helyes válasz, hogy ezek az ígéretek abban a pillanatban nagyon is komolyakká válnak, amikor az Ószövetség olvasója tudatosítja, hogy ő is támaszkodhat Isten ígéreteire, és hogy Krisztus jótéteményei rá is vonatkoznak.

Az Ószövetség egész tartalmát nem lehet csak ígéretekre szűkíteni, mint ahogyan azt Eichrodt akarta, aki hegymászáshoz hasonlította Isten ószövetségi népének történetét. Ahogy a hegycsúcs közeledik, a cél egyre közelebb lesz, és egyre láthatóbbá válik.

Hova helyezzük el ebben a modellben a pusztulás és az ítélet jövendöléseit? Erre a kérdésre az *ígéret – beteljesedés* sémája nem ad választ.

Nem lehet említés nélkül hagyni azon teológusok között, akik az Ószövetségben mindenekelőtt az ígéretek látta, Walter Zimmerlit. Önmagáért beszél tanulmányának címe: *Verheissung und Erfüllung* (1952).

Zimmerli azt a nézetet vallotta, hogy az Ószövetség az ígéretek és beteljesedések közötti nagy áramlatba helyez be minket. Mintha megfeledkezett volna arról, hogy nem mi, a mai olvasók vagyunk ebben a mozgásban, hanem Isten ószövetségi népe élt az ígéretek és beteljesedések között. Mi ezt a történetet csak annak a nézőnek a helyzetéből nézhetjük, aki egy olyan sportmérkőzést néz felvételtől, amelynek az eredményét már ismeri.

Zimmerli az Ószövetséget az eljegyzéshez, az Újszövetséget pedig a házassághoz hasonlítja. Az azonban kérdéses, hogy azokhoz az emberekhez, akik már régóta házasságban élnek, lehet-e úgy beszélni, mint a jegyesekhez. Szükséges-e állandóan emlegetni nekik a jegyesség idejét, vagy arra kell-e törekedni, hogy a jelenlegi helyzetükben szólítsuk meg őket?

Az egyházi gyakorlatban jól használható az *ígéret/elvárás – beteljesedés* modellje, azonban ha az Ószövetséget az ígéretek és elvárások könyvére redukálnánk, annak az lenne az eredménye, hogy a tartalmából csak egy kis válogatást ismernének gyülekezeteink.

Az Ószövetség mint az Újszövetség ellentéte

Mivel csak a 20. századra összpontosítunk, csak tömören tegyünk említést arról, hogy már J. S. Semler (18. század) azt javasolta, hogy kellene készíteni egy „egészséges ószövetségi kivonatot”, amely a keresztények számára elfogadható lenne; hogy Schleiermacher (19. század) nyomatékosan követelte, hogy a keresztény etikából tűnjön el minden, ami törvényies; hogy Adolf von Harnack szerint (Markionról szóló művében) a vallás és az egyház megmerevedése miatt maradt az Ószövetség a kereszténység kanonikus könyvei között.

A 20. század ama teológusai között, akik az Ószövetséget az Újszövetség ellentétének tekintették, elsősorban Emanuel Hirschet kell említeni. A *Das Alte Testament und die Predigt des Evangeliums* című, 1936-ban megjelent könyvében azt állítja, hogy az ószövetségi szövegek soha nem tekinthetők a keresztény igehirdetés alapjának és mércéjének, hanem a keresztény igehirdetésben kell hangsúlyt adni az ószövetségi szövegek értékelésének (75. o.). Az Ószövetséghez való hozzáállásában Hirsch gyöngé pontja abban mutatkozik meg, hogy az Ószövetséget csak törvénynek tekinti. Vele és azokkal a teológusokkal kapcsolatban, akik nem tudnak mit kezdeni az Ószövetséggel, fel kell tenni a kérdést, hogy vajon megértették-e az Újszövetséget.

Rudolf Bultmann is azok közé a teológusok közé tartozik, akik az Ószövetségben az Újszövetség ellentétét látják. Azt írja a *Die Bedeutung des Alten Testaments für den Christlichen Glauben* (BULTMANN 1933, 1: 313–336. o.) című munkájában, hogy az isteni kinyilatkoztatás az Ószövetségben annyira össze van kapcsolva egy nép történetével, hogy számunkra az már nem lehet közvetlen kinyilatkoztatás, és hogy Izrael történelme számunkra már nem üdvtörténet. Az Ószövetségnek Jézus Krisztus adja a kinyilatkoztatás jelleget, mert az egyház sok mindenre talál rá abból, ami Krisztusban volt teljességgel kinyilatkoztatva. Bultmann szerint tehát ha az Ószövetségnek van tekintélye, akkor az Krisztustól ered.

Friedrich Baumgärtel a *Verheissung – Zur Frage des evangelischen Verständnisses des Alten Testaments* (1952) című könyvében a következő kérdést teszi fel: az Ószövetségből mi releváns számunkra, akik az Újszövetség talaján álló keresztények vagyunk? Erre a kérdésre a szerző válasza az, hogy ez az Ószövetség alapígérete: „*Én vagyok az Úr, a te Istened.*” Ígéretként kezeli ezt a mondatot, amelyet az Ószövetség alapvető ígéretének tekint.

Egyszer állítólag Baumgärtel viccesen megjegyezte, hogy ha a nézetei ellenére is a mennybe jut, büntetésből naponta két órát kell sétálnia és beszélgetnie Gerhard von Raddal a *via typologicán*. (Az anekdotát közli PREUSS 1984, 76. o.) Itt minden bizonnyal arra a nézetére gondolt, hogy az Ószövetség olyan vallást képvisel, amely az evangélium platformján kívül áll.

Luther tanítását alkalmazva a törvény és evangélium közti következetes megkülönböztetésről Baumgärtel az Ószövetség és Újszövetség viszonyában kimondja, hogy Izraellel nem vagyunk a célban, hanem a célhoz újból és újból Izraellel jutunk el. Az Ószövetség alapígérete (Baumgärtel szerint: „*Én vagyok az Úr, a te Istened*”) megfelel a törvény és az evangélium egységének, ahogy azt Luther a *Kis káté* 1. tételében fejtette ki.

Hanna Wolff olyan messzire megy, hogy ezt állítja: „Teljesen kizárt dolog, hogy a keresztény ember elfogadja az Ószövetséget Szentírásként és hitének alapjaként. Végre abba kell hagyni, hogy keresztény pozícióinkat ószövetségi

idézetekkel támasszuk alá. Nem tarthatjuk – úgy, mint eddig – az Ószövetséget keresztény hitünk dogmatikai alapjának (...) az Ószövetséget vissza kell adni a zsidóknak, az ő tulajdonuk, és mindig is az volt.” (WOLFF 1984, 189. o.) A szerző szerint a keresztény teológia kétezer éves katasztrofája abban rejlik, hogy a jézusi üzenet „új borát” a zsidóság „régie tömlőjébe” öntötte bele, így mintegy megakadályozva a kereszténységet abban, hogy megtalálja saját identitását. Mint pszichológus elutasította a szövetség kategóriájában való teológiai gondolkodást, mert a szövetséget a kollektív vallásosság megnyilvánulásának tekintette, ahol az egyén nincs tekintetbe véve, és ahol nincs lehetőség „a vallási szempontból való fejlődésre”, és szerinte „Jézus ettől elhatárolódott” (uo. 133. o.). Wolff lényegében ellenzi, hogy a kereszténység az Izraelhez való viszony által határozza meg önmagát. Ezt legkifejezöbben a következő kijelentésében fogalmazza meg: „Végre már nem akarunk »jobb zsidók« lenni, hanem keresztények akarunk lenni, önmagunk akarunk lenni.” (Idézi ZENGER 1999, 73. o.)

Ha csak ellentétet látunk az Ószövetség és az Újszövetség kapcsolatában, az egyáltalán nem biblikus, és a rendszeres teológia szempontjából is helytelen. A krisztusi „megmondattott (...) én pedig azt mondom nektek” (Mt 5,21–22) nem hozható fel érvként az Ószövetségnek az Újszövetséggel való szembeállítására, mert Krisztus szavaiban nem az Ószövetség elutasításáról van szó, hanem a követelményeinek radikalizálásáról. Az Ószövetség és az Újszövetség ellentétes volta mellett érvelni csak azokkal a krisztusi kijelentésekkel lehet, amelyekben Krisztus „*tökéletesebb igazságosságot*” (Mt 5,38–48) követel. Az Úr Jézus ezekben a kijelentéseiben sem követel semmit, ami az Ószövetséggel ellenkezik, hanem radikálisabb szeretetet vár el – a korlátozott bosszú helyett azt követeli, hogy a gonoszszal ne szálljunk szembe, az ellenség gyűlölete helyett (ami mellékesen nem ószövetségi, hanem qumráni tanítás) az ellenség szeretetét hirdeti.

Az egyházi gyakorlatban nem lehetséges az Ószövetséget az Újszövetség ellentétének tekinteni.

Krisztológiai értelmezés

A mai teológusok számára 1Kor 10,4 indokolja az ilyen értelmezést, ahol Pál a kősziklát, amelyről 2Móz 17 és 4Móz 20 tesz említést, Krisztusra vonatkoztatja. A Zsidókhöz írt levél is – főként az első fejezet – érvet szolgáltat azoknak, akik minden ószövetségi szövegnek krisztológiai értelmezést akarnak adni.

Az említett újszövetségi példánál (de más szövegeknél is) meg kell kérdezni, hogy a mai exegézis használhatja-e az újszövetségi szentírók módszereit.

Az Ószövetség krisztológiai értelmezésének a legjelentősebb képviselője Wilhelm Vischer volt. *Das Christuszeug-*

nis des Alten Testaments című művének első része 1933-ban, a második 1942-ben jelent meg. A harmadik rész már nem jelent meg, mert időközben maga a szerző is felismerte módszere problémás voltát. Vischer a középkori tantételtől indul ki (így tulajdonképpen visszatér a bibliakutatás kritika előtti korszakába), amely így hangzik: *Novum Testamentum in Vetere latet, Vetus in Novo patet* (Az Újszövetség rejtve van az Ószövetségben, és az Ószövetség az Újszövetségben nyílik meg). Ebből a tantételtől ezt a következtetést vonja le: ha Krisztus valóban az ószövetségi iratok rejtett értelme, akkor egy alapos tudományos exegézisnek törvényszerűen el kell jutnia ehhez az értelmezéshez. Vischer bizonyára elfelejtette, hogy a tudományos exegézis nem dolgozik a szövegek rejtett értelmével...

Azt Vischer sem állítja, hogy az Ószövetségben minden meg van írva Krisztusról. Az általa megfogalmazott és népszerűsített tétel szerint az Ószövetség arról beszél, hogy kicsoda Krisztus, míg az Újszövetség arról, hogy kicsoda Krisztus (VISCHER 1934–1942, 1: 7. o.).

Vischer arra figyelmeztet, hogy az, aki az Ószövetséget zsidó könyvként akarná „elintézni”, nagyon könnyen másnak ítélné oda a Krisztus címet, és nem a názáreti Jézusnak.

Amikor von Rad Vischer módszerét kritizálta, Karl Barth állt ki Vischer mellett. Von Radnak azt mondta, hogy sokkal meggyőzőbb lenne a kritikája, ha ő maga valami jobbat tudna felmutatni, mint Vischer (BARTH KD 1/2, 87. o.). Az vitathatatlan, hogy Vischer műve jelentős szerepet játszott Németországban a nemzetiszocializmus idején. Sok lelkész éppen Vischer műve óvta meg a náci antiszemitizmustól. Ezért nem véletlen, hogy a Hitvalló Egyház két neves teológusa, Karl Barth és Dietrich Bonhoeffer erősen Vischer befolyása alatt állt. Bonhoeffer Ószövetséghez való hozzáállását és ószövetségi szövegmagyarázatát Martin Kuske értékelte abban a könyvében, amelynek címe önmagáért beszél: *Das Alte Testament als Buch von Christus* (1970).

Vischer (és Barth) exegetikai-hermeneutikai módszerének nyomdokában haladt a II. világháború után a holland K. H. MISKOTTE (1963) és K. SCHWARZMÜLLER (1972). Később ennek a módszernek nem akadtak követői. Összegezve elmondható, hogy „amennyire W. Vischer kikapcsolta munkájában a módszertani kérdést, annyira kevésbé mutattak a rá érkezett válaszok is módszertani reflexiót” (KARASSZON 2005, 14. o.).

Összegezve azt lehet mondani, hogy a krisztológiai értelmezés elvitatja az Ószövetség eredeti jelentését és önálló értékét a feltételezett rejtett jelentősége kárára.

Az egyházi gyakorlatban az Ószövetség krisztológiai magyarázata csak nagy adag óvatossággal alkalmazható. Tudatosítani kell, hogy az Ószövetség minden részlete nem mutat Krisztusra, és az Ószövetség sok kinyilatkoztatásának megvan a saját valláserkölcsei értéke az újszövetségi összefüggések nélkül is.

Teokratikus értelmezés

Az Ószövetség teokratikus értelmezésének legjelentősebb (vagy egyedüli) képviselője A. A. van Ruler volt *Die Christliche Kirche und das Alte Testament* (1953) című munkájával.

Az ő szemében a Biblia a szó legteljesebb értelmében csak az Ószövetség. Az Újszövetség szerinte csak az Ószövetség magyarázata. Az Ószövetség az a könyv, amelyik igazolja Krisztus messiási voltát.

Az Ószövetség fontosságát Ruler abban látja, hogy ez a könyv a földi életünket alakítja. Szerinte az Ószövetség fő gondolata a teokrácia, Isten uralmának a megvalósítása. Ebből aztán az következik, hogy a megszentelődés fontosabb, mint a megigazítás. Ruler olyan messzire megy, hogy azt állítja, az Újszövetséget az Ószövetség szempontjából kell kritikának alávetni (vö. Hirsch ellenkező nézetével a 2. részben).

Isten országának e világi célja a föld megszentelése. A megszentelődésnek ebben a folyamatában az állam is megkapja a saját teológiai helyét, illetve feladatát.

Az csak természetes, hogy az ilyen nézetek a forradalom teológiájának az érveivé váltak.

Helyesen hangsúlyozzák van Ruler kritikussai, hogy az Isten országa a földön az ember megváltása, üdvözítése által valósul meg. Ha ezt tudatosítjuk, rögtön más fényben látjuk azt a kérdést, hogy a megszentelődés fontosabb-e, mint a megigazulás.

Rulernek nem voltak követői. Nézeteit teológiai szélsőségek lehet tekinteni, amelyeknek a református teológiai hagyomány szolgált ugródeszkaul.

Részben van Rulerhez sorolhatnánk G. Fohrert, aki elutasítva azt a nézetet, hogy a messiási ígéretek képezik a kapcsolatot az Ószövetség és az Újszövetség között, azt állította, hogy Isten uralmának és a vele való közösségnek a hirdetése nemcsak az ószövetségi könyvek közös nevezője, hanem a Biblia két része közötti fő kapocs (FOHRER 1970, 295. o.).

A történelmi tapasztalat azt mutatja, hogy minden eddigi kísérlet, amely a teokrácia bevezetésére irányult, a klérus uralmához vezetett. (Ez a tapasztalat a kereszténységen kívül is érvényes.) Ebből az okból kifolyólag az Ószövetség teokratikus értelmezését hagyjuk inkább a történelem és az elmélet területén.

Univerzális-történelmi értelmezés

Wolfhart Pannenberg a visszájára fordította azt a teológiai tételt, hogy az általános isteni kinyilatkoztatásnak az egyik formája a történelemben való kinyilatkoztatás. Szerinte a kinyilatkoztatás nem más, mint a történés. A kinyilatkoztatás maga a történelem. Erre utal annak a műnek a címe, amelyben a saját dolgozatai és követőinek munkái jelentek meg: *Offenbarung als Geschichte* (1961). Pannenberg a tör-

ténelem alatt először csak az ígélet és a beteljesedés közti eseményeket értette. Csak később, Izrael történelmének kutatási eredményei hatására vonta be a történelem fogalma alá a hagyománytörténetet is. Ebből az következik, hogy egységben látja a tényeket és a hagyomány által nekik tulajdonított jelentőséget.

Pannenberg szerint csak a történelem keretén belül van értelme minden teológiai kérdésnek és a rájuk adott teológiai válasznak. Pannenberg úgy véli, hogy Isten népének a történelmi tudata a kapocs az Ószövetség és az Újszövetség között. Ezért szerinte a Biblia két része között nem szerkezeti analógiáról van szó (lásd a 7. pontot), hanem a Biblia összehasonlíthatatlan részei közti történelmi folytonosságról.

Pannenberg szerint Isten csak a történelem végén jelenti ki magát teljesen. Ezért Krisztus feltámadása a történelem végének anticipált eseménye. Minden részleges kinyilatkoztatást a teljes kinyilatkoztatás fényében kell vizsgálni. Ebből az következik, hogy az Ószövetség tartalmát (részleges kijelentés) Krisztus feltámadásának (a történelem végének anticipált eseménye) szemszögéből kell nézni.

Hogyan tükröződik vissza az Ószövetség ilyenfajta megítélése a keresztény igehirdetésben? Erre a kérdésre Pannenberg ezt válaszolja: „Az igehirdetésnek (...) a bibliai történelemben fellelhető tények magyarázatának kell lennie.” (PANNENBERG 1961, 114. o.)

Pannenberg kritikusi joggal kérdezik, hogy az Ószövetséghez való ilyen viszonyulásában nem kerülnek-e háttérbe Isten szóbeli kinyilatkoztatásai az isteni cselekedetek rovására.

Ügyszintén meg lehetne kérdezni, hogy miként kell magyarázni vagy egyáltalán lehetséges-e ezzel a módszerrel értelmezni azokat a szövegeket, amelyekben nincsen cselekmény (például költői szövegek, bölcsességirodalom).

Pannenberg nyomdokaiban járt Rolf Rendtorff, aki az *Offenbarung als Geschichte* című gyűjteményt a *Die Offenbarungsvorstellungen im Alten Israel* című tanulmányával gazdagította. Ebben a tanulmányban Rendtorff abból a tényből indul ki, hogy a héberben nem léteznek azok a fogalmak, amelyek megfelelnek a görög φανερόν vagy ἐπιφαίνω fogalmaknak. Ebből a tényből arra következtetésre jut, hogy az Ószövetségben Isten főként a cselekedetei által nyilatkoztatja ki magát. Ezt az állítását azzal igyekszik alátámasztani, hogy az „Én vagyok az Úr” és „aztán felismeritek, hogy én vagyok az Úr” formulákat tanulmányozza.

Talán a legjobban szemlélteti a következő részlet Rendtorff tanulmányából, hogy milyen sokrétű az Ószövetséghez való univerzális-történelmi hozzáállás: „A keresztény vallás történelmének és életútjának alapvető alkotóelemei közül az egyik az Ószövetség. Másfelől pedig az izraeli-judaista vallás történelme összefüggő egységet alkot, és végül az isteni kinyilatkoztatás Izrael történetében és vallásában elválaszthatatlanul kapcsolódik a történelemhez és az

ókori Kelet vallásainak történetéhez, amelyben Izrael vallása nem bomlik fel, hanem ezekből indul ki.” (RENTORFF 1961, 176. o.)

Az Ószövetség univerzális-történelmi megközelítése lehetővé teszi a jelen eseményeinek teológiai értékelését. Azonban nyomatékosan hangsúlyozni kell, hogy körültekintően és óvatosan kell eljárni, amikor analógiákat keresünk a bibliai történetek és a mai események között.

Tipológia

Először is próbáljuk meg a tipológia fogalmát meghatározni, mert a bibliai-hermeneutikai irodalomban nem mindig egyformán használják ezt a fogalmat. A tipológiát így lehetne definiálni: a tipológia azt állítja, hogy az Ószövetségben megtaláljuk újszövetségi szereplők, események, jelenségek előképeit és a rájuk vonatkozó utalásokat. E megállapítás szerint az ószövetségi történeteket az újszövetségi események előjátékainak tekinthetjük.

Az Ószövetséghez való ilyen hozzáállás jogosultságát nemcsak magával az Ószövetséggel indokolhatjuk meg – amelynek a későbbi iratai aktualizálják a régebbi hagyományokat –, hanem magával az Újszövetséggel is. Újszövetségi érvként említhető, hogy például Pál apostol a ΤΥΠΙΚΩΣ fogalmat használja (1Kor 10,11), hogy 1Pt 3,21-ben a keresztesség az özönvíznek az ἀντίτυπος-a, Zsid 7,1–10,18-ban pedig Krisztus az ószövetségi főpap ἀντίτυπος-a. Azt, hogy a fenti hozzáállás jogosult, Jézus Krisztusnak Keresztelő Jánosról való bizonyosgtételével indokolhatjuk, miszerint ő Illés, akinek el kell jönnie (Mal 3,23 és Mt 17,11–13). Nem szükséges, hogy az ószövetségi tüposz mindenben meg egyezzen az újszövetségi antitüposzsal. Az újszövetségi antitüposz felülmúlja az ószövetségi tüposzt. Ez a leginkább Róm 5,12–18-ban Ádám és Jézus személyén mutatkozik meg, valamint Mt 12,38–42-ben, ahol Jézus világosan kijelenti, hogy ő nagyobb, mint Jónás és Salamon, akikhez magát hasonlítja.

Valószínű, hogy Gerhard von Rad szívére vette Karl Barth kritikáját, amikor a *Typologische Auslegung des Alten Testaments* (1952) című értekezésében kidolgozta az Ószövetség tipológiai magyarázatát. Ennek a munkának köszönhetően ő az Ószövetség tipológiai magyarázatának az „atyja”. Az *Ószövetség teológiája* III. részében négy fejezetben aprólékosan kifejtette nézetét az Ó- és Újszövetség egymáshoz való viszonyával kapcsolatban (RAD 1980, 2: 339–363. o.).

Gerhard von Rad megkülönbözteti a tudományos exegézist és az exegézisen túli teológiai meditációt. Vischertől eltérően ő nem keresi a krisztológiai értelmet magában a szövegben, hanem a tudományos exegézis eredményét összefüggésbe hozza azzal az újszövetségi szövegrészlettel, ahol antitüposzt fedezett fel. Ennél a módszernél a tüposz

nem az ószövetségi szöveg felületes értelmezése, hanem a tudományos exegézis eredménye. Így lehet gátat szabni az önkényes szövegértelmezésnek és az újszövetségi anti-tüposzok elsietett felfedezéseinek.

Azt az ellenvetést, hogy a tipológia kiindulópontja nem más, mint egy ciklikus gondolkodási forma, világosan meg lehet cáfolni azzal, hogy egyáltalán nem ugyanazon dolgok ismétléséről és főként nem azonos szinten történő eseményekről van szó, hanem arról, hogy az üdvtörténetben jelen van egyfajta haladás. Az, ami először csak jelzés vagy szimbólum formájában volt jelen, a későbbiekben teljességben bontakozik ki. Attól viszont komolyan óvni kell, hogy az Ószövetségben ne csak annak a körvonalait és vázlatát lássuk, ami az Újszövetségben „ki van festve”, hanem azt is tudatosítsuk, hogy az Ószövetségnek önálló értéke is van.

Az Ószövetség tipológiai megközelítése esetében az Ó- és Újszövetség kölcsönösen igazolja egymást. Az ószövetségi előképek Krisztusra mint a megígért Messiásra mutatnak rá, és az Újszövetség az Ószövetséget mint Krisztusról szóló könyvet igazolja. Ebből kifolyólag ezt a megközelítési módot nagyon jól lehet alkalmazni az egyházi gyakorlatban.

Szerkezeti analógia

Ezt a fogalmat C. H. Ratshow használta elsőként az Ó- és az Újszövetség közti kapcsolat jelölésére a *Der angefochtene Glaube* (1957) című művében.

A Biblia két része között lévő szerkezeti analógiai kapcsolatra H. D. Preuss mutatott rá részletesen a *Das Alte Testament in christlicher Predigt* (1984) című művében. Preuss abból indult ki, hogy az ószövetségi kánon (főként a Septuaginta) és az újszövetségi kánon szerkezete analóg. Mindkettő a „múlt – jelen – jövő” szerkezethez igazodik. Minden kor hívő embere számára van mondanivalója ennek a felépítésnek, mert az olvasó a múlt, a jelen és a jövő koordinátái között él.

Az Ó- és Újszövetség minden különbözősége ellenére közös bennük az, hogy Istennek az ember megmentésére irányuló tette (indicativus) mindig megelőzi az engedelmességre való felhívást (imperativus). A kánon mindkét részében a megtérés a kegyelmes Istenhez való visszatérést jelenti. Isten népe az Ó- és Újszövetségben egyaránt vándorló nép.

Ezek mellett a hasonlóságok mellett az Ószövetség arra is rámutat, hogy milyen nagy szükségünk van Krisztusra, mert nélküle az üdvösség dolgaiban teljesen tanácstalanok lennénk.

A szerkezeti analógia az Ószövetséget elvből az Újszövetség felől közelíti meg, és ezért kétféle megközelítési módra ad alkalmat – egy pozitív és egy negatív megközelítési módra. Az Újszövetség az Ószövetséget megerősíti és elmélyíti, de korrigálja, sőt el is utasítja.

A szerkezeti analógia arra is rámutat, hogy az Úristen az Ószövetségben nemcsak valamit előkészítve, előzetesen cselekedett, hanem az ő tette egyfajta példája vagy mintája a további cselekvésének.

Ha az Ószövetség mai olvasója azt kérdezi, hogy mi köze van annak üzenetéhez, akkor erre a kérdésre a szerkezeti analógia azt válaszolja, hogy az ószövetségi szövegek egyfajta mintákat tárnak elénk az Isten előtt való életünk-ről. Éppen ezért, mivel mintaszerű vagy tankönyvbe illő esetekről van szó, a mai olvasó magára ismerhet az ószövetségi szövegekben.

Annak tudatosítása, hogy a Biblia mindkét része Isten népének a történetéről szól, megakadályozza azt, hogy az evangéliumot egyéni ügyként vagy filozófiai irányzatként kezeljük.

Az egyházi gyakorlatban ezt a módszert is jól ki lehet használni, mert az Ószövetséghez az Újszövetség irányából közelít, és az ószövetségi történetek példaértékét hangsúlyozza ki, amelyekből a mai olvasó is okulhat.

Kezdet és folytatás

Már Fohrer is azt a nézetet vallotta, hogy a Biblia két része a kezdet és a folytatás viszonyában áll egymással. Ezt a tételét azonban aprólékosan nem fejtette ki az előzőekben említett tanulmányában.

Erich Zenger dolgozta ki részletesen a *Das Erste Testament – Jüdische Bibel und die Christen* című munkájában a „kezdet és folytatás” koncepcióját. Ez a mű cseh fordításban is megjelent 1999-ben *První zákon – Židovská Bible a křesťanství* címmel. Habár nem protestáns teológusról van szó, mégis figyelmet érdemel, mert nem szokványos nézeteivel nagy visszhangot keltett protestáns teológuskörökben is.

Zenger abból indul ki, hogy „az Ószövetség egyfelől lezárt könyv (...), másfelől nyitott könyv” (ZENGER 1999, 105., 107. o.). Ez a szerző az Ószövetség nyitottságát abban látja, hogy a héber kánon a Krónikák második könyvével záródik, amelynek a végén Círus ediktuma található, amely után a hazatérésre való felhívás hangzik el (2Krón 36,22–23). Így tehát a héber kánon nyitott a folytatásra, amely az óházában fog lejátszódni. Zenger úgy látja, hogy a Talmud és az Újszövetség két különböző, de egyaránt legitim folytatása az Ószövetségnek. „Az Ószövetség kétféle folytatást tesz lehetővé: a zsidó Talmudot és a keresztény Újszövetséget.” (Uo. 107. o.) Nem vitatja el a keresztényektől, hogy az Újszövetségben az Ószövetség folytatását, beteljesülését lássák, de egyidejűleg megjegyzi, hogy teológiailag helytelen, sőt egyenesen bitortlásnak számít, amikor a keresztények azt állítják, hogy az Ószövetség egyedüli értelme „a Jézus Krisztusra vonatkozó ígélet és az Újszövetség előkészítése” (uo.).

A továbbiakban Zenger még arra is rámutat, hogy maga az „Ószövetség” megjelölés is félreértésekhez vezethet a zsidó–keresztény párbeszédben. Nem a szövetség/testamentum fogalom a problematikus, hanem e szavak jelzője: az „ó”. Maga az Ószövetség kifejezés azt a benyomást keltetheti, hogy ha valami „ó”, akkor az csakis elévült, túlhaladott, érvénytelen dolgot jelölhet. Éppen ezért lenne fontos megtalálni a megfelelő kifejezést, amely elfogadható úgy a zsidóság, mint a kereszténység részéről. Nem Zenger volt az első, aki erre ráébredt. Az elsőség a Rajna Menti Tartományi Evangélikus Egyház Zsinatát illeti, ahol javaslat született a *héber Biblia*, esetleg *keresztény Biblia* fogalmak használatára (1980). A Református Egyházak Egyetemes Zsinata (1983) Hollandiában a *Szövetség első könyve*, illetve a *Szövetség második könyve* megjelölést javasolta (1983).

Zengernek fenntartásai vannak mindkét javaslatnál kapcsolatban, mert olyan megjelölést szeretne találni, „amely egyfelől nem ellenkezik sem az önállóság elvével, sem az újonnan felfedezett zsidó–keresztény közös elemekkel, másfelől pedig specifikusan ki kéne fejeznie ezen iratok jelentőségét keresztény szempontból.” (Uo. 111. o.) Ilyen szempontból megfelelőnek találja a saját maga által javasolt megjelölést: *Első szövetség, Második szövetség* (das Erste und das Zweite Testament). Zenger a következőképpen látja ennek a megjelölésnek az előnyeit: a) kitér a félreértések elől, amelyek az „ó” asszociációjából adódnak; b) az időbeli sorrendet korrektül jelöli meg; c) teológiai szempontból helyesen fogalmaz; d) utal a második szövetségre.

Zenger szerint csak az adhat ebben a megnevezésben okot a félreértésre, ha a testamentum fogalmat végrendeletként értelmezzük.

A Zenger által javasolt *kezdet – folytatás* minta megengedi a kontinuitást és a diszkontinuitást is a Biblia két része között. Az Ószövetség megjelölésnek *Első szövetséggel* való helyettesítését azzal indokolja, hogy ez megakadályozza a Biblia első részének a szándékos vagy akaratlan lebecsülését.

Még ebben az összefüggésben el kell mondani, hogy az Ószövetség megnevezést (ἡ παλαιά διαθήκη) nem lehet 2Kor 3,14 alapján megindokolni a héber és a septuagintális kánon összes könyvére vonatkozóan, ahogy ez hagyományosan történik. Ha megnézzük a következő, 15. verset, akkor világossá válik, hogy ennek a kánonnak csak az első részéről, a Tóráról van szó, mert Mózes olvasását (ἀναγιγνώσκηται Μωϋσῆς) említi. A mai értelemben vett Ószövetség-fogalmat először Szárdeszi Melitusz használta a Kr. u. 2. században.

Az egyházi gyakorlatban ezt a megközelítést azért kell szem előtt tartani, hogy ne becsüljük le és ne tegyük mellékvágányra az Ószövetséget. Úgy vélem, hogy a Zenger által javasolt megnevezéseket nem szükséges átvennünk, mert:

- a szakterminológiában zavart keltene;
- azt a képzetet kelthetné, hogy az Első szövetséghez

nemcsak a Második szövetséget adhatnánk hozzá, de tetszés szerint korlátlan számú könyvet;

- elhomályosítaná azt a tényt, hogy Jézus Krisztusban valami minőségileg új jött, és nem csak mennyiségi-beli folytatása történik annak, ami már volt.

Összegzés és befejezés

Nagyon fontos, hogy megtaláljuk a megfelelő exegetikai-hermeneutikai módszereket és a Biblia két része közti viszony helyes kifejezésének modelljét, mert az ősegyház a Szentírás szövegeit kiegészítések, javítások, szerkesztői beavatkozások nélkül vette át Izraeltól. Ez nem magától értetődő, mert egy olyan fejlődési folyamatot is elképzelhetnénk, amelyben a keresztények az Ószövetségnek csak egyes részeit vették volna át, és azt is „megkeresztényesített” formában. Ha ez így történt volna, akkor a mai teológiának nem kellene azon igyekeznie, hogy megtalálja az Ószövetséghez vezető helyes utat. Az egyház azonban mindennemű változtatás nélkül fogadta el a Jézus Krisztus feltámadása előtt keletkezett Írások bizonyosságát, és ez a tény az Ószövetség kötelező voltát bizonyítja a keresztény egyház számára. Éppen ebből az okból kifolyólag fontos megadni a teológiai választ arra a kérdésre, hogy milyen a viszony az Ó- és az Újszövetség között.

Ha Isten sokszor és sokféleképpen szólt a próféták által (Zsid 1,1), akkor sokszor és különböző módon kell megközelíteni azokat az iratokat, amelyek erről a tényről tanúskodnak. Az Ószövetség túlságosan nagy terjedelmű és sokrétű ahhoz, hogy a tartalma megragadható lenne egyetlen exegetikai-hermeneutikai módszerrel, és hogy az Újszövetséghez való viszonyát ki tudjuk fejezni egyetlen képlettel vagy modellel. Szükséges ismerni úgy az összes ma használatos teológiai módszert, mint az összes kísérletet, amelyek fényt derítenek a Biblia két része között fennálló viszonyra. Szükséges ismerni e módszereknek, megoldásoknak a határait és azokat a veszélyeket, amelyeket e módszerek egyoldalú és erőszakos használata rejt magában.

Az összes fent említett módszer segítségünkre lehet abban, hogy jobban megértsük azt, amint Isten „ezekben a végső időkben a Fiú által szólt hozzánk” (Zsid 1,1).

Hivatkozott művek

BARTH, Karl 1937. *Die kirchliche Dogmatik. 1/2. Die Lehre vom Wort Gottes. Prolegomena zur Kirchlichen Dogmatik.* Theologischer Verlag, Zürich.

BAUMGÄRTEL, Friedrich 1952. *Verheissung. Zur Frage des evangelischen Verständnisses des Alten Testaments.* Bertelsmann, Gütersloh.

- BRAUN, Herbert 1962. Das Alte Testament im Neuen Testament. *Zeitschrift für Theologie und Kirche*, 59. évf. 16–31. o.
- BULTMANN, Rudolf 1933. Die Bedeutung des Alten Testaments für den Christlichen Glauben. In: *Glauben und Verstehen. Gesammelte Aufsätze*. 1. köt. Mohr, Tübingen. 313–336. o.
- FOHRER, Georg 1957. *Messiasfrage und Bibelverständnis*. Mohr, Tübingen.
- FOHRER, Georg 1970. Das Alte Testament und das Thema „Christologie”. *Evangelische Theologie*, 30. évf. 6. sz. 281–298. o.
- HIRSCH, Emanuel 1936. *Das Alte Testament und die Predigt des Evangeliums*. Mohr, Tübingen.
- KARASSZON István 2005. *Az ószövetségi írásmagyarázat módszertana*. Pápai Református Teológiai Akadémia, Pápa.
- KUSKE, Martin 1970. *Das Alte Testament als Buch von Christus*. Evangelische Verlagsanstalt, Berlin.
- MISKOTTE, K. H. 1963. *Wenn die Götter schweigen. Vom Sinn des Alten Testaments*. Kaiser, München.
- NANDRÁSKY, Karol 1974. Vzťah Starej a Novej zmluvy. *Cirkevné listy*, 2–5. sz.
- PANNENBERG, Wolfhart (szerk.) 1961. *Offenbarung als Geschichte*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- PREUSS, H. D. 1984. *Das Alte Testament in Christlicher Predigt*. Kohlhammer, Stuttgart.
- RAD, Gerhard von 1952–1953. Typologische Auslegung des Alten Testaments. *Evangelische Theologie*, 12. évf. 17–33. o.
- RAD, Gerhard von 1980. *Theologie des Alten Testaments*. 2. köt. Kaiser, München.
- RATSCHOW, C. H. 1957. *Der angefochtene Glaube. Anfangs- und Grundprobleme der Dogmatik*. Mohn, Gütersloh.
- RENDTORFF, Rolf 1961. Die Offenbarungsvorstellungen im Alten Israel. In: Pannenberg, Wolfhart (szerk.): *Offenbarung als Geschichte*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen. 21–41. o.
- RULER, Arnold A. van 1953. *Die Christliche Kirche und das Alte Testament*. Kaiser, München. /Beiträge zur evangelischen Theologie 23./
- SCHWARZMÜLLER, Konstantin 1972. Vere Deus. *Evangelische Theologie*, 31. évf. 139. o.
- VISCHER, Wilhelm 1934–1942. *Das Christuszeugnis des Alten Testaments*. 1. köt. *Das Gesetz*. 2. köt. *Die Propheten*. Kaiser–Evangelischer, München–Zollikon–Zürich.
- WOLFF, Hanna 1984. *Neuer Wein – Alte Schläuche. Das Identitätsproblem des Christentums im Lichte der Tiefenpsychologie*. Berlin.
- ZENGER, Erich 1995. *Das Erste Testament – Jüdische Bibel und die Christen*. Patmos, Düsseldorf.
- ZENGER, Erich 1999. *První zákon. Židovská bible a křesťané. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří. /Bibliotika 9./*
- ZIMMERLI, Walter 1952–1953. Verheissung und Erfüllung. *Evangelische Theologie*, 12. évf. 34–59. o.

Egyenlőtlenségek es globalizáció keresztény szemmel

A gazdasági globalizáció és a keresztény egyházak társadalmi felelősségének összefüggései

■ GÖMBÖCZ ELVIRA

Bevezető gondolatok

A globalizáció az utóbbi évtizedekben „sztárfogalommá” vált. A témával foglalkozó publikációk óriási mennyiségben láttak napvilágot. Egyházi szervezetek lényegében a kezdetektől, az 1970-es évek óta foglalkoznak a globális kérdésekkel. Mind a római katolikus társadalmi tanítás, mind pedig nemzetközi egyházi szervezetek évtizedek óta vizsgálják a társadalmi igazságosság lehetőségeit, valamint a keresztény egyházak cselekvési irányait a globalizáció hatásával kapcsolatban. Hazánkban azonban a keresztény egyházak felelőssége szempontjából ez ideig kevés tanulmány vizsgálta a globalizáció hatásait.

Magyarországon egyelőre inkább csak a *teremtésvédelmi, környezeti témák* kaptak figyelmet a történelmi egyházak körében. Ennek egyik megnyilvánulása a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia körlevele *Felelősségünk a teremtett világeért* címmel. A Magyarországi Evangélikus Egyház

Déli Egyházkerülete szintén 2008-ban jelentette meg *A teremtés ünnepe* című kötetét, amelyben tanulmányok, képek és liturgikus szövegek találhatóak. Örvendetes az egyre fokozódó figyelem ezen a területen, például az, hogy a teremtés hete bekerült az egyházak éves programjába.

Az utóbbi néhány évben a gazdaság és a *gazdasági globalizáció* témája is megjelent egyházi konferenciákon, valamint publikációkban. A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia megbízásából 2007-ben jelent meg magyarul *Az egyház társadalmi tanításának kompendiuma*. A kompendium jelentős terjedelemben foglalkozik a gazdaság és a gazdasági globalizáció kérdéskörével.

Hazai egyházi konferenciák témái között az utóbbi egy-két évben előfordultak gazdasági témák, a globalizáció ugyanakkor többnyire korlátozottan került elő. Fontos továbbá megemlíteni az *Alternatív globalizáció a népekért és a földért* című Egyházak Világtanácsa-dokumentum magyarországi megjelenését a Luther Kiadó és a Védegylet

közös kiadásában. Szükség van arra, hogy a jövőben ezek a témák jelentőségüknek megfelelően hangsúlyt kapjanak a hazai egyházi életben is.

Áttekintés

Doktori dolgozatomban a gazdasági globalizáció társadalmi hatásai közül a gazdasági szempontból legfontosabbat, a jövedelmi egyenlőtlenségek kérdését állítottam középpontba a keresztény egyházak felelősségének szemszögéből. A dolgozat két részből áll. Az *első rész* elméleti és interdiszciplináris jellegű, amely a teológia, a közgazdaságtan és a szociológia tudományáit egyaránt felhasználja. Elméleti megközelítésben vizsgálja a globalizáció fogalmát, a jövedelmi egyenlőtlenségek adatait és okait, valamint a globalizációs tematikával kapcsolatos teológiai összefüggéseket. A *második rész* empirikus kutatásomat mutatja be és annak eredményeit ismerteti. Ennek a résznek a fő kérdése az volt, hogy a magyarországi történelmi keresztény egyházak tagjai hogyan viszonyulnak a globális problémákhoz, valamint hogyan látják egyházuk szerepét és lehetséges tevékenységi irányait. Mennyire ismerik egyházuk tanítását a gazdasági és társadalmi témákkal kapcsolatban? Milyen módon lehet szerintük a globalizáció negatív hatásait csökkenteni?

Ebben a tanulmányban először röviden a globalizáció fogalmát és hatásait vizsgáljuk meg. Ezután a keresztény hit, az egyház és a gazdasági globalizáció néhány összefüggésére kerül a hangsúly.

A globalizáció pozitív és negatív hatásai

A globalizáció meghatározására több szempont áttekintése után az alábbi fogalmat használtam dolgozatomban: a gazdasági globalizáció egyrészt a nemzetek közötti kölcsönös függés erősödése, másrészt pedig az 1970-es évektől kezdődően a kapitalista gazdálkodás világméretű (transznacionális) kiterjedése.

Gyakori tapasztalat, hogy a globalizációt kizárólag előnyeivel vagy hátrányaival jellemzik, attól függően, hogy a kritika vagy a dicséret a szerző szándéka. Az igényes elemzések azonban kétélű „fegyverként” mutatják be a globalizációt, amelynek pozitív és negatív hatásai egyaránt bőséggel léteznek. Sőt bizonyos hatások tekintetében nehéz megmondani, hogy pozitívak-e vagy negatívak, mivel ezt a nézőpont határozza meg. Például a közlekedés roppant méretű átalakulása pozitív abból a szempontból, hogy rövid idő alatt nagy távolságokat vagyunk képesek megtenni autóval, vonattal, repülővel. Ez az átalakulás azonban negatív hatásokkal is jár: levegőszennyezés, hatalmas energiafelhasználás, sok magánautó a tömegközlekedés helyett stb. Egy ingázó esetében is nehéz megmondani, hogy pozi-

tív vagy negatív jelenség-e számára a helyzete. Az utazással töltött hosszú időt minden bizonnyal negatívumként nevezni meg az ingázó, a létező munkaviszonyát viszont a munkanélküliséggel vagy más kevésbé jól fizetett vagy kevésbé neki való állással szemben pedig pozitívumként.

Ha a társadalom többségének érdekét vesszük szempontnak, akkor a pozitív hatások közé tartoznak (a teljeség igénye nélkül) az alábbiak: a hírközlés és a tömegközlekedés roppant méretű fejlődésen megy keresztül. Ezáltal az információ, a tudomány sokak számára elérhető. A munkaerő sokoldalúan képzetté válhat, az automatizáció megkönnyíti az ember munkáját, csökkenhet a munkaidő. Az információ gyors áramlása miatt gyorsulhat az innováció, új technológiák jelenhetnek meg. A közlekedés fejlődése által különböző kultúrák, népek jobban megismerhetik, megérthetik egymást.

Elmondható azonban szinte mindennek az ellenkezője is. Lehetővé válik az információ ellenőrzése, szűrése, torzítása. A munkaerő szaktudását feleslegessé teszi a gépesítés. Az automatizációval monotonabbá, ellenőrzöttebbé válik a munka. Nő a tömegek manipulálásának lehetősége, ezáltal sérül a demokrácia. A konkurenciaharc a munkaidő meghosszabbítására ösztönöz. Erősödik a törekvés a technológia monopolizálására, és csak a kevésbé fejlett technológiákat exportálják. Az információ monopóliuma által roppant méretű manipulálásra van lehetőség (ARTNER 2006).

A pozitívként felsorolt hatások a technika lehetőségeit összegzik. A negatív hatások pedig a technikai lehetőségek társadalmi viszonyok által eltorzított formáját sorolják fel. Például az orvostudomány roppant mértékű fejlődésének köszönhetően korábban gyógyíthatatlan betegségek gyógyíthatókká váltak. Azonban e modern orvoslás lehetőségei főként a fejlett országokban és/vagy a gazdag elit számára elérhetők és megfizethetők. További példaként említhetjük a mezőgazdasági technológia mai fejlettségi szintjét, amely sokkal nagyobb terméshozamokat produkál, mint korábban. ZIEGLER (2009) a FAO¹ 2007. évi *World Food Report*-jának adatait idézi, amely szerint a mezőgazdasági technológiák adott fejlettségi szintjén (2007) 12 milliárd embert lehetne problémamentesen ellátni étellel. Ma a Föld lakossága ennek mintegy fele, mégis százmilliók halnak éhen² (ZIEGLER 2009, 12. o.). Ismét a techni-

¹ FAO = Food and Agriculture Organization of the United Nations, az Egyesült Nemzetek Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Szervezete.

² ZIEGLER (2009) a FAO adatait adja meg az éhezésre vonatkozóan. Eszerint a Földön 854 millió ember volt súlyosan, tartósan alultáplált 2006-ban. 2005-ben ez a szám kevesebb, 842 millió volt. Lényegében az éhezők számának folyamatos növekedése tapasztalható: 2008-ban 960 millió fő, 2009-ben 1,1 milliárd fő. Ez azt jelenti, hogy a Földön minden hatodik ember súlyosan alultáplált. Minden ötödik másodpercben egy tíz évesnél fiatalabb gyermek éhenhal. Minden negyedik percben valaki az A-vitamin hiánya miatt megvakul. Forrás: ZIEGLER 2009, 12–13. o. és <http://www.worldpress.org/Africa/3504.cfm> (letöltés: 2010. május 31.).

kai lehetőségeknek a hatalmas méretű torzulását látjuk a társadalmi viszonyok és a világgazdasági rendszer által.

A jövedelmi egyenlőtlenségek néhány adata

A nagyságrendek érzékeltetése érdekében néhány jellemző adat: az 1999. évi ENSZ-jelentés (UNDP HDR³) szerint *a világ kétszáz leggazdagabb emberének jövedelme nagyobb, mint a világ lakossága 41 százalékának jövedelme*⁴ (HDR 1999, 38. o.⁵). Ez a jelentés tartalmazza azt is, hogy *a világ három leggazdagabb emberének vagyona meghaladja a világ negyvenegy legszegényebb országának összesített GDP-jét*. Ezekben az országokban összesen 568 millió ember lakik (HICKS 2000, 9. o.).

A mérleg másik oldalán pedig látnunk kell dolgozó emberek milliárdjait, akik a globális munkaerőpiacon, az elnyomás körülményei között, elfogadhatatlan munkafeltételek mellett, éhbérért dolgoznak napi tizenkét órát a hét hat napján. Ez pedig azt jelenti, hogy *a gazdasági globalizáció pozitív és negatív hatásai egyenlőtlenül érvényesülnek*. Nem mindenki élvezi a pozitívumait, és a hátrányok is messze nem egyformán sújtanak különböző embereket, csoportokat, országokat. Egyeseknek óriási lehetőségeket teremtett a globalizáció, másoknak pedig (a többségnek) súlyos megélhetési nehézségekkel, a foglalkoztatási szerkezet átalakításából adódó és egyéb kihívásokkal kell megküzdenie.

A legfejlettebb országokban a globalizáció korszakában gyorsan nőtt az egy főre jutó átlagos jövedelem (GDP): 1980-ban 18 000 dollárról 2000-ben 26 000 dollárra. Kelet-Ázsiában Kína nélkül 1200-ról 2500 dollárra nőtt az átlagos egy főre jutó GDP, Kínában 200 dollárról 800-ra növekedett. Latin-Amerika ugyanebben az időszakban stagnált, *Nyugat-Ázsiában, Afrikában és Kelet-Európában pedig csökkent az egy főre jutó GDP 1980 és 2000 között*.⁶ *A Föld népességének 78 százaléka gazdaságilag elmaradott országokban él.*

GIDDENS (2009) szerint az első komoly egyenlőtlenségek az ipari forradalom következtében jöttek létre.⁷ Ez az egyenlőtlenség a globalizáció védelmezői szerint csökken,

³ Az éves Human Development Reportot (HDR) 1990-ben publikálták először. Azóta minden évben kiadják. Az összes éves jelentés megtalálható az UNDP hivatalos honlapján: www.undp.org. Az 1999. évi HDR az egyenlőtlenségeket a globalizáció kapcsolatában tárgyalja.

⁴ Ez az összehasonlítás a vagyont és a jövedelmet is számításba vette. Ha csak a vagyont vennénk figyelembe, akkor az egyenlőtlenségek még nagyobbak lennének, mert a legszegényebb embereknek a vagyona általában kevesebb, mint a jövedelme.

⁵ Eredeti forrás: *Forbes Magazine*, 1998/7/6. www.forbes.com (Letöltés: 2010. április 23.)

⁶ Nyugat-Ázsiában 6200-ról 3500-ra, Afrikában 800-ról 650-re, Kelet-Európában pedig 2200-ról 1200 dollárra (1993. évi dollárértéken és valutaárfolyamokkal számolva). Forrás: ANDOR–FARKAS 2008, 128. o.

⁷ Nem véletlen, hogy ekkor (1891-ben) születik meg az első hivatalos egyházi megszólalás, XIII. Leó pápa *Rerum Novarum* enciklikája. Vö. 5.4. fejezet.

kritikusai szerint pedig növekszik. Az ENSZ statisztikájában (UNDP-jelentés, 1999) az szerepel, hogy 1960-ban a világ népességét tekintve a felső 20 százaléknak 30-szor annyi jövedelme volt, mint az alsó 20 százaléknak. 1990-re ez az arány a duplájára nőtt, vagyis a felső ötöd jövedelme 60-szor annyi volt, mint az alsó ötödé. 1995-re ez a különbség 74-szeresre nőtt (HICKS 2000). Ez az adatsor azt mutatja meg, hogy az egyenlőtlenség gyorsuló ütemben növekszik: harminc év alatt 100 százalékkal, majd öt év alatt 50 százalékkal nőtt az egyenlőtlenség az alsó és felső ötöd között. Ezzel szemben néhányan arra mutatnak rá, hogy a világ általános életszínvonala lassan, de emelkedett. Azonban lényeges különbségek vannak az egyes országok között. A pozitív eredmények, az életszínvonal-növekedés a magas és közepes jövedelmű országokban jelentkezett, a szegény országokban pedig az életszínvonal csökkent.

Fontos tény továbbá, hogy *a reálbérek átlagos színvonala az 1970-es évek óta a legfejlettebb országokban is stagnál*, és a jövedelmi különbségek rohamosan nőnek. A bérek és fizetések az USA-ban a hetvenes, Európában a nyolcvanas évek elejétől, Japánban pedig a nyolcvanas évek végétől nem emelkednek, és *a termelés bérhányada jelentősen csökken*. Az USA-ban különösen is felgyorsult *a bérek differenciálódása*. A menedzserek és a felsővezetők csillagászati fizetései mellett kevésbé kvalifikáltak fizetésének vásárlóereje Európában stagnál, az USA-ban pedig csökken.

Magyarországi adatok

Az összjövedelem eloszlását az jellemzi, hogy Magyarországon 400 ezer ember birtokolja az összjövedelem 30 százalékát, ezzel szemben a lakosság 30 százaléka, akik az alacsony jövedelmi hányadhoz tartoznak – 3 millió ember –, az összjövedelem 5 százalékát kapják. A közpénzek 30 százaléka eltűnik és magánzsebekbe vándorol, tehát a korrupció mértéke óriási. Az emberek egyenlőtlennek és igazságtalannak tartják a társadalmat, csupán 10%-uk vallja magát a rendszerváltás nyertesének, 50 százalék vesztesnek tartja magát, 40 százalék közömbös (GAZSÓ 2009).

Gazsó a „zárványtársadalom” fogalmát használja azokra a településekre, ahol semmilyen gazdasági tevékenység nincsen. Ezekben a területeken véleménye szerint *egyre növekszik az a réteg, amelynek semmilyen esélye nincs arra, hogy a nyomorból kikerüljön*. A multinacionális vállalatok jelenléte (egyéb okok mellett) Magyarországon is hozzájárul ahhoz, hogy a gazdaság kettős szerkezetű maradjon, vagyis kialakulnak egyik oldalon a jól fejlett régiók, másik oldalon pedig a zárványtársadalmak.

Közép- és Kelet-Európa már a rendszerváltás előtt is leszakadó tendenciát mutatott. A 20. század utolsó negyedében, a globalizáció folyamatainak kibontakozásakor, ami-

kor a nyugati fejlett világ növekedése 2 százalékos volt, Afrika stagnált, Kelet- és Közép-Európa –1,1 százalékos hanyatlást mutatott. A rendszerváltás után a leszakadás tovább folytatódott. A piacok megnyitása és a szabad kereskedelem rendkívül rossz hatással volt a régióra. A mezőgazdaság 50 százalékkal, az ipar 25-30 százalékkal hanyatlott. Az „átalakulási válság” következtében a Közép- és Kelet-Európa és Nyugat-Európa közötti szakadék szélesebbé vált, mint valaha. 1973-ban a térség országainak egy főre jutó jövedelme a nyugati szint 48 százalékát érte el. 1990-re ez az arány 38 százalékra csökkent. 1998-ban pedig már csupán 26 százalék volt. Döbbenetes mértékű a csökkenés (BEREND 2004).

Keresztény hit, egyház és gazdasági globalizáció összefüggései

A gazdasági dimenziót nem tudjuk „kiiktatni” életünk-ből, amíg ezen a földön élünk. Hiszen a gazdaság eszközként szolgál arra, hogy életszükségleteinket⁸ kielégítsük. Probléma akkor keletkezik, amikor a gazdaság megszűnik *eszközként* működni az emberi szükségletek kielégítésében, és önmagáért való *célként* tekintünk rá.⁹ Az a fajta gazdasági szemlélet, amelynek egyetlen célja a növekedés (teljesítményben, mutatószámokban, termelési mennyiségekben), az embert tekinti eszköznek a gazdaság működtetéséhez.¹⁰

MUZSLAY (1995) szerint az ember minden tevékenységében *önmagát és Istent keresi* – akár tudatában van ennek, akár nem. Nemcsak az imádságban, az istentiszteletben vagy más vallásos cselekedetben, hanem a hétköznapi élet minden tevékenységében, így a gazdasági tevékenységben is. Ha ez a keresés tudattalanul megy csak

⁸ Anyagi és nem anyagi szükségleteket egyaránt (vö. HÖFFNER 2002, 161. o.).

⁹ E témában számos vallásközi párbeszédet is folytatnak napjainkban. Például 2011. októberében a dalai láma és Sallie McFague, a Yale Egyetem egykori oktatója beszélgetett nagyszámú buddhista és keresztény hallgatóság előtt. http://www.youtube.com/watch?v=_NDSt7XeO8w (Letöltés: 2012. március 24.)

¹⁰ Már a 18–19. század fordulóján elindult a tiltakozás a klasszikus angol közgazdászok (A. Smith, D. Ricardo) tanaival szemben. Sismond de Sismondi (1773–1842) szerint a gazdasági válság és a társadalmi nyomorúság oka, hogy a lakosság széles rétegeinek fizetőképessége és ennek következtében kereslete nagyon alacsony. E felismerése nyomán hangsúlyozta, hogy nem elég a piaci törvényszerűségeket és az ármechanizmust figyelembe venni, hanem az ember és a társadalom *erkölcsi szempontjait* is szem előtt kell tartani. A tisztán gazdasági szemlélet nem felel meg a valóságnak. Nem az anyagi javak növelése a legfontosabb, hanem a jólét minél szélesebb rétegekre való kiterjesztése. A közgazdaságtannak erkölcsi szempontokat is figyelembe kell vennie. Sismondi mint az etikai iskola megalapítója hangsúlyozta a gazdasági törvényszerűségek viszonylagosságát és az aktív szociálpolitika szükségességét (lásd MUZSLAY 1995).

végbe, és megmarad a hétköznapi tevékenységek szintjén és az élet anyagi dimenziójában, akkor nagyon torz módon manifesztálódhat, például vagyonfelhalmozásban. Ezért nagyon jelentős lépés, amikor ez a keresés *tudatossá válik*. Hogy ez minél több emberben végbemehessen, jelentős kihívást ad a keresztény egyházaknak. Egybecseng ezzel a gondolattal Aurelius Augustinus ismert mondása: „Magadnak teremtettél bennünket, és nyugtalan a mi szívünk, amíg meg nem nyugszik tebenned.” Az a szív, amely Istenben nyugalmat talál, már tudja, hogy „életét nem a vagyona tartja meg”, és értékrendje is alapvető változáson megy át.¹¹

A természettudományos gondolkodás elterjedésével együtt kialakult az a nézet, hogy a gazdasági törvények hasonlóan kényszerítő erejűek, mint a természettudományos törvények. Azonban míg a természeti törvények abszolút kötöttséget fejeznek ki, addig a gazdasági törvények csak *viszonylagos kötöttséget* jelentenek. Nem lehet örökérvényűen meghatározni, hogy mi a racionális gazdasági értelemben, mert a körülmények változnak (MUZSLAY 1995).

Ehhez kapcsolódik annak felismerése, hogy a gazdasági döntések sosem tisztán gazdaságiak, hanem elválaszthatatlanok a döntéshozók *értékfelfogásától*. Értékek egész rendszere húzódik meg a döntések mögött. Az a fajta érvelés, hogy „a gazdaság ezt és ezt kívánja”, elrejtja azt a ténytet, hogy *a döntéseket emberek hozták, mégpedig az ő értékítéleteik alapján*. Sem a döntések, sem az értékrendszerek, amely alapján megszülettek, nem adottságok, hanem megváltoztathatók.¹² Ugyanakkor azt sem szabad elfelejteni, hogy az egyénileg meghozott, jónak tűnő döntések strukturális szinten mégis rosszat eredményezhetnek (vö. WCC 1992).

A megváltoztathatatlanok hitt gazdasági „adottságok” tehát nagyon is megváltoztathatók, amint a döntéshozók értékrendje és gondolkodásmódja megváltozik.¹³

¹¹ Vallásosság és értékek összefüggéséről lásd FÖLDVÁRI (2009) empirikus kutatásokon alapuló tanulmányát.

¹² Rob van Drimmelen úgy fogalmaz, hogy a „láthatatlan kezdet”, amely az élet szükségleteit osztja, *láthatóvá kell tenni*, és a hatalmi összefüggéseket nyilvánvalóvá kell tenni. Ha ez megtörténik, akkor a tehetetlenség érzése is eltűnik, és világossá válnak a felelőségek és a lehetőségek (WCC 1992).

¹³ Törvényszerűség-e például az, hogy ma 1 milliárd ember éheznek? Törvényszerűség-e az, hogy mélyszegénység régiói alakulnak ki a fejlett országokban is? Az empirikus kutatásom egyik mélyinterjúalánya így fogalmaz: „Én azt gondolom, hogy ezeket az (extrém jövedelmi különbségeket) meg kellene és meg is lehetne szüntetni abban a percben, amikor az emberek gondolkodásmódja megváltozna. Első körben a gazdasági vezetők és politikai vezetők gondolkodásmódjára gondolok. Tehát ha ők tudnának szociálisan, szolidárisan és szubszidiárisan gondolkodni: hagyni a problémákat ott megoldódni, ahol keletkeztek, és ezt segíteni, nem diktatórikusan gondolkodni. Azt gondolom, hogy egy másfajta, emberibb gondolkodással ezeket igenis meg lehetne oldani.”

Pamela BRUBAKER (2001), a California Lutheran University professzora felteszi a kérdést, mi az oka annak, amikor a keresztény egyházak hallgatnak a globális gazdaság témájában. Elemzésében arra a következtetésre jut, hogy *keresztények között* alapvetően *kétféle álláspont* létezik. Az egyik a gazdaságra úgy tekint, mint aminek semmi köze a keresztény üzenethez. Ezen álláspont szerint az egyház és az állam szétválasztása okán az egyháznak nem kell és nem is szabad beleszólnia a közügyekbe semmilyen formában. Az egyház feladata, hogy az evangéliumot hirdesse az embereknek, amelynek középpontja Jézus Krisztus.

A másik álláspont szerint a globális gazdaság területén nem maradhatnak hallgatásban az egyházak és a gyülekezetek, mert a szegényekkel, elnyomottakkal és kirekesztettekkel való közösségvállalás központi bibliai üzenet. Wolfgang Stegemann (idézi BRUBAKER 2001) evangélikus Újszövetség-professzor szerint a szegények iránti magatartásunk valójában hitkérdés. Véleménye, hogy a keresztény hit és etika szorosan összetartozik, nem lehet szétválasztani őket egymástól, és nem korlátozhatjuk őket a magánszférára. Ezért a keresztény egyházak, teológusok és gyülekezetek hozzáállása a globális gazdasági kérdésekhez és a szegénységhez nem korlátozódhat csupán a karitatív, jótékonykodó tevékenységre, hanem egyre inkább a keresztény önértelmezés részévé válik. Nem csupán a hit következménye, hanem a hit kifejeződése, ahogyan az ítéletről szóló evangéliumi példázatban, Mt 25,31–46-ban olvashatjuk.

Spirituális szempontok

A spirituális fejlődés elvezeti oda az embert, hogy olyanak lássa a dolgokat, amelyen valójában. Akár a vallásos hit, akár a szekuláris világnézet alapjaiban fogja meghatározni azt, hogy mit veszünk észre a világból, környezetünkben, hogy milyen döntéseket hozunk. Az EVT kritikája az egyházakkal szemben, hogy tapasztalható egy olyan spirituális irány, amely azokat az erőket és hatalmakat támogatja, amelyek a jelenlegi válságos és fenntarthatatlan helyzetért felelősek. Ezért fel kell fedoznünk újra a spiritualitásnak egy másfajta, *régi keresztény tradícióját*, amely *kritikus a hatalmakkal szemben*. Ez az a fajta spiritualitás, amely az erőtlenségnek és a hatalommal nem rendelkezőknek adatik (Lk 1,51–53), hogy bátorságot és erőt ad nekik ahhoz, hogy ellenálljanak a hatalommal visszaélőknek (MSHANA 2004).

Ezért tehát a gazdasági globalizáció kritikája nemcsak gazdasági és társadalmi irányultságú lehet, hanem teológiai is. A teológiai kritika az egyház lehetősége arra, hogy fel-emelje prófétai hangját, és hogy tanítson (MSHANA 2004).

Konrad Reiser, az EVT egykori főtitkára (1993–2003) a Világbankkal és az IMF képviselőivel való találkozásokon kifejtette az ellenállás spiritualitásának lényegét e szerve-

zetek vezetőinek: a *spiritualitás mint az élet energiája* arra a kötelezi az EVT-t és tagegyházait, hogy ellenálljanak azoknak az erőknek, hatalmaknak és rendszereknek, amelyek megtagadják vagy rombolják az életet a maga teljességében. A bibliai tradíció tele van a közösség érdekében elkötelezett spiritualitással. Különösen a *próféták* szálltak szembe társadalmuk igazságtalan struktúráival és a hatalom visszaélésének formáival. Ugyanez igaz az evangéliumra is. *Jézus megkísértésének története*, amelyben a hatalom radikális visszautasítása is szerepel, a *modellje* lehet az ellenállás spiritualitásának. Pál apostol gyakran használja a küzdelem kifejezést a keresztény spirituális élet leírására. Beszél arról, hogy a valódi küzdelem nem test és vér ellen folyik, hanem erők és hatalmak ellen, a sötétség világának urai és a gonoszság lelkei ellen, amelyek mennyei magasságban vannak (Ef 6,12). Ezek alapján a spirituális konfrontáció elkerülhetetlen azokkal az erőkkel, amelyek nem ismerik el felelőségüket Isten és az emberi közösség előtt. Az ellenállásnak sokféle formája lehet, a szimbolikus cselekvéstől – mint például böjt, imádság, közös liturgiák, bojkott stb. – egészen a konkrét cselekvésig. Az ellenállás alapvetően keresztény tanúságtétel, az Istenhez való lojalitás és hűség megerősítése (RAISER 2003).

M. Thomas az EVT Nairoiban tartott nagygyűlésén így fogalmazott: ahogy a jótékonykodás felől az igazságosságért való küzdelem irányába fejlődünk, fel kell ismernünk annak a szükségét, hogy a jelenlegi hatalmi struktúrák változásra szorulnak (idézi RAISER 2003).

A cselekvés lehetőségei

BÜCHELE felteszi a kérdést, hogy mi az oka annak, hogy olyan kevés valósul meg a gyakorlatban az egyház társadalmi tanításából (1991).¹⁴ Véleménye szerint a fő ok a *hitelesség* hiánya.¹⁵ Hogyha az egyház tettei és szavai nincsenek összhangban egymással, akkor jelentős hitelvesztés következhet be. Amikor igazságot, szolidaritást hirdetnek az egyházak, de ez nem valósul meg, sőt sokszor ennek az ellenkezőjét tapasztaljuk, akkor eltompulunk az etikai igényekkel és normákkal szemben. Ha senki sem úgy él, én miért éljek úgy? Jézus hívása a mindennapi életből szól, és az embereket a mindennapi életükben, a hétköznapi küzdelmek közepe szólítja meg. Ha az egyháznak csak formális alapja az evangélium, tartalmilag, cselekedetekben azonban nem váltja azt *életté és gyakorlattá*, akkor egyrészt a hitelesség csorbul, másrészt ezáltal erejét veszítheti az üzenet. Normák és elvek, a „törvény betűje” aligha készítenek embere-

¹⁴ Büchele a katolikus egyházzal ír, mondanivalója azonban más egyházak számára is fontos lehet.

¹⁵ Az empirikus kutatásban – mélyinterjúkban és kérdőívben is – a hitelesség/hiteltelenség témája hangsúlyosan előkerült.

ket arra, hogy életüket valódi változás hassa át. Azonban ha felszólítások, normák és törvények helyett *megtapasztalják* az Isten közelségét – egyéni spiritualításban, közösségben, gyülekezetben –, akkor a tapasztalat nyomán *valódi belső szabadság* jön létre. Az elméletek és törvények külső motívumot jelentenek, a belső szabadságban élő ember azonban a jót, a szépet és az igazat a jó kedvéért cselekszi, és nem a törvény miatt. Egy olyan keresztény üzenet, amely polgári vallásossággá redukálódott, és nem hatja át a Lélek ereje és belső szabadsága, nem inspirál, nem ráz fel, nem motívál cselekvésre. Ezért tehát nem lehet eléggé hangsúlyozni *a spiritualitás megélt gyakorlatát*, amely életté és tetteké váltja a tant, a dogmát, a keresztény tanítást, a sok vagy kevés elméleti tudásunkat. *A változás az egyes emberben kezdődik, amely aztán kihát a közösségre.*

A cselekvés lehetőségeire nézve elmondhatjuk, hogy nagyon sok minden, amit egy keresztény ember vagy közösség tehet, azt más – nem keresztény – emberek és közösségek is hasonló módon megtehetik. Ami a keresztényeket valóban megkülönbözteti más csoportoktól, az a *hit és a spiritualitás* szintjén van. Ezeket alapvetően fontos megfogalmazzunk és mások felé kommunikálnunk. Amikor keresztény, hívő emberek cselekvési lehetőségeiről beszélünk, Pál apostol szava alapvető minden időben: „Az Isten irgalmára kérek tehát titeket, testvéreim, hogy okos istentiszteletként szánjátok oda testeteket élő és szent áldozatul, amely tetszik az Istennek; és ne igazodjatok e világhoz, hanem változzatok meg értelmetek megújulásával, hogy megítélhessétek, mi az Isten akarata, mi az, ami jó, ami neki tetsző és tökéletes.” (Róm 12,1–2)

A keresztény egyházak és gyülekezetek a saját kontextusukban benne élve tudják leginkább felderíteni azt, hogy milyen cselekvési lehetőségeik vannak, amelyek a gazdasági területet érintik. Ezzel együtt Rob von Drimmelen (WCC 1992) fontosnak tartja azt, hogy a keresztény közösségeknek nem szabad csupán abban a szerepben megmaradniuk, amelynek fő jellemzője, hogy egy igazságtalan gazdasági rendszer áldozatait karitatív módon segíti. A karitatív és diakóniai alapállás természetesen elengedhetetlen és alapvető, de önmagában nem elegendő. Fontos, hogy kiegészüljön azzal, hogy az intézményes egyház hallatja hangját egy igazságtalan struktúra megváltoztatásáért.¹⁶

Az Ausztriai Egyházak Ökumenikus Tanácsa 2003-ban

¹⁶ Ezt a szempontot jól illusztrálja egy anekdota E. Schnydrig nyomán, amely Lk 10 samaritanustörténetét dolgozza fel. Schnydrig történetében a jó samaritanus helyett a jobb samaritanust állítja példaként. A jobb samaritanus megtette mindazt, amit a jó samaritanus. Azonban amikor 2333-madszor ment Jeruzsálemből Jerikóba, és 2333-madszor botlott bele egy újabb sebesültbe, akkor a szerencsétlen ember ellátása után más stratégiát választott. Rádöbent, hogy sokkal jobb samaritanus lehetne, ha nemcsak ragtapaszokat osztogatna, hanem a tettesekkel is törődne. Ezért elhatározta, hogy a rablókön fog segíteni (HÉZSER 1998, 10. o.).

tette közzé társadalmi nyilatkozatát, amelyet széles körű párbeszéd¹⁷ eredményeként fogalmaztak meg. A gazdasági életről alapvető személelmódjuk, hogy a gazdaság több mint piac.¹⁸ A szervezet tizennégy tagegyháza körében négy éven át tartó párbeszéd eredményeképpen egyházi és társadalmi feladatok sorát határozták meg. A feladatok között szerepel például az, hogy az egyházak

- szorgalmazzák a dialógust és a tapasztalatcserét a gazdaság, a civil társadalom és a politika képviselőivel;
- saját intézményeikben méltányos kereskedelem útján beszerzett termékeket használjanak fel;
- felszólítják a politika felelőseit, hogy törekedjenek az EU-n belül egységes szabályozásra;
- elvárják az államtól, hogy megfelelő összeget biztosítson a kutatás és fejlesztés céljaira;
- szorgalmazzák igazságosabb adórendszer bevezetését;
- küzdenek azért, hogy a vállalkozások és nagyvállalatok felismerjék társadalmi felelősségüket (Corporate Social Responsibility, CSR);
- szociális céljaikat a különböző civil társadalmi csoportosulásokkal szövetségben kívánják megvalósítani;
- felhívják tagjaik figyelmét a globális folyamatokra, és kéri őket, hogy legyenek részesei a rájuk vonatkozó kezdeményezéseknek;
- elvárják a politikától, hogy megfelelő eszközökkel – például Tobin-adó bevezetésével – szabályozzák a pénzpiacokat. (REUSS–OROSZ 2005, 88–97., 117–118. o.)

A részleges felsorolásból is látható, hogy az Ausztriai Egyházak Ökumenikus Tanácsának tagegyházai az egyháztagok személyes, egyéni cselekvési lehetőségeitől az egyházi szintű lehetőségeken át a nemzeti, sőt nemzetközi politika befolyásolásáig terjedő feladatokban gondolkodnak.

Az Egyházak Világtanácsa hasonló irányokban fogalmaz meg cselekvési lehetőségeket, amelyeket egyéni, illetve családi szinten; gyülekezeti, illetve közösségi szinten; egyházak nemzeti szinten és egyházak nemzetközi szinten¹⁹ megvalósíthatnak. Az alábbiakban ezeket tekintem át a teljesség igénye nélkül.

¹⁷ A négyéves folyamat első szakaszában emberek ezrei írták le tapasztalataikat a társadalmi valósággal kapcsolatban (REUSS–OROSZ 2005).

¹⁸ Ahogy a munka is szélesebb értelmű, mint a pénzkereseti tevékenység, úgy a gazdasághoz is hozzátartozik szervesen a piaci folyamatokon kívül a közintézmények tevékenysége – oktatás, egészségügy, igazságügy stb. Ahol csak a piac törvényei érvényesülnek, egyenlőtlenségek alakulnak ki a jövedelmek, vagyont, esélyt illetően. „A politika feladata, hogy a mindenki számára hozzáférhető infrastruktúra, a kiegyenlítő adó- és szociálpolitika, valamint a munka és a gazdasági jog szabályozása révén gondoskodjék arról, hogy minden ember igazságosan részesedjék a közösen létrehozott javakból és teljesítményekből, és emberhez méltó életet élhessen.” (REUSS–OROSZ 2005, 87. o.)

¹⁹ Nemzetközi szinten elsősorban a római katolikus egyház és az Egyházak Világtanácsa lehetőségeiről szólnak.

Cselekvési lehetőségek *egyéni vagy családi* szinten (WCC 1992):

– Egy olyan *életstílus* kialakítása, amely összhangban van Isten rendeléseivel és a szélesebb közösség érdekeivel. Ilyenek például a vendégszeretet gyakorlása, böjtölés, a hetedik nap megszentelése és a pihenés, termékek újrafelhasználása, egyházi (és nem egyházi) adók tisztes megfizetése stb. „Live more simply so that others may simply live!” „Élj egyszerűbben, hogy mások egyszerűen élhessenek!” – gyakran és sok helyen idézett mondat. A tapasztalat azt mutatja, hogy az egyszerű életmód kezd teret hódítani az amerikai és nyugati középosztály körében is.²⁰

– Amennyiben lehetőség van rá, olyan képzési és munkalehetőségek választása kinek-kinek a személyes életében, amelyek következetesek és elkötelezettek a gazdasági igazságosság iránt.

– Részvétel olyan civil szervezet munkájában és/vagy politikai folyamatban, amely a gazdasági (környezeti) igazságosság területén működik.

– Olyan kezdeményezések indítása, amelyek a saját társadalmi csoporton kívüli embereket szólaltatják meg, velük közösséget vállalnak.

– Bibliatanulmányozás lehetőleg minél színesebb összetételű csoportban, imádság, istentisztelet.

Cselekvési lehetőségek *keresztény közösségek, gyülekezetek* szintjén (WCC 1992):

– Az istentisztelet központi jelentőségű a gyülekezet életében, ezért fontos, hogy a gazdasági igazságosság témája itt is megjelenjen. Ennek számos lehetősége van. Imádságok különféle témákban, például teremtésvédelem,²¹ egyoldalú látásmód, Isten ajándékaival való visszaélés, bátorság új vagy a szokásostól eltérő kezdeményezésekre stb. Az istentiszteletek témájában szintén megjelenhet a gazdasági igazságosság, a globalizáció, a szegénység, a gazdagság és a környezetvédelem ügye. Jó példa erre a németországi Kirchentagok sorában a 2007. évi rendezvény záró istentisztelete, amely Illés történetét dolgozta fel a mai globális gazdaságban megélt tapasztalatainkra aktualizálva.²²

– Sok helyen megfelelő lehet a keresztény közösség számára, ha – például ökumenikus jelleggel – *oktatási programokat* szerveznek keresztény emberek számára gazdasági témában, hogy lássák a problémák összetettségét és fő kihívásait. Ez nem azt jelenti, hogy az egyház magasabb szak-

mai színvonalon tudna ilyen jellegű oktatást megszervezni, mint más szervezet, azt azonban igen, hogy képes arra, hogy körültekintően, érzékeny tudatossággal, *több különböző nézőpontból* tekintsen az egyes témákra.

– Dialógus és partneri kapcsolat kialakítása a helyi civil szervezetek egyikével – akár ökumenikus együttműködésben más gyülekezetekkel együtt. A partneri kapcsolat vonatkozhat bármilyen helyi szükségletre, amely fontos és aktuális. Például Indiában keresztény közösségek segítséget nyújtottak az alacsony kaszthoz tartozó tagjaiknak, amikor a bank nem volt hajlandó hitelt nyújtani. Vagyis a keresztény közösség állt a háttérben kezesként, és létrejöhett a hitel. Németországban és Hollandiában arra van példa, hogy gyülekezetek munkanélküli tagjaiknak nyújtottak hitelt, hogy vállalkozásukat elindíthassák.

– Gazdagítja a gyülekezet életét, ha partneri kapcsolatot alakít ki másik gyülekezettel. Ez történhet az országon belül vagy nemzetközi szinten is, kezdődhet anyagi és lelki támogatással, és idővel a pártfogás más formái is kialakulhatnak.

Egyházak cselekvési lehetőségei *nemzeti szinten* (WCC 1992):

– Az egyház *saját gazdasági felelősségének* tudatosítása: saját pénzének elköltése szempontjából; egyházi alkalmazottak iránti felelősség; saját befektetések kezelése stb.

– *Oktatási programok és oktatási anyagok* a gazdaság témakörében.²³ A legfontosabb területeken pedig alapos kutatás. Gazdasági ismeretek beépítése a papok, lelkészek és egyházi munkatársak képzésébe (biblikus, teológiai és világi megközelítésben).

– *A tudatosság növelése és a cselekvés (public awareness and action)*. Az egyházak akár önállóan, akár más szervezetekkel együttműködve tevékenységükkel, megszólalásaikkal – mindazzal, amit társadalmi igazságosságról, gazdasági kérdésekről, globalizációval kapcsolatban nyilatkoznak vagy cselekszenek – növelhetik a tudatosságot, és formálhatják a közvéleményt. Minél inkább együttműködnek a *civil társadalom egyes csoportjaival*, annál nagyobb keresztmetszetét érik el az adott ország polgárainak, és annál hatékonyabban tudják formálni az emberek szemléletmódját.

A közösség felértékelődött szerepe

A cselekvési lehetőségeket áttekintve fontos hangsúlyozni azt a jelenséget, hogy mai világunkban a közösség szerepe *felértékelődött*. Két megközelítést tartok fontosnak ezzel kapcsolatban.

²⁰ Erről számol be a *New York Times* újságírója a 2010. augusztus 7-i számban: http://www.nytimes.com/2010/08/08/business/08consume.html?pagewanted=1&_r=3. (Letöltés: 2010. augusztus 22.)

²¹ A Magyarországi Evangélikus Egyház Déli Egyházkerületének kiadványa *A teremtés ünnepe* címmel (BÉRES–OROSZ–SZABÓNÉ–PETRI 2008) imádságokat és liturgiákat is tartalmaz, amelyek jól használhatók istentiszteleteken vagy más alkalmakon is.

²² Erről szól részletesebben a következő cikk: GÖMBÖCZ 2007.

²³ Például a Sapientia Hittudományi Főiskola programja 2010 óta: *Keresztény társadalmi elvek a gazdaságban*. <http://keteg.sapientia.hu/>. (Letöltés: 2012. március 24.)

Az egyik, hogy az embernek szüksége van a közösségre. Akár tudatában van ennek a szükségletének, akár nincs. Empirikus kutatások leírják azt, hogy az ember egészségesebb marad, ha egy vagy több közösségnek aktív tagja. Ugyanakkor Kopp Máriának (KOPP–SKRABSKI 2008) a magyar lelkiállapotról szóló kutatásai arról számolnak be, hogy a magyar társadalomra jellemző a nagyfokú individualizmus, olyan mértékű, amilyen az angolszász országokban jellemző.

Másik megközelítésben, globális szinten azt mondhatjuk, hogy ma az emberiség fő kérdései azon múlnak, hogy *szűkebb és tágabb közösségeinkben hogyan jövünk ki egymással*. Róna Péter közgazdászprofesszor szerint ma, a globális problémák, az éghajlatváltozás, a Föld telítettség, a különféle válságok idején elengedhetetlen, hogy szakítsunk a liberális hagyománnyal. Gazdasági vonatkozásban is eljárt már felette az idő. „Az emberiség fő kérdései ma arról szólnak, hogyan jövünk ki egymással. Az önmegvalósító egyén ideálját felváltja az *empatikus egyén*,²⁴ aki a környezete, a családja, a közösség érdekében kamatoztatja a képességeit.”²⁵

A két megközelítést összekapcsolja a közösség értékének és fontos szerepének hangsúlyozása. A közösségre szüksége van az egyének saját egyéni jólléte, egészsége érdekében. A közösségre ugyanakkor szüksége van a világnak, Földünknek is a globális problémák kihívásai miatt. Ekképpen a keresztény közösség, a gyülekezet szerepe is felértékelődik. A keresztény közösség mint az egyház alapsejtje képes tartalmazni lelki és spirituális otthont biztosítani az embernek.²⁶ Ugyanakkor elindítója lehet egy szemléletváltozásnak, amely a verseny, önmegvalósítás és individualizmus helyett az empátiát és az összetartozást tudja erősíteni. Ahhoz azonban, hogy a keresztény egyházak ilyen változást létrehozó közösségek tudjanak lenni, arra is szükség van, hogy ők maguk és tagjaik is változzanak.

²⁴ Hasonló tendenciát mutat be Jeremy Riffkin is. Könyvében alaposan kifejti, hogy az ész és racionalitás korszakát fel kell hogy váltsa az *empátia kora*. Szerinte globalizált világunkban a szoros kölcsönös függés (*interconnectedness*) lehetőséget ad arra, hogy gyakrabban kerüljünk kapcsolatba másokkal, és ezáltal növekedjen az *empatikus tudatosságunk*. Az entrópiával (klímaváltozás, gazdasági válság, tömegpusztító fegyverek stb.) az empátiát állítja szembe, amely képes legyőzni a globális kihívásokat. A kérdés csupán az, hogy eljutunk-e időben erre a tudatosságra, és *megtörténik-e időben a szemléletváltás* (RIFFKIN 2009).

²⁵ Forrás: http://www.fn.hu/belfold/20100702/rona_peter_orban_csak/. (Letöltés: 2010. augusztus 23.)

²⁶ A közösségépítés eszközeiről, lehetőségeiről, kihívásairól készült átfogó gyakorlati teológiai kézikönyv a közelmúltban: SZABÓ 2010.

Hivatkozott művek

- ANDOR László – FARKAS Péter 2008. *Az Adóparadicsomtól a Zöldmozgalomig. Kritikai szócikkek a világgazdaságról és a globalizációról*. Napvilág, Budapest.
- ARTNER Annamária 2006. *Globalizáció alulnézetben. Elnyomott csoportok – lázadó mozgalmak*. Napvilág, Budapest.
- BEREND T. Iván 2004. A globalizáció és hatása a centrum–periféria kapcsolatokra Európában. Előadás a Mindentudás Egyetemén. *Mindentudas.hu*. <http://mindentudas.hu/elodasok-cikkek/item/80-a-globalizacio-es-hatasa-a-centrum-periferia-kapcsolatokra-europaban.html>. (Letöltés: 2012. június 14.)
- BÉRES Tamás – OROSZ Gábor Viktor – SZABÓNÉ Mátrai Marianna – PETRI Gábor (szerk.) 2008. *A teremtés ünnepe*. Luther Kiadó, Budapest.
- BRUBAKER, Pamela 2001. *Globalization at What Price? Economic Change and Daily Life*. Pilgrim Press.
- BÜCHELE, Herwig 1991. *Keresztény hit és politikai ész*. Egyházforum, Budapest–Luzern.
- FÖLDVÁRI Mónika 2009. Vallásosság és értékek együttjárása a magyar társadalom generációiban. In: Gereben Ferenc (szerk.): *Vallásosság és kultúra*. Faludi Ferenc Akadémia, Budapest.
- GIDDENS, Anthony 2009. *Sociology*. 6. kiad. Polity Press, Cambridge.
- GAZSÓ Ferenc 2009. A lakosság 60%-a létminimum közeli szinteken él. *Gondola.hu*. <http://www.gondola.hu/cikkek/67988>. (Letöltés: 2012. június 14.)
- GÖMBÖCZ Elvira 2007. Kelj fel és egyél! Prédikáció a 31. német evangélikus egyházi napok záró istentiszteletén (1Kor 19,1–13a). *Lelekipásztor*, 11–12. sz. 433–436. o.
- HICKS, Douglas A. 2000. *Inequality and Christian Ethics*. Cambridge University Press, Cambridge.
- HÖFFNER, Joseph 2002. *Keresztény társadalmi tanítás*. Szent István Társulat, Budapest.
- KOPP Mária – SKRABSKI Árpád 2008. *Mi történt velünk? Háló Egyesület*, Budapest.
- MSHANA, Rogate 2001. *Lead us not into Temptation. Churches' Responses to the Policies of International Financial Institutions*. http://www.oikoumene.org/fileadmin/files/wcc-main/documents/p3/lead_us_not_into_temptation.pdf. (Letöltés: 2010. február 9.)
- MUZSLAY István 1995. *Gazdaság és erkölcs*. Márton Áron Kiadó, Budapest.
- RAISER, Konrad 2003. *Spirituality of Resistance*. Paper presented at the WCC Internal Encounter of Churches, Agencies and Other Partners on the World Bank and IMF. Genf, 2003. szeptember 12. <http://wcc-coe.org/wcc/what/jpc/200309spirituality.pdf>. (Letöltés: 2012. március 24.)
- REUSS András – OROSZ Gábor Viktor (szerk.) 2005. *Meghívás egy közös útra. Az Ausztriai Egyházak Ökumenikus Tanácsának szociális nyilatkozata*. Luther Kiadó, Budapest.
- SZABÓ Lajos 2010. *A közösségépítő lelkész*. Luther Kiadó, Budapest.
- Christian Faith and the World Economy Today. A Study Document from the World Council of Churches*. WCC Publications, Geneva, 1992.
- ZIEGLER, Jean 2009. *A szegény birodalma*. Kairosz Kiadó, Budapest.

Az imádkozó Hamvas^{*}

■ SZALAY LÁSZLÓ PÁL

„A kormányos a tengeri úton (három mérföldre kell távolodni a parttól, csak akkor szabad elhinteni a hamvakat) egy telepes rádióból gyászzenét szólaltatott meg, és felolvasott valamilyen imát.” (MÁRAI 2002, 159. o.)

Naplóírás Márai és Hamvas módra

Márai utolsó naplóját lapozgatom. Egy halálra készülő ember feljegyzései. Már indulna, itt már nincs dolga, de az odaát... bizonytalan. Jól emlékszem az első írásra, amelyet egyetemista koromban, a kollégiumi emeletes ágyon, a szoba szegletében olvastam Márai vívódásáról (lásd ÉZSIRÁS 2001, 27. o.). Abban az időszakban a *Mágia* című kötete búvkörében éltem. Semmi maszatolás az írással, pontos, finoman metszett mondatok. A téma halálos pontosságú találata, ami az olvasót a bizonyossággal tölti el, hogy érti a körülötte lévő világot. De mit lehet mondani a halálról, a halál utániról? „Kiemelkedőt alkotott sok kötetnyi Naplójában, remek mondatokba vagy csupán néhány szóba tömörítve észrevételeit a világról, múlttól és jelenről, senkit és semmit nem kímélve. Megállapításai is kérdések maradnak, mert megingathatatlaná vált kételyeiben. Minden misztikától távol...” (WUTKA 1999, 13. o.) Nehéz az odaát misztika és spiritualitás nélkül. Fájóan üres és huzatos a vég küszöbe imádság, előreküldött üzenetek nélkül. Utolsó éveiben az ima szavai Márai ajkára cinikusan tolulnak: „a mindennapi gyilkosunkat add meg nekünk ma” (MÁRAI 2002, 163. o.) – az újságban olvasott erőszakra reflektálva. A gyengeség, az erőtlenség, a megfutamodás jeleként ér-

telmezi, ha valaki az életét és a halálát Istenre bízta. „És legyen meg a te akaratod. Ez is csak gyávaság.” (Uo. 128. o.)

A nyitó idézetet Márai fogadott fia, János temetéséről írta. Hamvak, gyászzene, ima. A felesége temetésén még az imádságot sem engedi felolvasni. A kis hajó az óceán egyre táguló terébe hatol be, hogy a hamvak a törvény és a vég-tisztesség jegyében a föld helyett a víz körforgásában találják meg végső nyughelyüket. Ez a három-öt mérföldnyi eltávolodás a parttól, ez hiányzott, a lélek óceánjára kelve, ismeretlen partok felé. A magányban való elsüllyedés helyett a termékeny párbeszéd. A könnyörgés, a dicséretmondás, az áhítat, a lélek valóságának megelőlegezett bizalom, a csendben várakozó nagy Őbe botlás, amit az imádság légkörének nevezhetünk.

Hamvas Béla és Márai Sándor naplói fontos különbségekre mutatnak rá a 20. századi magyar irodalom két fejedelme között. Bár közös bennük, hogy ősei nevét egyikük sem viselhette, a bor kapcsán egyetemes igazságokat fogalmaztak meg, az egyház e világi megjelenési formáiról nem voltak jó véleménnyel. Mindkettőjük nagy becsben tartotta a könyvtárában Spengler *A nyugat alkonya* című művét. Írásaik csak óriási késéssel jutottak el a magyar olvasókhoz. Naplójuk egyrészt feljegyzési szokásaikról, másrészt lelki hátterükről is vallanak, amelyek eltérése jelentős. Márai *Naplói* önmagukban álló irodalmi remek. Stílusbravúrok, ahogy novellisztikusan megörökítik az író olvasmányélményeit, a korszakok politikai változásait és az élet könnyen feledhető, ismétlődő és megismételhetetlen mozzanatait.

* Elhangzott az MRE Doktorok Kollégiuma irodalmi és nyelvi szekciójának ülésén Debrecenben, 2011. augusztus 24-én. Megjelent a *Polisz* 140. számában, 2012. január, 4–16. o.

Hamvas *Naplója*, amely 2010-ben került a könyvesboltok kirakatába, nem egyszerű műélvezeti cikk. A teljes anyagnak egy rövidített, emészthetőbb és áttekinthetőbb változata, amelyet ma a kezünkbe vehetünk. Az angol, francia, német nyelvű megjegyzések és több tucatnyi kijegyzetelt könyv kommentárja kimaradt, és így apadt a felére az eredetileg körülbelül ezeröttszáz oldalnyi anyag. Viszont még így is, hogy a szerkesztett változattal van dolgunk, érezhető a fragmentáltság. Utalásszerű megjegyzések sorjázna az ember szeme előtt. Jól kivehető, hogy Hamvas ezt a saját maga számára írta, munkaanyagának. „...ez a szöveg nem olyan, mint a Márai-napló vagy egy úgynevezett »irodalmi napló« vagy egy irodalmi levél, egy episzto-la, amely eleve reflektál az olvasóra. Márai műgonddal, szépen formált mondatokba fogalmazza a napok történéseit, mint aki tudja, hogy azt egyszer olvasni fogják. Fél szemmel midig az olvasóra figyel” – mondta el egy interjúban Dúl Antal, a Hamvas-szövegek gondozója (WEINER 2010).

A másik lényeges különbség a két naplóvezetési stílus között a *praxis pietatis*nak, a kegyesség gyakorlatának a leplezése. Márainál kevés utalást találunk arra, hogy milyen módon élte meg a hitét. A *Napló* 1943–44-es kötetében három elmélkedő imádságot olvashatunk, ami a hitélet megnyilvánulásának kiemelkedő eseménye. 1946–47 között pedig intenzív bibliaolvasási korszakát élte, amikor a napi penzuma három oldal volt. Ami nehezíti a Márai-naplók alapján lelki ábrázatának a megrajzolását, az a saját maga köré szőtt legendák és a bizalmaskodástól, feltárukozástól való idegenkedése (ZSILLE 2001). Daru Gábor kitűnő tanulmányában a naplókban megjelenő apró mozaikokból állította össze az istenkeresés folyamatát (DARU 2005).

Hamvas lelki folyamatait műveiben nagy részletességgel tárja fel az érdeklődő előtt. Még olyan apró mozzanatok is tetten érhetünk, hogy hogyan lelkesíti át a ház körüli tevékenységeket és a veteményeskert növényeit. Spirituális útkeresésének szinte teljes lenyomatát olvashatjuk a Hamvas-életműsorozatban. Az újdonság, amit a Hamvas-naplók adnak, a hit elemi és intim formájának, az imádságnak a megjelenése, valamint Isten elfelejtett nyelvének, az álmoknak szép számú leírása.

Az álom és az imádság dimenziói

Hamvas a *Jázmín és olaj* című esszéjében ír az évszakok változásának tetten éréséről. Nem lemaradni. Megmenteni az átvalósulást. Ha nem figyelünk, féltő, a lényeket veszítjük szem elől. A veszély az éjszaka és a nappal kapujának feltáruulásával már el is éri gyanútlan áldozatát. „Reggel a kertet csak azért ismerem meg, mert az éjjel magam is pont annyit változtam, mint az egész. Ha megálltam volna, azt hinném, idegen tájon vagyok.” (*Jázmín és olaj*, in: HAMVAS 2006, 68. o.) Hol jár a lélek, amikor a test nyugalmat áhít

és leveti ruháit, majd ágyában megpihen? Részben erre is választ adnak azok a különös álmok, amelyeket Hamvas Béla naplójába jegyzett fel.

A két kötetben összesen huszonhat álom leírását számoltam össze. Az álmok terjedelme a két sortól egészen a másfél oldalon keresztül gombolyított kusza eseménysorig terjed. Az ébrenlét világát maga mögött hagyva Hamvas New York, London, Bréma, Budapest, Pozsony, Visegrád, Miskolc nagyvárosaiban bókászik. Csodálja az Északi-tengert, hajózik a Dunán, vonatra száll, és átgyalogol egy masszív megépített vasúti hídon. A múzeumok, hangversenytértek, könyvtárak, iskolák termékeny világát sem kell nélkülöznie a psziché szárnyain utazónak. Az író megjárja a frontvonalat, meglátogatja a kórházban fekvőket, belenéz az ávos pisztolyának csövébe, és tizennégy piros lapot osztanak neki, hogy játékban maradjon. Tudatalattija találkozót szervez neki az apjával, édesanyjával, húgával, keresztanyjával, Katóval, Rómer Flórisssal, B. Nellyvel, Ladányi Erzsébettel, Haynauval, Sztálinnal és egy szimpatikus hóhérral, aki, ha Hamvas akarja, újakezdi a kivégzést, hogy tökéletes legyen. A vízen lebeg élet s halál között, anyja cigarettájából rágyújt, hogy több kedvvel hasogassa a lótuszt.¹

Igen, az elme féktelen mozgása megrétfál minket. Értelmes, logikus elemek keverednek oda nem illő, absztrakt látomásokkal, zavarba ejtő és félelmetes eseményekkel. Az álom képes az ember ébrenlétét is elborítani, ránehézkedni a tudatos állapotra úgy, hogy nem engedi szabadulni az elmét. Hamvas első renden az álmok pozitív vagy negatív sugallatait próbálta megérteni (vö. HAMVAS 2010, 1: 316. o.). Az álom feltörése a teológia, az irodalom és a pszichológia diszciplínáit megmozgatva sajátos kihívást jelent minden kor emberének. Fontos leszögeznünk, hogy az álmovilágot nem bagatellizálhatjuk el. Az alvás időszakát a szervezet nemcsak a testi fáradtság kipihenésére használja, hanem a szellemet különösen aktív állapotba hozza. Az izmok regenerálódásánál számít az elvégzett munka időtartama, viszont az agynál nem számít, hogy mennyit gondolkodott az ember, mert nem az tesz minket álmosná, hanem az unalom. Az álmot a biológia úgy tekinti, mint a szellemi nagytakarítás egy eszközét, amikor a bennünket ért hatásokat feldolgozzuk. Az álomnak az életünkre gyakorolt kiemelt jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy ha a REM-fázist mesterségesen megakadályozzuk, az illető idegrendszere összeomlik (vö. HEBB 1998, 212–215. o.).

Az álomnak nemcsak biológiai, hanem lelki oldalával is számolnunk kell. Az alvás ideje alatt bejárt térségek, felbukkanó alakok, elhangzott mondatok egy sajátos nyelv eszközei, amelyek nagyban különböznek az ébrenléti kommunikációnk eszközeitől. A szimbólumok, mítoszok, példázatok képi nyelvét használja a tudatalatti, hogy üzenjen

¹ Vö. HAMVAS 2010, 1: 10., 172., 269–272., 312–313., 316–317., 332–334. o.; 2: 59–60., 63–64., 116., 120., 128. o.

a belsők állapotáról. Nemcsak a betegségek, lelki defektusok, neurózisok okairól hozhatnak hírt a sötét követek, hanem a belső tartalékokról, potenciális lelki ajándékokról is (lásd Gyökössy 1998). Ez pedig már teljes mértékben a hit birodalma. A Biblia számos esetben beszél arról, hogy Isten felhasználja saját céljaira, üzenetei továbbítására az éj sötétjéből és csendjéből teremtett képkockákat. Jákób ős- atya bátyja haragja előli menekülése közben látja meg az égig érő létrát, Isten trónját és a le-föl közlekedő angyalokat. Mária férje, József szintén álomban kap konkrét kijelentéseket Istentől: „*az Úr angyala megjelent neki álmában, és ezt mondta: József, Dávid fia, ne félj magadhoz venni feleségedet, Máriát, mert ami benne fogant, a Szentlélektől van.*” (Mt 2,20) Később pedig az Egyiptomba való menekülésre és a veszély elmúltával a hazájába való visszatérésre is így kapott útmutatást Istentől. A legpontosabb magyarázatot az álom természetére vonatkozóan József patriarchától kapjuk, amikor Egyiptomba került. „*Rólad azt hallottam, hogy ha meghalod az álmot, meg tudod fejteni. József így felelt a fáraónak: Nem én, hanem Isten ad választ a fáraó javára.*” (2Móz 41,15)

Hamvas álmai között nemcsak homályos szimbólumokban, hanem direkt módon is megjelenik az isteni dimenzió. 1951. április 10-éről a következőket jegyzi fel: „Saját ítéletemet olvasom a túlvilágon... Nem kellemes, nem megalázó. Tiszta. Isteni és fölemelő és nagy. Csak arra emlékszem, hogy »i« van benne. Egyetlen jod sem múlik el belőle?” (HAMVAS 2010, 1: 316–317. o.) Boldog ember. Isten elé vágyakozó lélek. A felette elhangzó utolsó szó miatt sem kell szégyenkeznie.

1943. december 12-i keltezéssel a következőket írja: „1939 óta az Úr álmomban többször is megjelent. Az utóbbi másfél év alatt nem, bár sokszor nagyon-nagyon kívántam. A napokban gondoltam ezt: az Úr mindig másféleképpen jelentkezik.” (Uo. 10. o.) A lejegyzett álmok nagy száma, valamint Hamvas utóbbi megjegyzése arra enged következtetni, hogy úgy tekintett az éjszaka követeire, mint Isten potenciális hírnökeire. Az ilyen típusú álmok természetét, hogy miből is tevődtek össze, az 1951. november 18-ai, három oldalon keresztül tartó emlékeztetőből sejthetjük. Magát az álomcselekményt teljesen elfelejtette, inkább a lelki haszonra koncentrált a leírásban. Az előzmények vázolásával és hirtelen jövő asszociációk segítségével próbálja felidézni és a lelki hangoltság szintjén újra megteremteni az élményt. Ami érzékszervekkel felfogható volt az álomból, az a túlvilági fény, langyos hőmérséklet, isteni hang. A tartalma szétfoszlott, amit elmondhatunk róla: „De gyönyörű, evangéliumszerű, kinyilatkoztatásszerű isteni Logosz. Zenéje van és kereszt alakja. Tökéletes megvilágosodás és tiszta üdvézés.” (Uo. 333. o.)

Hankiss Elemér ugyanabból a feltevésből indul ki, mint Hamvas az éjszakával kapcsolatban, amikor arról ír, hogy a családtagok elköszönnek egymástól lefekvés előtt, pedig

ugyanabban a házban, ugyanabban a szobában maradnak. „Egy olyan világba merülünk alá, ahol a nappali életünk törvényei nem érvényesek. Álmainkban olyan dolgokat teszünk, amelyek teljességgel elfogadhatatlanok lennének a nappali életünkben.” (HANKISS 2005, 60. o.) Hankiss nemcsak azt feltételezi, hogy különös utakon járunk az éj leple alatt, hanem azt is, hogy a hajnal katasztrofális állapotban talál ránk: „nappali személyiségünk szétzilálódik, darabjaira hullik, elmerül az álom hullámaiban.” (Uo. 59. o.) Ha felidézzük magunkban Hamvas gondolatát, akkor arra figyelhetünk fel, hogy ő az éjszakában öntudatlanul is együtt változott a természettel, és nem szakadt el tőle. Hankiss szerint ahhoz, hogy a teendőink után tudjunk nézni, a reggelt a személyiségünk újrateremtésére kell fordítanunk. Itt lép színre a mítoszteremtés, amit már *Az ember kaland*, majd *Az ezerarcú én* és az *Ikarosz bukása* című művekből álló trilógiájában részletesen körüljár. Megtudhatjuk, hogy mi módon nemesedik át, mutat túl önmagán és segít az öntudat ráncba szedésében az autó, a parfüm, a fogkrém, a kávé, az ékszerek és a cigaretta, hogy csak néhányat említsek a sok közül. A fogkrém reklámjában arra tesznek utalást, hogy képes meggátolni a fogak romlását. Egy csepp az örökkévalóság fogkréméből – mondaná Hamvas. Olyan üzenetet közvetítenek, hogy ez a hatóanyag-kombináció képes felvenni a harcot a romlással, a leépüléssel, a megsemmisüléssel. (Uo. 68–70. o.) Ami pedig újabb lökést ad Hamvas megértésében, az a Hankiss által meggyújtott első reggeli cigaretta lesz. A tűz csiholása, a rutinszerű mozdulatok a cigaretta élesítése közben, az első mély slukk visszabillenti énképünket a küzdelem és az élet mezejére. Az elmélkedés csúcspontját szó szerint idézem: „Az áttetsző kék füst filozofikusan felfelé gomolyog, azt sugallva, hogy a világ tele lehet különös és gyönyörűséges titkokkal; hogy az élet több, mint pusztán fizikai létezés... Néhány pillanat lehet ez arra, hogy elmerengjen az ember az életről, a mulandóságról, önmagáról, a világról. Lehet, hogy az elcsendesedésnek ezek a pillanatai ritkábbak azoknak az életében, akik nem dohányoznak, ami persze nem azt jelenti, hogy az elmélkedésnek és személyiségünk építésének nincsenek ennél veszélytelenebb és hatásosabb módjai.” (Uo. 65. o.)

Hamvas előszeretettel hódolt az illatos dohány élvezetének, ami bizonyára ösztönözte az elmélkedésben, de nem ez volt a feltétele annak, hogy elmélyedjen a meditációban és az imádságban. Hamvasnak ébren sem kellett lennie ahhoz, hogy egy imát elmondjon. Álmában többször is előfordult, hogy könyörgésre fogta (vö. HAMVAS 2010, 2: 128. o.). „Az üvegajtón át hirtelen igen erős fény vetődik egyenesen rám. (ÁVÓ?) Megrémülök, ima. (Megkönnyebbülés, hogy tudok még álmomban is imádkozni.)” (Uo. 120. o.) Pedig az imádság nemcsak szájmunka, egyszerű betanult kegyes gyakorlat, ahogy Böhménél olvassuk: „A száj csak a csillagzat és az elemek külső erejével képezi imádságos sza-

vait, az akarat pedig csak formát készít el, ez azonban még nem képvisel tényleges erőt.” (BÖHME 2009, 92. o.) Többre van szükség, mint ősi minták ismételtetésére, önkéntelenül feltörő frázisokra, az imádság teljes embert igényel értelemmel és figyelemmel (FINZE-MICHAELSEN 2006, 9–10. o.). „Az imában Istennel állunk szemben, osztatlan értelemmel, osztatlan szívvel és osztatlan akarattal.” (BLOOM 2010, 75. o.) Vila egészen addig megy az elemzésében, hogy az imádságot az ember legmagasabb tudati képességeként határozza meg (VILA 2009, 202. o.).

Hamvas a keresztény lelkigyakorlatok több formájával is élt: böjtölt, imádkozott és meditált. Negyvenórás böjtjéről részletes beszámolót írt az *Egy csepp a kárhoztából* című esszéjében. A hegyen, az erdei faházban találja meg azt a helyszínt, ahol minden körülmény adott. Terve a következőkből állt: „40 óra alatt egyetlen hangos szót sem ejtek ki. Csendesesen sétálok, testi munkát nem végzek, inkább az árnyékban ülök és olvasok, meditálok, ha szükségét érzem, imádkozom.” (*Egy csepp a kárhoztából*, in: HAMVAS 2006, 40. o.) Hamvas számára a böjt célja az volt, hogy olyan tudati állapotba jusson, megszabadulva az erjedés bódulatától, ami által az elmúlt Jób-év értelmét megtalálja. Mi által remél választ kapni a tragikus események sorozatára? „Az erdei házban a magány dialógikus atmoszférát teremt... Nem vagyok egyedül. 40 óráig velem vagyok. Ez a szakrális hallgatás misztériuma.” (Uo. 53. o.)

Az imádság terén kialakult szokásairól keveset tudunk. Általában, ahogy a böjt kapcsán láttuk, egyéb lelki cselekményekkel együtt jelenik meg. Naplójában és esszéiben újra és újra felbukkan a vágy az Úrral való beszélgetésre. „Ő, szeretnék elmélyedni, szeretnék egész nap imádkozni és meditálni és szolgálni Neki, s az Ő közelében lenni.” (HAMVAS 2010, 1: 10. o.) Tudja, hogy az imádságnak szerepe van az élet legkülönfélébb területein. Így amikor hétköznapi feladathoz lát, a zöldségleves elkészítéséhez, ahhoz is imádságot rendel. „A legfontosabb a kellő áhítat. Mert minden igazán nagy vállalkozást, ezt is fohással kell kezdeni.” (*A konyhakert*, in: HAMVAS 1993, 132. o.) Arról is szerzett tapasztalatot, hogy milyen kizökkenni az imádság elmélyült folytonosságából, s nincs olyan bódító mámor, amely hiányát feledtetné. „Ősszel elmélyedésnek indultam. De azazal, hogy Kató hazajött, megzavarodtam. Meditálni nem tudok, este az ágyban felületesen imádkozom. És hogy ez az élet meglazult, meglazult minden egyéb is. Drága Édes Jó Atyám! Segíts meg. Milyen mély és tiszta öröm volt ősszel este mindig a karodba sietni – s most elepedek utána, ó egy csepp a Te jelenlétedből! Egy csepp! Szomjazom.” (HAMVAS 2010, 1: 11. o.)

A meditáció Hamvas lételeme volt. Bárhol is járt, minden hely alkalmasnak bizonyult egy meditációs objektum felidézésére. „Valahányszor e mondat felett akár vasúti kocsiban, akár elalvás előtt otthon, akár a vízparton, a napon heverészve meditáltam, minden alkalommal a végsőkben

való megnyugvás érzése vett rajtam erőt: Isten fenn él az égben – S a földön nincs semmi baj.” (HAMVAS 1996, 17. o.) Az elmélkedés lélektanáról pedig a Halál Angyalával való találkozás apropóján ír: „Olyan ez, mint mikor mély meditációba elmerülsz... A szerelem nagy pillanataiban a külső és belső világ között a fal leomlik, és nem tudod többé, hol a kint és hol a bent...” (*A virágszedés lélektana*, in: HAMVAS 1993, 16. o.) Ezt a gyakorlatot olyan hasznosnak vélte, hogy szerette volna megfertőzni vele az olvasókat. Így készítette el a meditációhoz alkalmazható szöveggyűjteményt, amely 5000 év bölcsességének gyöngyszemeit vonultatta fel, *Anthologia humana* címen.

Imádkozó habitus

Az előzőekben érintettem, hogy az imádsághoz koncentrációra, fokozott jelenlétre van szükség. Lássunk még néhány olyan tényezőt, amelyek az Isten előtt való megálláshoz nélkülözhetetlenek. A megfogalmazáshoz, a kifejezésekre való rátaláláshoz segítséget nyújthat az Ūri imádság vagy más kötött imaforma, amelynek tartalmára mi magunk is szívből tudunk áment mondani. „A Miatyánkból meg lehet tanulni az imádság szókincsét.” (FINZE-MICHAELSEN 2006, 15. o.) De mielőtt szavakat keresnénk, előzetesen a gondolatokat, érzéseket hozzuk a felszínre, hogy a formákat kitölthessük velük. Hamvas előre érezte, hogyha olyan dal kél a lelkében, ami Isten színe elé kívánczik. „Mély imák csírája lappang bennem.” (HAMVAS 2010, 1: 19. o.) Az imádság előtti önvizsgálatban segítségünkre lehet Böhme néhány szempontja:

- Helyes-e a sóvárgása lelkünknek, amelyet Isten elé kívánunk vinni?
- Kérésünk felebarátunk javára és szeretetére szolgál?
- Vágyakozásunk mulandó dologra irányul?
- Saját hasznunk az elsődleges szempont?
- Valóban Istentől várjuk kérésünk teljesítését, vagy csak engedélyt kunyerálunk hozzá?
- Mire akarjuk használni a felülről kért javakat?
- Istenre hagyatkozunk-e az imádság során, mivel mi nem tudunk helyesen könyörögni?
- Készek vagyunk-e az ima meghallgatásának az útját előkészíteni bűnbánattal és bűnvallással?
- Át tudjuk adni magunkat a Szentlélek Istennek, hogy bűnbánattartásunkat ő maga irányítsa?
- Le tudunk-e mondani minden erőnkről, befolyásunkról, földi hatalmunkról, vagyonunkról, hogy Istennek tulajdonává legyen velünk együtt? (Vö. BÖHME 2009, 91–95. o.)

Hamvas szorgalmasan tanulmányozta Böhme írásait, és nagy felfedezésének tartotta, amikor sikerült ráébrednie a művek valódi életformáló hatására. 1948. július 12-én így ír naplójában erről: „ismételni és megszilárdítani Böh-

mét mint az év nagy vívmányát és ajándékát.” (HAMVAS 2010, 1: 102. o.) A lemondás, hogy az imádkozás kapcsán csak az utolsó szempontot kössük össze Hamvassal, neki is nagyon nehezen ment. „Valaki a birtokot levakarta rólam. Bőröm is vele ment, de nem baj, most már igyekszem semmihez sem úgy odaragadni, mint a borotvaszappanhoz tettem. Koldusnak lenni nehéz, de jó. A létezés világa a birtoklás világánál magasabb.” (*Egy csepp a kárhozatból*, in: HAMVAS 2006, 55. o.) A melankóliára való hajlamot, amely Böhme gondolatainak a befogadását segítette, Hamvas teherként élte meg, és le szeretett volna mondani róla, mint még sok egyébről: „Lemondani. Mindenről lemondani. Nem megtartani a melankóliát. Ez csak árnyalattal jobb, mint megtartani a dohányt vagy a pálinkát. Valami, amibe el lehet bújni, ami megvéd, valami objektív, valami, ami megakadályoz a teljes odaadásban. Nem tartani meg az örömet sem. Lemondani az odaadásról, a lemondásról is. Lemondani.” (HAMVAS 2010, 1: 154. o.) Naplójában feljegyzett fájdalmas imádságának egy részlete szintén ennek a küzdelemnek a bizonyítéka. „Érzem, drága Atyám, hogy szellemileg készen vagyok, és a Te segítségével sokat ért el az az ember, akiben lakozom, de jellemben és egzisztenciában végtelenül gyarló maradtam.” (Uo. 22–23. o.)

Hamvas lelki alkatát a Jung-féle rendszerben vizsgálva azt kell mondanunk, hogy egyrészt introvertált, *befelé forduló* ember volt, amit ő maga hitvallásszerűen is papírra vetett az *Aranynapok* című esszéjében. Másrészt keveredtek benne a gondolkodó, érzelmi, ösztönös és érzékelő típusra jellemző jegyek. „A kertet választom, és a könyvtárszobát, a hallgatag sétákat, a szótlán imát és a csendes üldögélést.” (*Aranynapok*, in: HAMVAS 1993, 38. o.) Első olvasatra úgy tűnhet, hogy Hamvas tudatosan tette le a voksát az agórával szemben a kert mellett. Viszont a temperamentum velünk született adottság, amelyet egyedül őseinktől és Teremtőnkől kérhetünk számon, ha van hozzá merszünk. Változtatni rajta csak kis mértékben, nagy nehézségek árán lehet (VILA 2009, 17. o.). A háború hatása it elemezve isteni büntetéseként értelmezi, hogy őt és Kátót a Mindenható begyúrta az óvóhelyet kitöltő masszába. „A rajtunk beteljesedő apokaliptikus ítélet egyik metafizikai oka az volt, hogy meg nem engedett módon izoláltan éltünk a többi embertől és közösségtől, és az egész életrendünk majdnem kevélyen a többi ember tudatos negligálásán, de mindenesetre a közösségen való túlemlelkedésen nyugodott.” (HAMVAS 2010, 1: 20. o.) A görög agóra hangulatát felidézve a végtelen unalom, a szórakozás üressége, a sivárság és a tartalmatlan időtöltés jut Hamvas eszébe. Ott az képviselt értéket, ami nagyközönség előtt zajlott, és visszhangjában is tovább élt. A kifelé való élésben minden energiát felemészt a felszínen maradni. „Nem a cári életet, nem az agónt, nem a hírt, nem a sikert, nem a nyilvánosságot, hanem az intim és meleg magányt, egyszerűen azért, mert ez a gazdagabb. A több.” (*Aranynapok*, in:

HAMVAS 1993, 37. o.) Vila meglátása megerősíti az előzőekben felvázolt képet. A befelé forduló ember befelé ég. Nem teremt könnyen kapcsolatokat, és nehezen alkalmazkodik. Az egyedüllet az igazi terepe, akkor van elemében. Ha sokan veszik körbe, megbénítja a tömeg tudata. Bármilyen helyzetben el tud magában csendesedni. Fantáziája, belső világa egyedülálló saját univerzumot hoz létre, amely kedvez sétaterevé válik. Mély érzések, kiérlelt gondolatok jellemzik (vö. VILA 2009, 21. o.).

Hamvas esetében a befelé forduló személyiség ötvöződik erősen a gondolkodó típussal, de az érzelmi, ösztönös és érzékelő típus egyes meghatározó jegyei is fellelhetőek nála. Vila úgy véli, hogy ha minden típusból találunk személyiségjegyeket elemzésünk során, az a lelki egyensúlyt, a kiegyenlítettséget, a harmóniára törekvést jelenti. Most sorra vesszük azokat a meghatározó vonásokat, amelyek Hamvas imaéletében megjelentek (uo. 50. o.).

A *gondolkodó típusra* jellemző, hogy a naplójába leírja az imádságokat. Hamvas *Naplójában* hét teljes imádság található, amelyeket ámennel zár le, és hat töredékima, nevezük léleksóhajnak, amelyeket a napló vezetése közben Istenhez címzett. Ezek az imádságok szervesen beépülnek a szövegbe, azzal összefüggenek, de az események alakulásában az isteni jóindulatot, a felülről jövő beavatkozást óhajtják. Nincsenek ámennel sem lezárva, hogy ez az apró zárókövecske elválassa egymástól a profán és a szent szövegrészt. A másik jellemző, ami Hamvasra találó, az az önvizsgálat magas foka, ami egyes esetekben a „hitbéli hipochondriát” súrolja. „Állandó lelkiismeret-furdalásban éltem. Olyan depresszióban, melyhez foghatót nem tudtam el sem képzelni... Bizalmatlan voltam a Gondviselés iránt... Ezért hittem, hogy sorsomat magamnak kell irányítanom, ezért kértem Öt, hogy emeljen át a küszöbön idő előtt.” (HAMVAS 2010, 1: 15. o.) Részletesen beszámol arról, hogy hol, milyen körülmények között nem viseltetett türelemmel sorsa iránt, és kérte az isteni beavatkozást. Lelkiismeret-furdalását az okozta, hogy imádsága meghallgatásra talált, és Isten kiemelte abból a számára elviselhetetlen szituációból, de az, ahová vágyott nem hozta meg a kellő megnyugvást. Sőt megértette vele Isten, hogy felkészületlenül kért eltávozást a fentről rendelt állomáshelyéről. S lássuk az önsanyargató vívódását egy röpké fohással befejezve: „Kit kell megkeresztelnem magamban? Akit annyira akarok, és nem akar hinni? Júdás van bennem? Mindent tudok már, és nem vagyok az, aki szeretnék lenni? Hazugság ez? Vagy mi? Magas igényem van, jó ízlésem van, hogy a legtöbb akarok lenni. Keresztyén. Jézus tanítványa. Imitatio. Isten fia. És ez levét. Kérlek, add nekem, hogy lehessenek!” (Uo. 155. o.)

Az *érzelmi típus* szívében mindent elsöprő vágy ébred az istentapasztalat megszerzésére. Találkozni, személyes viszonyt ápolni a teremtő Istennel, és nem biztonságos távolból csodálni őt. Az imádság számára öröm, amelyben

nincs semmi kötelességszerű. „Ő, nevetve imádkozni, s a tündöklő nyárba kiáltani. Milyen jó a te gyermekednek lenni – drága jó Atyám, hogy szeretnék a nyakadba ug-rani, hogy szeretném, hogy magadhoz szorítanál, és ezt mondanád: Ma szíved túlárad, és eléri a tisztaság perceit, neved és örülsz, s aztán eredj és beszélj erről az örömről.” (A *tamariszkusz alatt*, in: HAMVAS 1993, 122. o.) Az Istentől való érintettséget csodának nevezi, amelynek a logikája nem földi természetű. Ez az a pillanat, amikor a transzcendens a mi világunk határait elsöpri, és belső valóság-gá válik az, ami eddig elérhetetlen távolságból ragyogott ránk. „...ha megérint, önkívületbe esem, esetleg énekelek, vagy látomásom van, költeményt írok, vagy réten táncolni kezdek a rezgőfüvek között... A csoda pillanata az, amikor valami megtelik, és túlárad és kicsordul.” (*Jázmín és olaj*, in: HAMVAS 2006, 65. o.)

Az *ösztönösen megérző típusra* többek között az aktív fantáziaműködés, a színes álomvilág és a hit iránti spon-tán fogékonyság jellemző. Olyannyira elragadja a képzele-te, hogy vég nélküli utazásokat tesz a lélek ismeretlen birodalmában. Talán ő az, aki a legkönnyebben lép be az imádság ajtaján, azért, mert a saját belső világa sokban hasonlít az Istennel való párbeszéd légkörére (vö. VILA 2009, 40–43. o.). Hamvas a felsorolt tulajdonságokban sem szenvedett hiányt, mégsem ezekre irányítanám a figyelmet, hanem a néma imára. A negyvennapos böjtről (*Egy csepp a kárhozatból*) és az agóra helyett a kertet választó életmódról (*Aranynapok*) írt esszéje kapcsán már idéztem az idevágó passzusokat. „Kár a sok szóért” – mondja Hamvas (*Aranynapok*, in: HAMVAS 1993, 42. o.), mert a sok szó a lényegét elfedi. A beszélő nem ismeri a tárgyát, amelyet témájául választott. „Ez a műsvihákság esete is, tele szájjal beszélni valamiről, amit az ember át sem élt.” (*Gyümölcs-óra*, in: HAMVAS 2006, 97. o.) A csend megteremti a dialógus légkörét. Bloom szerint nincs tökéletesebb ima a néma imádságnál, amikor a szavak elvesztik jelentőségüket. „Amíg még szavakra van szükségük a barátoknak, akkor a kapcsolatuk még felszínes.” (BLOOM 2010, 14. o.) A néma imádság nem egyszerűen a megelégedettség állapota, hogy minden úgy jó, ahogy van, hanem fokozott figyelem az Isten jelenlétére (uo. 138. o.). Érdekes következtetést olvashatunk Buji Ferencnél Jézus imádkozási szokásaira reflektálva. Jézus követőinek azt javasolta, hogy ne szaporítsák a szót, amikor a mennyei Atyával beszélnek, viszont ő órákat töltött éjjel imádságban. Buji szerint úgy értelmezhetjük helyesen ezt a megfigyelést, hogy Jézus szavakkal röviden imádkozott, és a többi időt néma imádságban töltötte (BUJI 2006, 55. o.). „Kevés az a pillanat, amikor olyan észbontóan boldog vagyok, hogy a határtalan isteni jóság felragyogó nagyságába beleremegek, és megértem, hogy Ő ilyen közvetlenül megnyilatkozik, nem tehetek mást, mint megrendült örömmel szótlánul fohászokodom: köszönöm.” (A *tamariszkusz alatt*, in: HAMVAS 1993, 119. o.)

Az *érzékelő típus* a külső ingerek hatására képes ráhangolódni Isten dicsőítésére. Érzékszervei annyira aktív állapotban vannak, hogy nem tud úgy elmenni egy virágos rét vagy egy kecsesen hajladozó nyírfa mellett, hogy az ne vált-sa ki belőle az Úr magasztalását. Hamvas nagyon sok időt töltött a természetben, Isten ege alatt. Bármire nézett, nem tudta egyedül az anyag megtestesülése szerint értékelni. A madarak énekében gyönyörködve sorban megfigyelte a fekete rigókat, tengelicéket, vörösbegyeket, cinegékét, sárgarigókat. Majd előkerült egy papírdarab, és elkezdődött a dalok kottázása. Egyre több titkot árultak el az erdő daloló lakói. Végül Hamvas egy igazi kihívás elé került, amikor a fülemile énekét akarta lefordítani magának. Ha valaki éretlen, állja még csak pelyhedzik, ezt a dalt gyönyörködés-sel hallgatja. Aki már megbékélt sorsával, vágyait letette, az viszont megértheti a fülemilét. A dal értelme: „Amikor az ember az életen túljutott, s már nem akar semmit, az egyetlen, ami foglalkoztatja: várakozom, amíg hívnak, s addig imádkozom. A várakozásnak ez a nyugodt, csendes, megbékélt imája, ez a fülemile dala, ez a mártírdal, kristály-tiszta várakozás a halálra és a túlvilágra – búcsú a szépséges földtől, az édes élet mámorától, és kérés az éghez, hogy eressze be.” (A *madarak éneke*, in: HAMVAS 1993, 252. o.)

Imádság és meditáció

Hamvas még a madárdalban is képes volt felfedezni a csordultig telített szív ösztönösen megszólaló imáját. Ebből is jól látható, hogy mennyire összekapcsolódott nála az imádság és a természet. A belső csend megteremtésének, a felfelé, a befelé figyelésnek a természet életmegnyilvánulása nem lehet akadálya. „Az erdőben felcsendülő madárdal nem árt neki... Egyre jobban nő az erdő, és egyre mélyebb benne a csend, és egyre sűrűbb a levelek hullása, és noha egyre hangosabb a madárdal – a csend szeme villanása –, már nem tud áthatolni az erdőn.” (PICARD 2002, 112–113. o.) Az erdő, a természetbe belenőtt emberi élet, a hegy imádkozó kezébe kulcsolt falucska, a rejteken áthaladó ösvény több, mint egy megejtő táj Hamvas szemében. Corot *Gyalogút a templomhoz* című képe nyomán kifejti, hogy természet alatt milyen jelenségeket ért: „A levegő, az erdő színe, a napfény, a felhő, a meleg, a pára, a harangszó...” (*Antik és modern tájkép*, in: HAMVAS 1993, 53. o.) Mit kockáztat ezzel a kijelentéssel? A templomot és a hozzá tartozó harangszó szakrális megnyilvánulását összeköti a természet hatalmas katedrálisával. Hamvas képzeletében a Corot-képen misére harangoznak, amely negyedóra múlva kezdődik. A festő nem az átmenetit, a mulandót ragadja meg, hanem az ideát, ami örök. De az időtlenhez való hozzáférést mégis a véges biztosítja. „A természetben lévő kozmikus érintést, az érzékeknek ezt a bizonyos misztikus mozzanatát keressük.” (Uo. 55. o.) A szakrális tájra Plesu szintén a festészet

kapcsán érzett rá Tescani vidékén. Tájékpfestők csoportját figyelte meg munka közben, és elirigyelte tőlük, hogy a szabad ég alatt űzhetik szellemi foglalkozásukat. Hivatásuk azért megejtő, mert „...megragadják a hely levegőjét. A levegő. Testetlen szerzemény, pára, amelyben érződjék Isten illata.” (PLESU 2000, 15. o.)

Hamvas lelkesedése Thoreau iránt letagadhatatlan, amikor a világtól való elvonulásáról ír. „El kell képzelni, hogy ez az ember java férfikorában, bár komoly iskolákat végzett, egy napon hátat fordított a civilizációnak, kiment a vadonba, fatörzsekből házat épített, vadászott, halászott, fát vágott, szántott, és egyedül volt két álló esztendeig.” (Thoreau, in: HAMVAS 1993, 224. o.)

Igen, kimenni, elvonulni, házat építeni és belső szobát nyitni az égre. A külső körülmények megteremtve. Senki sem vádaskodhat, hogy demonstratív lesz az imádság, hisz annak a magányban kell beérnie (FINZE-MICHAELSEN 2006, 33. o.).

Ha a közönség nem is kísért a meditáció és az imádság alatt, valami mégis eltéríthet a helyes felfogástól. Vile az imádkozó habitusok jellemzésénél nemcsak a pozitívumokra tért ki, de a veszély forrásait szintén részletezte. Az ösztönösen megérező típusnál felmerült két tényező, amely Hamvast érinti. Az egyik a lélek bugyriba történő féktelen, parttalan és kontrollálatlan kalandozás (VILA 2009, 44. o.). Hamvas tisztában van a lélek sötét éjszakájának vonzerejével. Intő példaként sorolja azokat, akik odavesztek a kalandozás során: Hölderlin, Schumann, Baudelaire, Nietzsche, Gogol, van Gogh. Több helyen plasztikusan megfogalmazza, hogy mi vár azokra, akik elmenekülnek a valóság elől a meditatív lebegésbe. „...a határon nem túlmenni. Semmi tilosat meg nem érinteni. Aki az égi kenyeret mértéktelenül zabálja, egyenesen a pokolba tart.” (Egy csepp a kárhozatból, in: HAMVAS 2006, 57. o.) A *Karneválban* pedig Márkus a túlvilági utazásról visszatért Bormester Mihály számára ad tanácsokat az élmény/tudás feldolgozására. „Akit a túlvilág gyönyöre elkap, az képes lehunyt szemmel ülni, mi alatt körülötte családja koplal, koldus nyöszörög, háború van, forradalom, ő csak egyedül marad, önmagában, a benne lévő határtalan édes bizonyosság bódulatában.” (HAMVAS 1999, 3: 80–81. o.)

A másik veszély, amellyel az ösztönösen megérező típusnak szembe kell néznie, hogy elmosódnak benne az imádság és a meditáció határvonalai. Belekerülhet abba a tévedésbe, hogy imádság helyett mantrát, keresztény elmélkedés helyett transzcendentális meditációt alkalmaz (VILA 2009, 44. o.). Hamvasnál ez a veszély valós. Meditációs objektumai között megtaláljuk Szent Anselmus, Aquinói Tamás, Bonaventura, Johannes Fécampiensis egy-egy imádságát, Kempis Tamás meditációként induló és imádsággal végződő elmélkedését, valamint Cyprianusnak az imádkozáshoz írt útmutatóját. Ez

felébresztheti bennünk a gyanút, hogy Hamvas nem tett különbséget a kettő között.

A spanyol hódító és a japán samuráj sorsazonosságát elemezve kimutatja tevékeny életük hátterét. Francisco de Aldana és Toyotomi Hideyoshi aktivitásához a szent magány, a szemlélődés forrásából merített erőt. A spanyol misztikus szerzőket elemezve Miguel de Molinosról jegyzi meg: „A nyugalom, más szóval a béke, ismét más szóval a hallgatás, vagyis az elmerülés, magány, meditáció tulajdonképpen ima. Szóttlan és lángoló sóvárgás Istenre.” (*Santa soledad*, in: HAMVAS 1987, 214. o.)

Az sem vigasztalhat minket, hogy Hamvas számára a legnagyobb rang, ha valaki/valami meditációs objektummá válik. Néhány gondolkodó, mint Nietzsche vagy Hérakleitosz, tájak, de csínján, nők, élőlények óvatos mértékkel váltak meditációs társaivá egy életre. „Állandóan, gyermekkoromtól fogva szüntelen meditációs tárgyam volt Isten...” (Faragott fejek, in: HAMVAS 1993, 232. o.)

Lényeges sarokpontokat találunk, amelyek elválasztják az imádságot a meditáció nem keresztény formájától. A keresztény meditáció lehet az ima előkészítése. Sok esetben a meditáció átvált imádságba, ez egyébként Hamvas naplójában tetten érhető. Viszont az imádság soha nem válhat meditációvá (BLOOM 2010, 67. o.). A keresztény imádság élő kapcsolat Istennel, nem egyszerűen egy vágyott állapot vagy érzés. Ebből következik, hogy a szellem nem passzív, hanem aktív állapotba kerül. Nem ellazulás, hanem fokozott koncentráció (VILA 2009, 198–199. o.). Az elme kiüresítése nem a végcél, hanem az Isten befogadása előtti állapot. Ezt is inkább helykészítésnek nevezzük a minőségileg magasabb számára (NIGG 1999, 87–88. o.). A keresztény elmélkedésnek célja Istent jobban megismerni, az akaratát sajátunknak tudni. Ehhez a legjobb irányzék az ő igéje, amely a lélek sötét éjszakáján keresztül mint fényes esthajnalcsillag vezet (VILA 2009, 195–200. o.).

Hamis az a felfogás, hogy az imádságot ki lehet váltani meditációval vagy szavak nélküli imával. „Ne akarjuk az Istennel való találkozást a róla való gondolkodással helyettesíteni.” (BLOOM 2010, 75. o.) Hamvas nemcsak koncentráltan meditált Istenről, és néma fohászokat mondott, hanem megszólította őt, a legnagyobbat. Imádságaiban többek között Úrnak, Élő Szónak, drága, édes jó Atyának, Szerelmemnek, jóságos mennyei Jézusomnak, édes Mesternek, Gondviselésnek, Teremtőnek szólította. Dadogva, de beszélt vele, valahogy így:

„Hozzád minden erőmmel kiáltok és könyörgök, szenvedésemből, melyet magam idéztem s idézek magamra. Légy velem jóságos Jézusom, drága Megváltóm. A Te kezedbe ajánlom lelkemet, a Te szent kezedbe, hogy tégy velem, amit Te akarsz, Gondviselőm. A Te akaratod legyen meg, s nem az enyém, mindörökké. Ámen.” (HAMVAS 2010, 1: 25. o.)

Felhasznált irodalom

- BLOOM, Anthony 2010. *Az élő ima*. Odigitria – Jel Kiadó, Budapest.
- BÖHME, Jakob 2009. *Christosophia – avagy a Krisztushoz vezető út*. Kairosz, Budapest.
- BUJI Ferenc 2006. *Az elfelejtett evangélium*. Kairosz, Budapest.
- DARU Gábor 2005. Hit és hitetlenség útjai Márai Naplóiban. *Vigília*, 70. évf. augusztus. <http://www.vigilia.hu/regihonlap/2005/8/daru.htm>. (Letöltés: 2012. június 14.)
- ÉZSIÁS Erzsébet 2001. Vándor és idegen. *Lyukasóra*, április. 27. o.
- FINZE-MICHAELSEN, Holger 2006. *Miatyánk – felfedezések az Úrtól tanult imádságban*. Kálvin Kiadó, Budapest.
- GYÖKÖSSY Endre [1998]. *Isten elfelejtett nyelve, az álom*. Szent Gellért, Budapest.
- HANKISS Elemér 2005. *Az ezerarcú én*. Osiris, Budapest.
- HANKOVSKY Béla 2009. *Jézus és a Miatyánk*. Petőcz Mihály Alapítvány – L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- HAMVAS Béla 1987. *Hamvas Béla 33 esszéje*. Bölcsész Index, Budapest.
- HAMVAS Béla 1993. *A babérligetkönyv. Hexakümion*. Életünk, Szombathely.
- HAMVAS Béla 1996. *Anthologia humana*. 5. kiad. Medio, Szentendre.
- HAMVAS Béla 1999. *Karnevál*. 1–3. köt. Medio, Szentendre.
- HAMVAS Béla 2006. *Silentium. Titkos jegyzőkönyv. Unicornis*. Medio, Szentendre.
- HAMVAS Béla 2010. *Naplók*. 1–2. köt. Medio, Szentendre.
- HEBB, Donald O. [1998]. *A pszichológia alapkérdései*. 7. kiad. Trivium, Budapest.
- MÁRAI Sándor 2002. *Napló 1984–1989*. Helikon, Budapest.
- NIGG, Walter [1999]. *A misztika három csillaga. Eckhart, Suso, Tauler domonkos misztikusok*. Paulus Hungarus – Kairosz, Budapest.
- PICARD, Max [2002]. *A csend birodalma*. Kairosz, Budapest.
- PLESU, Andrei 2000. *Tescani napló*. Koinonia, Kolozsvár.
- VILA, Pablo Martinez 2009. *Imádság és lelkiakat*. Harmat, Budapest.
- WEINER Sennyei Tibor 2010. „Lehet koncentráltan élni”. Beszélgetés Dúl Antallal a Hamvas-naplók megjelenése alkalmából. *Irodalmi Jelen*. <http://www.irodalmijelen.hu/node/6483>. (Letöltés: 2012. június 14.)
- WUTKA Tamás 1999. Márai méltósága. *Lyukasóra*, december. 13. o.
- ZSILLE Gábor 2001. Az ember vágya: Isten. *Új Ember*, II. évf. 4. sz. <http://magazin.ujember.katolikus.hu/Archivum/2001.08/08.html>. (Letöltés: 2012. június 14.)

K Ö N Y V A J Á N L Ó ◀

Konkrétan az egység felé (?)

■ SZENTPÉTERY PÉTER

KOSLOWSKI, Jutta: *Die Einheit der Kirche in der ökumenischen Diskussion. Zielvorstellungen kirchlicher Einheit im katholisch-evangelischen Dialog*. Lit Verlag, Berlin, 2008.

Az irodalommal együtt majd' hatszáz oldalas könyv szerzője a münsteri egyetem ökumenikus intézetének volt tudományos munkatársa. Doktori értekezése 2008-ban a fenti címen jelent meg, és az elmúlt években semmit sem veszített aktualitásából, sőt! A mű átfogó képet ad az elmúlt évtizedek, illetve az 1910. évi edinburghi missziói világkonferencia óta eltelt évszázad ökumenikus törekvéseiről, ábrándjairól, lehetőségeiről és lehetetlenségeiről. Már csak azért is, mert az evangélikus szerző 1995–2000 között evangélikus, katolikus és ortodox teológiát tanult, és mindháromból diplomázott a müncheni egyetemen. Ugyanitt doktorált a katolikus fakultáson Peter Neuner professzor vezetésével. Bár az alcímben a katolikus–protestáns (utóbbi elsősorban evangélikus) párbeszédet említi, tekintettel van az ortodoxokra is. Munkája tankönyvként is jól használható.

A bevezetés (3–40. o.) szerint az ökumenikus mozgalom célja az egyházak látható egysége. Az egységről folytatott megbeszélésekre, vitára mindmáig érvényes: 1. Az egységről folyó vita dinamikus, mindig újabb elképzelésekkel, modellekkel. 2. Nincs általános konszenzus. 3. A vita szisztematikus hiányosságokat mutat, modellek és feltevések keverednek. 4. A vita fogalmilag diffúz, nagyon is szükséges a tisztázás, azonos kifejezések tartalmilag azonos használata. Hivatkozik Reinhard Frielingre, az EKD bensheimi ökumenikus intézetének nyugalmazott igazgatójára: „Az egység céljáról való legkülönbözőbb elképzelések állnak leginkább az egység útjában.”

A szerző visszatérően hangsúlyozza, hogy az egység céljáról való elképzelés két kritériuma, hogy teológiailag felelősen vállalható és ökumenikusan konszenzusképes legyen. Ehhez rendelkeznek a célokról való elképzelések, amelyek azt jelölik, hogyan érhető el a cél.

Az elképzelések kétfelé oszthatók: egyrészt *egységelképzelés*, *egységértelmezés*, *egységkonceptió*, másrészt *egységmodell*, *az egyesülés modellje*. Az előbbieket az egyház egysége

gének lényegéről vallott alapvető értelmezést, az utóbbiak ezen egység láthatóvá tételének lehetséges formáit jelölik. Az *egységdiskusszió*, *egységről folytatott vita* mindazt átfogja, ami az egységgel kapcsolatos a cél, az elképzelések és a modellek szintjén.

A *dialógus* a kommunikáció intézményesített formája, lehet bilaterális és multilaterális, különböző testületek folytatják. Az *egyházi egység*, az *egyház egysége* helyett gyakran az *egyházközösség* fogalmát használják. Ez utóbbinak így kétféle értelme van: egyrészt konkrét modell, egység konkordia által, másrészt az ökumenikus mozgalom célja: egység, amely nem uniformizált.

A szerző mind az ökumenikus párbeszéd legfontosabb eseményeire és dokumentumaira, mind pedig kiemelkedő személyiségeire igyekszik tekintettel lenni, de arra is figyelmeztet, hogy a bemutatás még ilyen terjedelemben sem lehet hiánytalan.

A *második fejezet* (41–337. o.), amely a könyv nagyobbik felét teszi ki, az egységmodelleket tárgyalja. A mű jelentőségét elsősorban az adja, hogy célkitűzésének megfelelően igyekszik rendet tenni ezen a területen. A legfontosabbak:

Szervezeti egység, összeolvadás. Ezt valósította meg, de csak részleges sikerrel 1817-től a porosz unió. 1925 óta egymáshoz közel álló egyházak között több helyen is sor került rá. 1961–68 között az EVT hivatalos modellje volt.

Konciliáris közösség: a II. vatikáni zsinatra adott protestáns válasznak tekinthető. Az Újszövetség és az egyetemes zsinatok alapján vetődött fel. Az 1990-ben Szülőben tartott „Igazságosság, béke, a teremtett világ megőrzése” (JPIC) világkonferencia eredetileg egy konciliáris folyamat állomásaként lett meghirdetve. Hátránya, hogy a zsinat, bármilyen fontos is az egyház életében, még nem maga az egyház.

Megbékelt különbözőség (1974 óta): e szerint a különbségek elhordozhatók a sokkal jelentősebb azonosságok, hasonlóságok folytán. Hátránya: túl nagy különbségek is vannak, elsősorban az egyházi hivatal kérdésében.

Egyházközösség: hitbeli, szószéki és úrvacsorai közösség. Strukturális elemek lehetségesek, de nem szükségességek. Hátránya: a hasonlóság folytán ugyanaz, mint a megbékelt különbözőségnek.

Koinónia: homályos, inkább elképzelés. Fontos az Újszövetségben, a II. vatikáni zsinat óta egyháztani kulcsfogalom, az EVT számára is döntő jelentőséggel bír, de nehezen konkretizálható az előzőekhez képest.

A könyv a kevésbé fontos, illetve (még) pontatlanabb modellekre, modellrészletekre is kitér. Ezek:

Föderatív unió (1910): felekezetek összefogása, többnyire úrvacsorai közösség nélkül. Az EVT is ilyennek tekinthető.

Korporatív unió (1937): testületi egyesülés – egyesülés a különbözőségben. Az egyházak megmaradnak, mégis új egyház jön létre. Kérdés, hogy mennyire tér el a szervezeti egységtől.

Úrvacsorai közösség (1937): a közösség megpecsételése. Nem teljes egységmodell, de annak nélkülözhetetlen része.

Kölcsönös elismerés: az ökumenikus mozgalom egész történetét végigkíséri az igény egymás szolgálatának elfogadására, kiegészítésére. Jelenleg erősen korlátozott.

Gyakorlati együttműködés (1925): nélkülözhetetlen, de nem elegendő.

Katolikus részről két javaslat vagy inkább elképzelés tekinthető jelentősnek:

Közösségek közössége: részegyházak egymás mellett, más felekezetűek is. Kérdés a római katolikus egyházhoz való viszony: a többiek valamiképpen alárendeltek-e.

A *testvéregyházak* kifejezés az egyházak testvéri elismerését jelenti; pontatlan, homályos. A *Dominus Iesus* nyilatkozathoz (2000) fűzött megjegyzés az apostoli szukcesszióhoz köti a megnevezést.

A fejezet végén nyolc teológus hozzájárulását ismerteti, az előzőekhez képest inkább csak érdekességként. Joseph Ratzingerrel, a jelenlegi pápával nem foglalkozik külön pontban, de többször is hivatkozik rá. A Luther-évforduló alkalmából (1983), a közösségek közössége kapcsán ezt írta: „Minden ökumenikus fáradozás tulajdonképpen céljának természetesen annak kell lennie, hogy az egymástól elválasztott felekezeti egyházak többes számát a helyi egyházak többes számává változtassuk, amelyek sokféle formájukban valóban egy egyház.” – Hadd tegyem hozzá: ezen nincs mit vitatni, „csak” a konkrét megvalósítás a probléma. Frielingre visszautalva: egység és egység egymással szemben...

A *harmadik fejezet* (339–475. o.) az ekkleziológiai alapokat és különbségeket tárgyalja. (Az ezekhez csak többé-kevésbé áttételesen kapcsolódó, az egység útjában álló további problémákkal, így Mária és a szentek tisztelével nem foglalkozik. Talán röviden ki lehetett volna térni rá, és akkor még nem beszéltünk a szentségek számáról.) Minden egyház a *saját egyháztanának megfelelő modellt* favorizálja – sokszor rejtetten. A katolikus–protestáns egységhez az egyetértés jelenlegi szintje nem elegendő. Katolikus–ortodox viszonylatban a pápaság a döntő probléma.

Protestáns felfogás szerint az Újszövetségben nincs határozott gyülekezeti és hivatali rend.

Az ellentmondásokat, így a zsidó- és pogánykeresztények ellentéteit is egységben kezelték.

A közösség jele a keresztség, legmagasabb kifejezése a közös úrvacsora.

A protestáns hitvallási iratok nagy szabadságot biztosítanak az egység konkrét formáit illetően. Egyébként pedig az egyház mindörökre megmarad, egysége nem szűnhet meg, innen van a látható és láthatatlan egyház kifejezése. A *congregatio sanctorum* azt fejezi ki, hogy az egyház „alulról” építkezik. Az *Ágostai hitvallás* VII. cikke a hivatalt legfeljebb implicitement említi.

Ha katolikus részről a hivatali struktúrája teológiájának átvételét is megkövetelik, nem lehetséges az egység. Ugyanakkor a hivatal kérdését protestáns szempontból is át kell gondolni.

Katolikus felfogás szerint Péternek különleges helyzete van. Ő a szóvivő a szinoptikus evangéliumok leírásában, de nem világos, hogy személy szerint miben dönthetett. Vita lehetséges az Újszövetségben elfoglalt helyéről és római szerepéről. Hivatkozhatnak arra, hogy létezik Istentől akart péteri tiszttség, de nagy kérdés a gyakorlás módja. A szerző itt a CIC 204–205. kánonjára és a zsinati dokumentumok közül az I. vatikáni zsinattól a *Pastor aeternus*-ra, a II. től a *Lumen gentium*-ra és az *Unitatis redintegratio*-ra utal.

A döntő probléma az apostoli szukcesszió: LG 19., 21. (különösen), 28. – ehhez katolikus részről kellene lépni, bár az UR nagy előrelépés volt más egyházak elismerése felé. Ugyanakkor a *subsistit in* (LG 8.) magyarázata az *Ut unum sint* enciklikában progresszív, a *Dominus Iesus* (és a 2007-es *Responsa*) nyilatkozatban restriktív.

Az egyházi hivatal kérdése az egység láthatóságának jeleként is fontos. Protestáns részről nincs abszolút ok a történelmi szukcesszió elutasítására, katolikus (ortodox) részről viszont visszamenőleg is el kellene ismerni a protestáns hivatalt. A pápának pedig az egység kedvéért le kellene mondania bizonyos jogokról (joghatósági primátus, tévedhetetlenség).

A *negyedik, összefoglaló fejezet* (477–493.) a kitekintés címet viseli. Egyetértés van a következőkben: 1. Az egyház egysége alapvető egyháztani követelmény. 2. Az egyház egysége egyszerre isteni adomány és emberi feladat. 3. Az egységnek láthatónak kell lennie. 4. Az egyház egysége és a sokféleség összetartozik.

Az *egység öt alapvető eleme*: 1. az úrvacsora; 2. a közös hitvallás; 3. a keresztség; 4. a világért való közös szolgálat, az egyház alapvonásai: a *leiturgia*, a *martíria* és a *diakónia*; 5. az egyházi hivatal. Minden modellnek valamilyen struktúrára van szüksége az egység kifejezéséhez.

Majd ráadásként az *epilógusban* (495–524. o.) egy lehetséges forgatókönyvet vázol az „egység a sokféleségben” megvalósításáról. A mű nélkül is éppen elég terjedelmes lenne, valószínűleg akkor is kereknek is éreznénk, így viszont *konkrétan, személyesen szembesít az egység megvalósításának problémájával* az alábbi pontokban:

1. Az *eszmény*: a különböző felekezetek erősségei egészítsék ki egymást, hogy a gyengeségeket kiegyenlítsék. Az „egység a sokféleségben” a szervezeti egység és a megbékélt különbözőség szintézise.

2. A *feltétel* a tanításbeli elítélések általános visszavonása, mint például a megigazulá nyilatkozatban történt a nyilatkozat témájára vonatkozóan.

3. Az alap: a *közös hitvallás*, ennek leginkább a Nicea-konstantinápolyi hitvallás felel meg, az ortodoxokra tekintettel a *filioque* nélkül.

4. A *végrehajtás*: az egyházak közössége. Egyháznak kellene elismerni egymást, egymás hivatalát és cselekményeit, végül a megbékélés jeleként kölcsönös kézrátétellel.

5. A *következmény*: az intézményes forma. Az ógyházi pentarchia mintájára az egyes kontinensek lehetnének részegyházak. A jelenlegi felekezeti tagolódás eltűnne. A kisebb egységek régiók, országok, városok stb. szerint tagolódnának. Alapegység: a helyi gyülekezet. A pap mellett presbitérium, a püspök mellett püspöki tanács, valódi döntési jogokkal, egyhangúlag. Az egyetemes egyházban a személyes vezetés a pápáé lenne, a kollegiális a zsinaté. A zsinatot huszonöt évenként kellene összehívni, hogy minden nemzedék életében ismétlődjön. A pápaság a péteri szolgálat az egyház egységéért, de valódi jogosítványokkal. Mivel a zsinat csak ritkán jönne össze, mondjuk, hogy a pápát például Róma, Konstantinápoly, New York, Nairobi és Sydney „pátriárkáiból” álló, állandó pápai tanácskozó testület segítené. Történelmi okokból a péteri szolgálat Róma püspökéé maradhatna.

A női szerző számára különösen fontos, hogy a nők papá szentelése nem kerülhető meg. Aktív részvételük (meg) akadályozása mindenkinek kárára van. Teremtésteológiaiilag az istenképűségre és a kultúrparancsra (1Móz 1,27–28), az Újszövetségből Gal 3,26-ra szoktak hivatkozni. A bibliai hagyomány szerint (kevés kivétellel) férfiak a vezetők, de fel lehet tenni a kérdést, hogy még ha ez hosszú ideig így is volt, nem korhoz kötött-e.

Végül arra figyelmeztet, hogy az egyház egysége nem belső keresztény ügy, hanem a kereszténység hitelességének kérdése. E javaslat nem irreális utópia, hanem konkrét vízió, az egyházi egység megvalósítható modellel-képzése. Mégis igencsak valószínűtlen, hogy valaha is megvalósulhatna. Az „egység a sokféleségben” modelljének kilátásai sokkal csekélyebbek másokénál, mert igényes és fáradságos, az egyházi egység maximális elképzelését írja le. De jelenleg más modellek megvalósulása sincs kilátásban. Lehetséges a teljes egység a katolikus egyház és a protestáns egyházak, de más egyházak között is. Az egyházak helyreállíthatják az egységet, de nem a jelenlegi feltételek között. Ha mégsem, akkor elsősorban a nem teológiai tényezők miatt.

A keresztény egység a szerző szerint azért nem valósul meg, mert nem akarják eléggé. Miért törekedjünk az egyházak egységére, amikor a status quo annyira-amenyire kielégítő? – Hadd vessem közbe: természetesen nem kötelező egyetérteni a szerzővel, de amíg nem valósul meg az egység, addig elég nehéz cáfolni. – Az egyesült egyház víziója nyitott, bizonytalan, talán nyomasztó. Az ár magas, a nyereség kétséges. Ugyanakkor az ökumené több, mint „az egyház egysége”. Ha az elmúlt száz évben nem is értük el az egységet, a következőket mégiscsak: kölcsönös tűrés, tisztelet, ismeret, teológiai párbeszéd, gyakorlati együttműködés, kiátkozások vissza-

vonása, néhol egyházként való elismerés, az úrvacsorai és egyházi közösség különböző formái. Viszont ha nem célozzuk meg a látható egységet, akkor egy fontos feladatunk elvégezetlen marad. Ezt egyesek azzal próbálják elütni, hogy az egyház egysége a jövő világban, az eszkatonban valósul meg. Ez csak teológiai öngigazolás, hiszen ott már nem lesz egyház, hanem „Isten lesz minden mindenkben”.

A szerző végkövetkeztetése nyilvánvaló, és az ökume-

né minden munkása számára is annak kell lennie: az egyház egységének a történelemben kell megvalósulnia. Ha nem lesz részünk benne, azt lehet, hogy Isten megengedi, de nem ő akarja így. Nyilván nem csupán emberi jóakarat és elhatározás kell hozzá, hanem a megfelelő óra és Isten kegyelme, aki egymáshoz vezet az embereket. De bizonyosan nem Isten segítsége hiányzik, hiszen miénk az ígéret: „*Ha ketten vagy hárman összegyűlnek az én nevemben, ott vagyok közöttük.*” (Mt 18,20)

REFLEXIÓ ◀

Sértődéstől a köszönetig

Banalitás vagy vészharang?

■ GÉMES ISTVÁN

Első benyomás: sértődés

Ha túlérzékeny lennék, teljesen megsértődnék Czöndör István könyvismertetése olvastán. Mivel írása lelkészi szakfolyóiratban jelent meg, feltételezem, hogy – az ismertetett könyv szerzőjével ellentétben, aki a „prezentáció mestere” – én csak kiállok és dumálok, amikor igehirdetői szolgáltatomat végzem. Ő, a mester nem – én igen. Vagy szégyellnem kellene magamat, vagy ha ez nem menne, legalábbis ildomos mélyen megsértődnöm.

Második benyomás: háttértisztázás

Az impresszumból megtudom, hogy az ismertetés szerzője „gyülekezeti munkás”. Hogy ez pontosan mit jelent, illetve milyen funkcionális területet fed le, azt nem tudom. Feltételezem, hogy cikke megírására több negatív élménye készíthette, amelyet *mások* igehirdetése hallgatásánál szerzett. Ebben az esetben jó figyelmem a véleményére, hiszen prédikátorok hányszor panaszkodnak, hogy igehirdetéseik visszhang nélkül maradnak. Íme, itt lenne egyfajta visszhang. Itt most egy igehirdetést nemcsak félvállról vevő és füle mellett elengedő szól, hanem olyan, aki figyelemre méltónak tart egy igehirdetést, és ezért mélyebben is él át minden esetleges negatív tapasztalatot.

Ha viszont a szerző maga is lektori vagy prédikatori fel-

adatot lát el („akik hétről hétre prédikálunk”), akkor bátor embernek kell tartanom. Érzem saját prédikációs szolgálata hiányosságait, vagy a „prezentáció mestere” „lehengerlő” sikerei hátterén meri mérlegre tenni a saját szolgálatát. Ez tiszteletre és követésre méltó, példaadó lépés lenne. Engem is erősítene: egy-egy igehirdetésem előkészítésénél annyi másét olvasom el, amennyi csak a kezembe akad.

Harmadik benyomás: ezt már hallottam, olvastam

Minden valamire való poimenikában, homiletikában, retorikai kézikönyvben bőségesen olvashatók mindezek a pontok. Semmi „feldobó” nincsen bennük. Ám ha őszinték ezek a művek, akkor soha nem tulajdonítanak *ex opere operato* jelentőséget a „prezentáció mestere” alapelveinek. Vagyis óvakodnak attól, hogy azt a hamis reményt keltse, miszerint ezek betartása automatikusan garantálna a sikert. Sőt az is közhely kellene legyen sorainkban, hogy igazán tilos készülés nélkül „csak kiállni és dumálni”. Számomra azonban valahol másutt van a hangsúly, amit Istenben megboldogult professzorunk, Podmaniczky Pali bácsi helyezett a szívünkre ezzel az óvásával: „A szószék nem arra való, hogy beszéljünk, hanem, hogy mondjunk is valamit.”

Gondolom, nálunk itt szoríthat a cipő, ha beszélünk ugyan (fél)óra hosszat, anélkül, hogy sikerült volna valami értelmeset mondanunk is. Véleményeznem kellett már olyan beszédet is, amely legalább annyira tűnt föl a szószékével, mint a tartalmatlanságával.

* Hozzászólás Czöndör István *Nem csak kiáll és dumál...* című könyvismertetéséhez. *Lelkipásztor*, 2012/4. 138–139. o.

Negyedik benyomás: kinek?

Szükség van-e ilyen elemi alapvetésre egy mai folyóiratban? Kinek? A Magyarországi Evangélikus Egyház lelkeszeinek? Kezdő kísérletezőknek vagy a szakmában már beporosodott öregeknek? Első otthoni püspököm negyven előre beküldött prédikáció megbírálásával bízott meg egy lelkeszkonferencia keretében. De nála politikai (1955-ben vagyunk!) motiváció mondatta azt, hogy „nem tudnak prédikálni a papok”, azaz nem politikakonform az igehirdetésük. Vagy talán bizonyos köreinkben hiányzik a készség igehirdetői szolgálatunknak nem csupán felszín-esetleges, hanem magas fokon való előkészítésére és végzésére? Netán igehirdetésünk elsekélyesedése elleni kiállítás lenne ez a recenzió?

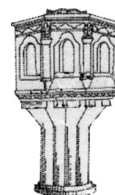
Az előadás „technikájáról” is csak sokszínűen szabad beszélni. Scholz László azt mondta, hogy minden istentisztelet után már a sekrestyében megnézi a következő vasárnapi igehirdetés textusát. Papírdarabot tesz az íróasztalára, és a hét közben támadt gondolatait odaírja. A végső készülés bökszavai kipipálásából állt, és így készült el a (míves veretű!) igehirdetése. Van, aki csak bökszavakat visz magával a szószékre. Sőt olyan is, aki a dolgozószobájában kötelezően elvégzendő igetanulmányozást összetéveszti a szószéki igehirdetéssel. Van, aki mindent szó szerint ír le, más anélkül is jól prédikálhat.

Ötödik benyomás: öneszmélés – két telitalálat

Szeretem a tanító jellegű igehirdetési módot. Ez azonban soha nem feledtetheti el velem azt, amit a cikkíró „küldetés-tudatként” idéz a mesterétől. Óvakodom attól, hogy „szenvédélyt” vigyek a szószékre. De attól meg legalább annyira, hogy a gyülekezetnek az legyen a benyomása, hogy olyan portékát akarok eladni neki, amelynek értékéről magam sem vagyok meggyőződve. Nem rejthetem véka alá a küldetéstudatomat, már csak 2Kor 5-re való tekintettel sem.

Végül banálisnak tűnő kérdés a prédikáció hossza. Szerintem hallgatóink nem tíz, hanem már öt-hat percen túl sem tudnak összefüggően figyelni az igehirdetésünkre. Rádiós koromban hat percen túl a legfontosabb mondanivalót is meg kellett szakítani zenei vagy egyéb betéttel. Mégsem korlátoznám tíz percre az igehirdetést. A hosszabb időtartamnak kettős feltételét sem felejthetem el. Ajánlom és gyakorlom. Gyülekezetből (nem spontán!) jövő „közbeszólás” az egyik. Szigorú prédikációfelépítés a másik. Néhány pont, amely nem árad szét valami általános vallásos vagy kegyes elmélkedésbe. Minden egyes alpont legyen önálló egység, amelyek logikusan következnek egymásból. A köztes átmeneti „idő” lehetőséget ad a hallgatónak a „felszusszanásra”, az új gondolatmenetre való felkészülésre.

Sértődéstől az öneszmélésig „bosszantott” végig ez a recenzió.

Szentháromság ünnepe után 6. vasárnap

► Róm 6,12–18

Igehirdetési előkészítő

A szavak nyomában

A textusban bőségesen megtaláljuk a páli teológia terminus technicusait. A teljesség igénye nélkül kiemelünk néhány érdekesebb szóösszetételt, amelyek meghatározhatják az igehirdetés irányát.

Μὴ οὖν βασιλεύετε ἢ ἀμαρτία – jelen idejű befejezetlen: „*ne engedjétek tovább is uralkodni a bűnt!*” ἐν τῷ θνητῷ ὑμῶν σώματι – halandó (haldokló) testetekben: ne adjuk meg magunkat a testnek, a haldokló zsarnoknak. Α παριστάνετε (megtagadni a tagjaink ismételt alkalmi felajánlását) és a παρεδόθητε (egyszer s mindenkorra követésre adni önmagunkat) feszültsége kitapintható. A lelki prostitúció helyett a teljes önátadás Istennek. ἀμαρτία γὰρ ὑμῶν οὐ κυριεύσει, a bűn nem fog uralkodni rajtatok – a κυριεύειν ige alkalmazása arra utal, hogy a személyes Gonosz a Krisztosz Kűriosz helyét akarja bitorolni az életünkben. A keresztény élet lényegét ragadja meg Pál, amikor ezt mondja: οὐκ ἐσμὲν ὑπὸ νόμοις ἀλλὰ ὑπὸ χάριτι, de szenvedélyesen – μὴ γένοιτο – tiltakozik a kegyelemmel való visszaélés ellen.

A vasárnap

Ezen a nyári vasárnapon, amikor a gyülekezet sok tagja üdül valahol, és a templomlátogatók kis csapatának prédikálunk, a kijelölt perikópa nincs tekintettel a helyzetre. Az *Agenda* így adja meg az alaphangot: „Isten sötétségéből világosságra

hív – Kereszttség által megtérésre.” Nem pihentető, érdeklődést kiváltó textussal megyünk a szószékre, hanem fajsúlyos teológiai megfontolások kerülnek terítékre. A megcsappant, zömében idősekből álló gyülekezet most nem ilyen prédikációra vágyik, és valószínűleg mi, igehirdetők sem. A nyár a szabadságolások ideje. Aki teheti, kiveszi a szabadságát, és igyekszik teljesen kikapcsolódni. Elég a munkahelyi robotból, elég a családi gondokból, elég az ünnepes félév gondolkodásra készítő bibliaóráiból, megtérést szorgalmazó igehirdetéseiből! Elég a böjti idő bűneinket firtató igéiből! Jó lenne valami derűt sugárzó igéről prédikálni. Miközben a nyári templomlátogatók könnyed lelki piknikre vágnak, nekünk a páli teológia nehezen emészthető étkeit kell felszolgálnunk. De lazíthatunk-e, hígíthatjuk-e kicsit a mondanivalót? Bármennyire is szeretnénk, nem tehetjük. Nemcsak azért, mert szinte halljuk az apostol tiltakozását: μὴ γένοιτο, hanem azért, amiért a strandon is élesen szólal meg az úszómester sípja, ha valaki tilosba téved: nem a szórakozni vágyók boszszantására, hanem a veszélyt nem érzékelők visszatartására. Textusunk végső soron éppen az örömünk megőrzését szolgálja, amikor óv a kegyelemteológia felelőtlen alkalmazásától. Jó tudni, hogy a Gonosz nem megy szabadságra, de Megváltónk sem. Talán éppen ebben az irányban találhatjuk meg textusunk felüdülést, feltöltődést jelentő evangéliumi üzenetét. Ha valamikor fontos, most különösen is az, hogy ne maradjunk meg a textus fogságában!

A szószék felé

Bőséges a kegyelem – akár vétkezhetünk is!

A kegyelem (bűnbocsánat) tapasztalati valósága felelőtlenül teheti a hívő embert. Éppen azért, mert a kegyelem működik, mint az ABS vagy a légzsák az autóban. Nyomhatom a gázt, mert be van szerelve a blokkolásgátló, és ha mégis

ütköznénk, még mindig ott van a légszák. Veszélyes dolog erre játszani: *akár* vétkezhetünk is! A reklámok szövegében is ez az „akár” szó a megtévesztő: viheti az árut *akár* nulla százalékkal előleggel – a törlesztőrészek csak később jönnek. Mintha valami különös korlátlan kedvezményben részesülnénk, holott éppen ezáltal leszünk adósok és vesztesek. Az *akár* így lesz a *kár*, a *kár*hozat előidézőjévé. A páli/lutheri kegyelemteológiára hivatkozva kegyetlenül elronthatjuk az életünket. A legértékesebb ajándék is kárunkra lehet, ha visszaélünk vele. Krisztus evangéliumának lényegét az előző fejezetben Pál így foglalja össze: „*Ahol megnövekedett a bűn, ott még bőségesebben kiáradt a kegyelem.*” Nemcsak az ókori keresztényeket kísértette meg a gondolat: vétkezzünk, hogy minél több kegyelemben legyen részünk! Sokan teszik magukévá Heinrich Heine gúnyos hitvallását: „Isten megbocsát nekem, ez a mestersége” – de azt már kevesen tudják, hogy utolsó verseinek egyikében így bánja meg könnyelműségét:

„Uram, a lantom összetörve,
a Krisztus-szikla törte össze.
Kialtók hozzád lenn a porban
térdre omolva, félig holtan:
Uram, bocsásd meg, mit eddig daloltam!”

Vétkezzünk, mert nem a törvény, hanem a kegyelem uralma alatt élünk? Szó sincs róla!

Pál nem azért tiltakozik ilyen hevesen, mert az Isten végtelen szeretete egyszer mégis kimerül – hiszen tudjuk, hogy a szeretet soha el nem fogy. Az apostol arra hívja fel a figyelmet, hogy a bűnök gyakori elkövetése nem hagyja érintetlenül az ember belső lelki világát, még a bűnbocsánat gyakori átélése mellett sem. A bűnnel való életközösség lehetetlenné teszi a kegyelem Krisztusával való életközösséget.

Lelki prostitúció vagy teljes önátadás

Mivel az alkalmi bűnök nem hagyják érintetlenül a lényünk belsejét, szólni kell arról, hogy létezik lelki prostitúció. Bár az apostol nem használja ezt a kifejezést, erre gondol, amikor ezt írja: „*Tagjaitokat se adjátok oda a bűn szolgálatára.*” A lelki flörtölés, a Krisztushoz való kizárólagos hűség alkalmoszerű felfüggesztése a keresztények gyakori kísértése. Az Efezusi levélben Pál a házassággal párhuzamba állítja Krisztus és egyháza kapcsolatát. Az Isten és a bálványok között ingadozó Izraelt a próféták a paráznaság bűne miatt ostromozzák. Lelkivilágunk alkalmi megnyitása a bűnnek valódi életközösség vállalását jelenti a Gonosszal Isten rovására. „*Hanem adjátok oda magatokat az Istennek*” – az eredeti szövegben itt az egyszerű s mindenkorra való teljes önátadásról van szó. Jézust ott látjuk a vámszedők és a prostituáltak társaságában, de nem azért, hogy hasonuljon hozzájuk, hanem, hogy életük legfontosabb döntésére készítse őket, ezt mondva: „*mostantól fogva többé ne vétkezz!*”

Ezek után a kérdést most már egyértelműen így kell föltennünk:

Ki uralkodik rajtad és benned?

Ez a kérdés gyakran merül fel Isten és népe igencsak hektikusan alakuló történelmében. Józsué döntés elé állítja Izraelt: „*Válasszátok ki még ma, hogy kit akartok szolgálni...*” Illés drámai keretek között veti fel a kérdést: „*Meddig sántikáltok kétfelé?*” Jézus is egyértelművé teszi: „*nem szolgálhattok Istennek és a mammonnak...*” A Szentírás ezen a ponton nem ismeri az *is-is* lehetőségét, csak *vagy-vagy* alapon dönthetünk. Ki uralkodik rajtam? Kinek adom az időm, erőm, képességeim legjavát? Az örökkévaló Istennek vagy a halandó testnek? Amikor Pál így fogalmaz: „*Ne uralkodjék tehát a bűn a ti halandó testetekben!*”, azt a paradoxont teszi céltáblává, hogy az ember a testet, a haldokló zsarnokot uraként tiszteli és szolgálja. A nyári kikapcsolódás a magukat kereszténynek vallók számára is gyakran a testi igények minél teljesebb kielését jelenti, míg a lelki felüdülés, feltöltődés szóba sem kerül. Amilyen örvendetes, hogy egyre több konferencia, tábor, csendeshét áll rendelkezésre a lelki feltöltődésre, olyan szomorú az, hogy gyülekezeti tagjaink töredéke él ezzel a lehetőséggel. (Rólunk, lelkészeinkről is elmondható ugyanez; vonakodva megyünk olyan konferenciára, lelkészakadémiára, ahol a saját lelki életünk kerül az ige fényébe...) Legyen látható rajtunk minden élethelyzetben, munkában és pihenésben, hogy kihez tartozunk, kit szolgálunk!

Mint akik a halálból életre keltetek

Mozogj, mintha élnél! – mondjuk kelletlenül engedelmessé, kedő gyermekünknek. Ha nem igazán odaszánt étellel szolgáljuk az Urat, ugyanilyen kelletlenek, kedvtelenek vagyunk. Újra és újra emlékeznünk és emlékeztetnünk kell rá, hogy Krisztus a halálból életre keltett minket. Ez lehet örömünk és hálánk forrása, bármilyen életkorban, élethelyzetben vagyunk. Pál a fajsúlyos teológiai okfejtés közben sem feledkezik meg erről. Tud együtt örülni és hálát adni a Római levél címzettjeivel: „*De hála az Istennek, hogy csak voltatok a bűn szolgái, de szívetek szerint engedelmeskedtetek annak a tanításnak, amelynek követésére adattatok!*”

Szóljunk arról, hogy hányszor tapasztaltuk meg Jézus ígéretének beteljesülését: *ha valaki nekem szolgál, azt megbecsüli az Atya.* Igehirdetésünket személyes hitünk és mindennapi életvitelünk teheti hitelessé. Megterhelt, megkísértett, sok gonddal-bajjal küszködő gyülekezeti tagjainknak a hamisítatlan ígére, a törvény és evangélium helyén való megszólaltatására van szüksége.

Akik ezen a vasárnapon Pál nehéz textusával indulunk a szószék felé, ne felejtjük el magunkkal vinni az apostol evangéliumi örömét is.

Tallózó

„Ez a szabadság egészen más, mint amelyhez a mai átlagember hozzászokott. A szabadságon legtöbbször a külső akadályoktól és korlátoktól való mentességet értik (...). Pál szerint lehetetlen mindenkitől függetlenül, senkinek sem alávetve emberi életet élni. (...) a bűn hatalmából való szabadulás, amelyet Jézus halála és feltámadása hozott el, nem jelent teljes és tökéletes emberi függetlenséget, hanem inkább egy másik mesternek, Istennek (22. vers) elfogadását.” (Szegedi bibliakommentár – Újszövetség. Korda–Bencés)

„A Törvény az Isten akaratával – tehát egy személytelenített, személyteleníthető tényezővel – szembeesít, míg a kegyelem Krisztus személyével. Az istenkapcsolat tehát nem egy szabályrendszerre és kultuszra, hanem az élő Krisztus személyére épül. Az általános etikai alapelv az, hogy »küzdj a rossz ellen, őrizkedj a gonosztól, és törekedj a jóra.« Pál Jézus Krisztustól tanult új etikai alapelve az, hogy »élj az Úr Jézussal közösségben, reá hallgass, reá figyelj, őt kövesd!« (...) Nem igaz az a kedvelt mondás, hogy megszülettünk, élünk, és persze vannak gondjaink, bajaink, bizonyos mértékig még bűneink is, amelyekkel szemben küzdenünk erkölcsi kötelesség. Ezzel szemben az a helyzet, hogy halálos rabságban vergődünk mindaddig, míg Krisztus szabadulást nem szerez. (...) Isten rendje önmagában véve hidegen hagyja az embert. Fittyet hány arra a maga istentelenségében, hogy mi az Isten akarat. Nem veszi komolyan a következményeket sem.” (Id. Magassy Sándor: *Perikópák*. Magánkiadás)

„A bűn rabszolgává tesz (6. v.), azt eredményezi, hogy az ember saját kívánságainak szolgájává válik. (...) a test halandó vagy haldokló állapotú. (...) értelmetlen dolog behódolni a test kívánságainak, amikor a test úgymint átmeneti jellegű és romlandó.” (A Biblia ismerete kommentár-sorozat. Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány)

„A kegyelem az egyetlen dolog, ami a valóságos szentséget lehetővé teszi. Ahogyan Denney mondja: »Nem a tiltás, hanem az indíték az, amely megszabadít a bűntől; nem a Sínai-hegy, hanem a Golgota hoz létre szenteket.«” (William MacDonald: *Ó/Újszövetségi kommentár*. Evangéliumi Kiadó)

Illusztrációk

VERS

József Attila: *Én nem tudtam*

Én úgy hallgattam mindig, mint mesét a bűnről szóló tanítást. Utána nevettem is – mily ostoba beszéd!
Bűnről fecseg, ki cselekedni gyáva!

Én nem tudtam, hogy annyi szörnyűség barlangja szívem. Azt hittem, mamája

ringatja úgy elalvó gyermekét,
ahogy dobogva álmait kínálja.

Most már tudom. E rebbentő igazság nagy fényében az eredendő gabszág szívemben, mint ravatal, feketül.

S ha én nem szólnék, kinyögné a szájam:
bár lennétek ily bűnösök mindnyájan,
hogy ne maradjak egész egyedül.

TÖRTÉNET

„Dobby, a házimanó fáradtan mosolygott.

– Dobby megszokta a halálos fenyegetéseket, uram. Dobbynak naponta ötször mondanak ilyet.

Azzal kifújta az orrát mocskos párnahuzatgöncce egyik sarkába. Olyan szánalomra méltóan festett, hogy Harry minden sérelme ellenére nem tudott tovább haragudni rá.

– Miért viseled ezt a rongyot? – kérdezte megenyhülve.

– Ezt, uram? – Dobby a párnahuzatra bökött. – Ez a házimanó rabszolgasorsának jele. Dobby csak akkor lesz szabad, ha gazdáit ruhát adnak neki. A család nagyon vigyáz rá, hogy még egy zoknit se adjon oda Dobbynak, mert akkor Dobby örökre elhagyhatná a házukat.”

Joanne Kathleen Rowling (1965–) angol író: *Harry Potter és a Titkok kamrája* (részlet)

Első hallásra – gyülekezeti gondolatok

A kijelölt rész elején szereplő *tehát* szó utal az előző mondatokra, amelyekben a keresztségről és annak jelentőségéről, a bűnbocsánatról, tiszta lappal indulásról van szó. Ezek után a mi felelősségünk, hogy a keresztséggel kezdődő új életet hogyan alakítjuk, Isten jósága ugyanis iránta való hűségre kötelez.

A 16. vers, amelyben a halál vagy az igazság szolgálóiról van szó, kicsit zavaros: a halál ellentétpárja nem az élet? De ha jobban belegondolunk, a Bibliában az *élet* nem elsősorban a biológiai létet jelenti, hanem az örök életet, és az Isten igazsága az, hogy Jézusért megbocsát annak ellenére, hogy ítéletet érdemlünk. Így mégis érthető, hogy az igében a halállal szembeni alternatívaként az igazság szerepel.

Tisztázni kell, hogy mit jelent a törvény és a kegyelem szerinti élet. Mindkét esetben igyekeznünk tenni a jót, de a törvény szerinti élet esetében a szabályok miatt, külső kényszerből; a kegyelem szerintinél viszont szívből, belső indítatásra.

Pál szerint megszabadultunk a bűntől. A tapasztalataink nem ezt mutatja, hiszen mindenki követ el bűnöket, bár, mivel igyekeznünk engedelmeskedni az Úrnak, kevesebbet vétkezünk. Persze mindannyian bűnösök vagyunk, és rászorulunk a kegyelemre, de a hívó ember életén a megszentelődésnek látszódnia kell.

Van döntési lehetőségünk, hogy hova szánjuk oda, kinek az uralma alá rendeljük magunkat. Hogy milyen gyümölcsöt terem az életünk, az attól függ, kinek a tulajdonosa vagyunk.

Megdöbentő a megfogalmazás: ha a bűn szolgálatát választjuk, akkor a gonoszság *fegyvereivé* válunk. A fegyver a pusztítás eszköze, ezek szerint mi magunk is ilyené válunk?

A bűn mindig benyújtja a számlát, a kegyelem azonban ajándék.

Szentháromság ünnepe után 7. vasárnap

▶ ApCsel 13,44–49

Igehirdetési előkészítő

A vasárnap jellege

A Szentháromság ünnepe utáni 7. vasárnap az „Isten sötétségből világosságra hív” sorozat második vasárnapja, központi mondata: „Hit által örök életre!” Kötelező lekiója Mk 8,1–9, a kenyércsoda története. (Mellesleg ideén ez a vasárnap lesz a Szélrózsa találkozó zárónapja is.)

Kontextus

Pál (illetve itt még Saul) első missziói útjára indul, ahol is a pizídiái Antiókiában – a Földközi-tenger északkeleti csücskében – lehetősége nyílik, hogy az egyik helyi zsinagógában igét hirdessen. Saul-Pál igyekszik tartani magát ahhoz, hogy egy új városba érkezve először a helyi zsinagógában hirdeti az igét. (Ettől kezdve egyébként Pál „átveszi” az irányítást Barnabástól, a kommentárok felhívják a figyelmet arra, hogy a felsorolásban a nevek felcserélődnek, Pálról és társairól beszél.)

Pált prédikációja után felkérlik, hogy egy hét múlva újra beszéljen. Újabb beszédére azonban rengetegen érkeznek – *az egész város*, ami persze valószínűleg túlzás, a kifejezésen inkább azokat a zsidókat és istenhívőket (azaz a zsidóság iránt érdeklődő pogányokat) kell érteni, akik rendszeresen részt vettek az istentiszteleti alkalmakon.

Pál „sikere” irigységet szül a zsidók, azaz a zsinagóga vezetése szívében. Különös azt olvasni, hogy nem az egy héttel korábbi prédikáció tartalma, hanem csak a *sikere* háborította őket. Pál kínosan ügyel arra, hogy a zsidóság gondolatvilága felől érkezzen el a mondanivalója lényegéhez, ugyanakkor ez az akkurátusság talán éppen az istenfélő férfiaknak szól, azaz azoknak, akik érdeklődnek, de még nem mozognak otthonosan a zsidó történelemben. Először mintegy összefoglalja Izrael történetét Ábrahámtól Dávi-

dig, majd Keresztelő Jánoson át elérkezik Jézushoz, a megfeszítetthez és feltámadotthoz, akin keresztül azoknak is üdvösségük van, akik eredetileg Mózesen – azaz a törvényen – keresztül nem juthattak el Istenhez. Ha én magam a zsinagóga előljárója lettem volna, nem tudom, melyik az a pont, amikor elkezdtem volna szívni a fogamat, amikor azt éreztem volna, hogy a szép kezdet – a zsidóság történetének felemlegetése – után Pál veszélyes vizekre evez, és Jézus feltámadását, a mindenki számára nyitott üdvösség kérdését feszegeti...

Mindenesetre az ő szempontjából Pál beszéde tartalmilag is veszélyes lehetett, épp ezért elgondolkodtató – ironikus –, hogy nem ekkor, csak egy héttel később eszmélnek rá, hogy „baj van”, akkor, amikor kiderül: Páléknak sikerük van.

Teológiai keresztkérdés

A textus egyik legkínosabb mondata ez: *és akik az örök életre választattak, mindnyájan hívővé lettek* (καὶ ἐπίστευσαν ὅσοι ἦσαν τεταγμένοι εἰς ζωὴν αἰώνιον – 13,48). Vagyis nem azért lettek kiválasztottak, hogy hittek: a kiválasztottság már eleve megvolt, a hit ezt csak követte. Ugyanakkor a zsinagógák fanyalgó vezetőiről nem az derül ki, hogy Isten eleve *nem* választotta ki őket, hanem az, hogy ők tartották magukat méltatlannak (!) a kegyelemre. A pusztán formális logika azonban azt mondaná, hogy amennyiben a hit a kiválasztottságból fakad, akkor a hitetlenség a ki nem választottságból – és így rögtön elérünk a kettős predestináció számomra sikamlós területéhez. Lukács azonban nem állítja, hogy a hitetlenség oka az az isteni döntés, amely elzárta volna őket a kiválasztottságtól – ő csak azt mondja: akiket kiválasztott az Isten, azok hittek Jézusban.

Szabados Ádám eljátszik a gondolattal: „Nem lehet, hogy Lukács arra gondol, hogy maguk a pogányok (nem egyénileg, hanem mint kategória) választottak az üdvösségre? Nem valami olyasmire gondol Lukács, hogy mivel Isten úgy döntött, hogy a pogányoknak is hirdettessen az evangélium, ezért hittek a pogányok? Tehát Isten arról döntött csak, hogy a pogányokat is befogadja, ha hisznek, vagyis abban az értelemben választottai, hogy most már hit által ők is üdvözülhetnek? Ebben az esetben így szólna a mondat: »A pogányok..., akik az örök életre választottak, hívővé lettek.«” (SZABADOS 2010) Végül azonban ragaszkodik ahhoz, hogy a mondatnak ne adjunk ilyen megengedő értelmet, hiszen a mondat jelentése itt nem az, hogy „a pogányok, akik kiválasztottak”, hanem ez: „a pogányok közül mindazok, akik csak kiválasztottak”.

Nem céloz belekavarodni a problémába, de úgy hiszem, a megoldáshoz akkor jutunk közelebb, ha mindenki csak magára néz, és nem sandít a mellette állóra: vele mi lesz? A kérdés ugyanis nem a mellettünk állóról szól, hanem a mindenkori *én*ről. Elkezdenni hinni nem más, mint rácsodál-

kozni, rádöbbedni saját, *már meglévő* kiválasztottságunkra: jé, engem már akkor elfogadott, mielőtt hittem volna benne. És ebbe a rácsodálkozásba nem fér bele a másakra való hunyorgás, a „bezzeg ő...” gondolata. Lukács számára a történet fő szála nem az, hogy kik miért *nem* hittek, hanem az, hogy hányan kapaszkodtak bele az örömhírbe. És ez nem von le semmit az irigykedők, az Isten végtelen kegyelmének örülni nem tudók felelősségéből, azok felelősségéből, akik saját magukat zárták ki a közös ünnepből...

Különös Pál kifejezése is: „*nem tartjátok magatokat méltónak az örök életre.*” Merő ironia ez a mondat, hiszen ők éppen hogy méltónak tartották magukat rá – jobban, mint a többiek.

Három lépés a prédikáció felé

1. Ők megpróbálták

Minden tőlük telhetőt megtettek. Betartották a „szolgálati utat”, először azokhoz fordultak, akikhez illett: a helyi zsinagóga képviselőihez. Nem akarták lerombolni azt, ami jelen volt – és nem ők tehetek arról, hogy amit képviseltek, az szétfeszítette a zsinagóga falát. (Ahogy Luther sem a kocsmákban osztogatta a 95 tételt, hanem – a hagyomány szerint – a templom kapujára szögezte, valamint egyházi elöljáróinak küldte el.)

Mit lehetett volna másképpen tenni, hogy ne történjék szakadás? Hogy jobb lett volna általános szép frázisokat mondani törvényről, szép életről, jóságról és szeretetről – olyan szavakat, amelyeknek felületén úgy csúszkál a figyelem, mint jeges Balatonon a kisgyermek? Jobb lett volna, ha nem beszélnek a jeruzsálemiek kínos döntéséről és a keresztről, nem beszélnek a feltámadásról, és nem beszélnek az új útról, Krisztusról, aki Istenhez vezet? És jobb lett volna erről olyan ásitó unalommal beszélni, hogy senki ne akarja őket újra meghallgatni? Kétségtelen, ekkor nem tört volna ki a botrány. Csakhogy arra az egyre képtelenek voltak Pál és barátai, hogy éppen a lényegről ne beszéljenek: a keresztről és a feltámadásról.

2. Tavasz madárdal

Tavaszt zengnek a madárcák.
Soha kedvesebb dalárdát!
Ám az egyik némán kushad.
Csak nem készül kritikuskak...
(Romhányi József)

Ki zárta ki a kismadarat az éneklésből? A közösségből? Ő maga. Pedig hallhatta a madárdalt, megtehetné, hogy csatlakozzon az öneledt daloláshoz. A kritikus tudja magáról, hogy ő jobban tudja – és ezért nem énekel a többiekkel. (Persze ez nem minden kritikusra igaz, a többitől elnézést kérek!) Galsai Pongrác egyik alakja jut eszembe róla, aki

annyira fél a kopaszságtól, hogy direkt levágatja nullás géppel a haját, hogy megerősödjön. Így is hal meg: hatalmas, dús frizura lehetőségével – tök kopaszon...

Így jártak a pizídiái Antiókhia zsinagógájának elöljárói is: részt vehettek volna a közös ünneplésben, abban az örömben, hogy Isten mindenki felé kinyitja a kaput, ők azonban – féltve kiváltságaikat – paradox módon épp emiatt rekedtek ki. Ha ezeknek a vasárnapoknak a központi gondolatát felidézzük – *Isten sötétségből világosságra hív* –, felvetődhet a kérdés: nem lehet, hogy ők azért maradtak sötétségben, mert a fényben hitték magukat – és csak magukat?

3. Láttál már macskát az egérlyuk előtt ülve sírni?

Nagyon megfogott ez a mondat, amikor először halottam. Arra a kérdésre adott választ, hogy mi van akkor, ha valakit nem sikerül „becserkészni” egy alkalomra, egy programra, amelyet fontosnak tartunk. A mondatban benne van a bölcsesség, hogy bizony nem mindenki fog előbújni a kedvünkért – hogy miért, miért nem, ezt szerintem hangsúlyozottan nem a mi feladatunk megítélni. A feladat: hirdetni az örömhírt mindenkinek, és ha itt süket fülekre találunk, menjünk oda, ahol meghallgatnak. (Persze a hasonlat nem szerencsés, hiszen a macskával ellentétben nem megenni szeretnénk a másikat, hanem megegetni vagy legalábbis a táplálékhoz elvezetni...)

Pál és barátai sem állnak le vitatkozni, bizonygatni, hogy a zsinagógái elöljáróknak miért nincs igazuk – egy ilyen vitából akkor is vesztesen jön ki az ember, ha egyébként úgy tűnik, győzött. Vesztesen, mert a másikban lévő zsigeri ellenszenvet nem lehet észérvekkel legyőzni.

Pálnak fontosabb dolga van a meddő vitánál. Pál feladata, hogy a közös öröme hívjon mindenkit. Nekünk sem adatott más: nem azzal foglalkozni, ki miért nem csatlakozik a kórushoz, hanem hirdetni a közös éneklést, az isteni kórusba való befogadottságot. Aki pedig ezt meghallja, az azt éli meg, hogy nem ő választott, döntött, hanem hogy ő kiválasztott, valaki már döntött róla, és ezért lehet az örömkórus részese.

Hivatkozott művek

SZABADOS ÁDÁM 2010. Örök életre választva: mit jelent az Apostolok cselekedetei 13,48? *Divinity*, december 27. <http://divinity.szabadosadam.hu/?p=1574#more-1574>.

■ HEGEDŰS ATTILA

Tallózó

„*Isten nem improvizál*, vagyis minden történést nemcsak előre tud, hanem az eseményeket alakítja is; másrészt azt, hogy az apostolok sem improvizálnak, vagyis nem egy hirtelen támadt ötlet vagy éppen a *Lélek belső vezetése* alapján

állnak elő a verdikttel: »íme, a pogányokhoz fordulunk« (13,46d), hanem a *próféciónak megfelelően* járnak el.” (Id. Magassy Sándor: *Perikópák*. Magánkiadás)

„A Biblia határozottan tanítja: Isten kiválasztott néme-lyeket a világ alapjainak felvetése előtt, hogy Krisztusban legyenek. Ugyanilyen hangsúllyal tanítja azt is, hogy az ember szabad erkölcsi cselekvő személy (...). Mind az isteni ki-választás, mind az emberi felelősség szentírási igazság, és egyiket sem szabad a másik rovására hangsúlyozni. Noha ellentmondás látszik a kettő között, ez az ellentmondás csak az ember elméjében létezik, nem pedig Isten gondolataiban.

Az emberek saját választásuk miatt kárhoznak el és nem Isten valamilyen cselekedete által. Ha minden ember azt kap-ná, amit megérdemel, akkor mindenki elveszne. Isten azon-ban kegyelmesen lehajol, és némelyeket megvált.” (William MacDonald: *Ó/Újszövetségi kommentár*. Evangéliumi Kiadó)

„A »káromlás« a zsidók részéről abban állott, hogy he-ves polémiában vitatták, hogy ez az Isten szándéka, és hogy valóban Jézus-e a Messiás (...). A zsidók káromlása (45. v.) választ kap a pogányok dicsőítőénekében.” (*Biblia magya-rázó jegyzetekkel*. Magyar Bibliatársulat – Kálvin Kiadó)

„Eltöprenghetünk rajta, hogy miért ezen az eldugott he-lyen vitte Pál a zsidósággal kenyértörésre a dolgot? Jó vagy rossz döntések, történjenek bárhol, messzeható követke-zménnyel járnak.” (Szabó Andor: *Lábam előtt mécses a Te igéd*. Kálvin Kiadó)

„A beszéd tartalma is figyelemre méltó. Nincs benne sem-mi »szenzációhajhászás«, és nyoma sincs az evangélium leegy-szerűsítésének. Pál mindössze annyit tesz, hogy *hirdeti* hall-gatóinak az *Írásokat*. Figyeljük meg azt is, hogy milyen hatása van Pál igehirdetésének. A zsidók is, de különösen az istenfé-lő pogányok újra hallani akarják az evangéliumot. (...) nem a »felvizezett« prédikációk növelik az egyháztagok számát.” (Cornelis van der Waal: *Kutassátok az Írásokat!* Iránytű Kiadó)

Illusztrációk

VERS

Radnóti Miklós: *Hetedik ecloga* (részlet)

Ékezetek nélkül, csak sort sor alá tapogatva,
úgy irom itt a homályban a verset, mint ahogy élek,
vaksin, hernyóként araszolgtván a papíron;
zseblámpát, könyvet, mindent elvettek a Lager
őrei s posta se jön, köd száll le csupán barakunkra.

Rémhírek és férgek közt él itt francia, lengyel,
hangos olasz, szakadár szerb, méla zsidó a hegyekben,
szétdarabolt lázas test s mégis egy életet él itt, -
jóhírt vár, szép asszonyi szót, szabad emberi sorsot,
s várja a véget, a sűrű homályba bukót, a csodákat.

jóhírt vár, szép asszonyi szót, szabad emberi sorsot,
s várja a véget, a sűrű homályba bukót, a csodákat.”

TÖRTÉNET

„A zsidó hitközség teljesen új volt a városban.

– Előfordultak emiatt fura esetek?

– De még mennyire – kuncogott a Rebbe. – Emlékszem például, amikor a hitközség egyik tagja feldúltan rontott be hozzám, mivel fiának, aki az egyetlen zsidó tanuló volt az osztályban, játszania kellett az iskola karácsonyi szín-darabjában. Ráadásul Jézus szerepét osztották rá. Én meg bementem az osztályfőnökéhez. Elmagyaráztam neki a problémát. – De rabbi – válaszolta a tanárnő –, hát épp ezért választottuk őt! Hiszen Jézus zsidó volt.”

Mitch Albom (1958–) amerikai író,
drámaíró, publicista: *Csak egy kis hit kell*

Első hallásra – gyülekezeti gondolatok

Pál és Barnabás a választott nép hitetlensége miatt inkább a pogányok felé fordul. A szövegben (13,47) Pálra alkalmazza a „*pogányok világosságává tettelek*” (Ézs 49,6) kifejezést. A vénülő prófétának, Simeonnak az éneke ugyanezt már Jézusra alkalmazza (Lk 2,32).

A keresztyének, mint Pál és magunk is, Krisztus kül-detésében részesedünk, hogy mint Isten szolgálói, világos-ságot vigyünk a pogányoknak, környezetünkben élő, Is-tent kereső embereknek.

A beszéd örömet és megtérést hozott a pogányoknak, és Isten szava tovább terjedt.

Zsidók nem fogadtak el más szószólót, mint saját ma-guk, féltékenységük arra irányul, hogy más népek nem az Isten igéjével foglalkoznak.

A bennfentesek irigykednek, az újonnan megtérők ör-vendeznek. De miért nem kitartóbbak Pálék a zsidók felé hirdetett örömhírrrel? Megfutamodtak? Meddig tart a fe-lelősségünk mások megtéréséért?

Hasonlít a helyzet a menyegző példázatához: a meghí-vottak helyett a kerítések mellől hívnak el embereket. Je-len esetben a zsidók helyett más népeket. Érdekes megfi-gyelni, hogy eleve elutasítják Pál beszédét!

Először a zsinagógában prédikált Pál a zsidóknak, nem hagyja ki őket, csak ezután ment ki az utcára. Az „*akik az örök életre választattak*” (48. vers) „predestinációsza-gú”.

Káromolva utasítják el Pál beszédét, ez hihetetlen sér-tés, mégis mintha Pál javukra magyarázná elutasításukat (46. vers). Az apostol annak mondja, aki figyel, aki meg-hallgatja őt. Hasonló ez, mint amikor a tanár előad az is-kolában, és annak a diáknak beszél egy idő után, aki figyel rá. Bár Pál elfordul azoktól, akik nem hallgatják meg, a hí-vás mégis mindenkinek szól!

Komoly lelkierő kell ahhoz, hogy mindenkire szóljunk. Tudnunk kell, mit akarunk mondani (Pál tudta!). Új volt a mondanivaló: a messiásvárók el sem tudták képzelni, hogy lemaradtak az eseményről, mert már életükben eljött, de nem találkoztak vele. Az indulatot fokozza, hogy olyat eddig nem hallottak, hogy valaki büntelen lenne. De a megváltás személyes eseményéről nem maradtak le!

Ez a jelenet hasonló ahhoz, mint amikor egy családban az elsőszülött gyermek nem eléggé becsüli meg a pozícióját.

Nagy probléma a kiválasztottság kérdése, ez olyan feszültség, amellyel szembe kell nézni. Ahol megjelenik hiteles tanúk közvetítésével Isten ígéje, ott az egész város lázba jön.

„A fény minden szemnek világít, csakhogy nem minden szem tűri a fényt.” (Ernst von Feuchtersleben)

Szentháromság ünnepe után 8. vasárnap

▶▶ 1Jn 4,1–8

Igehirdetési előkészítő

A szövegről

Textusunk megítélésem szerinti kulcsszavai az eredeti szövegben: δοκιμάζω: 'próbára tesz', 'megvizsgál', 'megfelelőnek talál', 'alkalmasnak tart', 'megfelelőnek bizonyít', 'érdemesnek tart'. Megítél.

ὁμολογέω: 'megegyezik' (ugyanazt vallja?), 'egyetért', 'megvall', 'nyíltan megmond', 'hitet, vallást tesz'; hitvallás.

ἀγαπάω: 'szeret'; több, mint vonzódás, hiszen szeretetünkben az ellenségnek is „meg kell férnie”. Ennek állandó, kiapadhatatlan forrása Isten szeretete, annak lényege pedig Fia odaajándékozása.

γινώσκω: '(meg)ismer', '(meg)tud', 'valamiről megismer, felismer', 'ismerete van valakiről/valamiről', 'megért', 'észrevesz'; tudja, hogy kicsoda. A hit „felismerés”? („Tudom, kiben hiszek” – tudatos hit?)

Meditáció

Furcsa kezdés: „*ne higgyetek!*”! Nem az ellenkezőjéről beszél az egész Biblia? A feltétlen hitről Ábrahámtól kezdve az Újszövetség végéig. Csakhogy itt arról van szó: „*ne higgyetek minden léleknek.*” Egyszerűen: mindenkinek. A keresztény ember nem „mindent elhisz nagymama”. Pedig sokan így képzelik, talán még a mai keresztény felekezetek sokszínűségében is.

De ez a „hitetlenség” nem bizalmatlanságot jelent, hanem vizsgálatot. Ennek a megvizsgálásnak pedig nem a magunk feje, ítélőképessége a mércéje, hanem a textus által kínált Istentől való próba, vizsgálat.

Változott a világ azóta, hogy János ezeket a sorokat megírta: „*Ez az antikrisztus lelke, amelyről hallottátok, hogy eljön, most pedig már a világban van?*” Könnyebb élni, mint a kereszténységet üldöző világban, korban, vagy legalább annyira nehéz? Itt van, vagy pedig a századokon, nemzedékeken át sokasodott, erősödött az antikrisztusi lélek? Úgy gondolom, ezt minden nemzedék másképpen, sajátosan érzi. Ez az erő a szabad világban dolgozik, vagy pedig már a keresztény szabadságban is ott rejtőzik, álcázódik, olykor már álca nélküli is? Azt hiszem, így van, sőt egyre inkább így lesz.

Adolf Schlatter „erőkről” beszél, amelyek irányítják az emberiségét. Ezek az erők – szerinte – az egyházban, a gyülekezetben is hatnak. Ezért „a lelkét, amely hitet és engedelmisséget igényel, amelynek vagy akinek nevében megszólalnak, meg kell próbálni, vajon Istentől való-e” – írja SCHLATTER (1953, 69. o). Mert nem a titokzatos, hatásosnak látszó élmények mutatják az erők igazságát.

A kérdés: van-e ítélőképességünk, szűrőnk, amelyen keresztül nézzük a különböző keresztény megnyilatkozásokat? Egyrészt úgy hiszem, ilyen szűrők a mi lutheránus hitvallásaink. Másrészt egy nagyon mindennapi példa: nemrég az autómban légszűrőt kellett cserélni. Már nagyon elpiszkolódott az utóbbi évek során, ezért aztán nem is tudta munkáját végezni. Ez persze kihatással volt a gépkocsi teljesítőképességére is. Nincs-e szükségünk ilyen légszűrő, egyáltalán szűrő-, tisztítókészülékre keresztény életünkben is, hogy a különböző erők hatására el ne piszkolódjunk? Nem szorultunk-e mi magunk is szervizre? Ehhez azonban rögtön hozzá kell tennünk: nem a miénk ez az ítélőképesség. „Az a lélek, amelyik magát próbálja, ítéli, nem Istentől való” – írja a már idézett írásmagyarázó.

Ezért legalább annyira fontos, hogy ne csak másokat vizsgáljunk, hanem magunkat is. Azt hallottuk sokszor, hogy bőjt az önvizsgálat ideje. Igaz, de kevés. Ez a vasárnap és igénk is ilyen önvizsgálatra szólít mindnyájunkat. De hát mi az a szűrő, amelyre szükségünk van antikrisztusi világunkban? És mi az a próba, amely kimutatja kereszténységünk valódiságát? Tegyük életünket Isten szűrője alá őszintén!

Az igehirdetés felé

A krisztusi élet kritériumai

A kritérium szót ismerjük: feltétel; megkülönböztető jegy; döntő tényező. Igen, bizony, van feltétel, megkülönböztető jegy, és van mindent eldöntő tényező. A kereszténység érmének ilyen oldala is van. Meggyőződésem szerint ezzel kapcsolatos Bonhoeffer megjegyzése, amikor ingyen kegyelem helyett olcsó kegyelemről szól. Bizony, az ingyen kegyelem drága is.

Szándékosan nem ez lett a témánk: a kereszténység kritériumai. Mert a kereszténységen belül is munkálkodnak „antierők” is. Ezért került ide a „christianos”, „krisztusi”, vagyis az eredeti elnevezésünk.

De milyen kritériumokról szól az apostol? Melyek azok a döntő tényezők, amelyeken át szűrünk kell, amelyek eldöntik mások krisztusi voltát és a sajátunkat is?

A krisztusi hitvalló szó

Itt nemcsak a megvallásról vagy a tagadásról van szó, természetesen ez az alap. Hányszor hallgattunk, amikor szólunk kellett volna! Talán érdekes a eredeti görög szó, amelynek jelentésében ez is benne van: 'együtt vallani'. Együtt az igével (a Biblia komolyan vétele), Isten népével (az ökumené komolyan vétele) és evangélikus egyházunkkal (nem volt véletlen, hogy régen alá kellett írni hitvallásainkat). De János apostol itt azokról beszél, akik ugyan Krisztust Isten Fiának vallják, de emberi voltát tagadják. Ezért fogalmazódik itt a hitvallása: „*Jézus Krisztus testben jött el.*”

Az egyház története folyamán ez a hitvallás nem mindig volt egyensúlyban. Krisztusnak hol az emberré létele kapott hangsúlyt, hol pedig ennek eltakarásával az isteni oldala, természete. Volt idő, amikor az ember Jézust hangsúlyozták, kutatták, s volt olyan korszak is és egyház is, amikor és ahol Krisztus isteni oldalát domborították ki. Madách Imrénél minden nagyszerűsége mellett abban nem tudunk igazat adni, hogy az egyház egy i betűn vitatkozott. Ezen az i betűn múlt minden. Hiszen ez az i betű döntötte el (*homousios* vagy *homoiousios*), hogy Krisztus hasonlít Istenre, vagy pedig Isten örökkévaló Fia! Krisztus két természete együtt valóságos.

Igénk ezért egyszerre hangsúlyozza, hogy *testben* jelent meg, és hogy *nagyobb* az, aki bennetek van. Ez a Krisztus megvallásának és a benne való hitnek két pólusa.

Testben jelent meg. Ezért kereste éjjelente az Atyát imádságában. Ezért kezdett rettegni és gyötrődni a Gecsemáné kertjében. Ezért kiáltott a kereszten is Isten után! Menynyire mélyre került az Isten világából! És mégis nagyobb mindenkinél. Az emberi történelem sok nagyságot tart számon, nem is vitatjuk. De valljuk, hogy Krisztus mindenkinél és minden világi erőnél nagyobb. Ezért tudott viharban is a csónakban nyugodtan aludni. Sőt nemcsak a vihart, hanem legyőzte a legnagyobb hatalmat, a sátánt és a halált. Minden hatalom az övé. A kettő együtt hitünk titka: keresztre feszítették, sírba tették, de üres a sírja, feltámadott. Nem onnan van sok aggódásunk, talán depressziónk, hogy nem így látjuk és valljuk Urunkat?

Tudunk-e így Krisztusra tekinteni? Így valljuk-e meg az emberek előtt? Ez, ő legyen a szűrő mindenkivel kapcsolatban, aki nekünk Krisztusról szól, de ilyen legyen a mi hitvallásunk is róla!

Figyeljünk fel arra is, hogy a hit igénkben összefüggésben van a felismerés, tudás szóval. A hitünk igazán felismerésből született: Krisztus felismeréséből. Valahogy úgy, ahogyan Péter vallotta a tanítványok között: „*Te vagy a Krisztus, az élő Isten Fia.*” Jézus Krisztus ezt a hitvallást, boldog felismerést elfogadta, sőt – meggyőződés szerint – ennek alapján tette Pétert sziklává, amelyre építeni lehet. Mert ez a felis-

merés nem emberi teljesítmény, hanem Isten Lelkének munkája. A tanítványok három esztendeje, iskolájuk Krisztussal voltaképpen ilyen felismerések sorozatából állt. Isten segítsen minket erre a felismerésre, sőt ezekre a felismerésekre, arra, hogy Pállal együtt vallani tudjuk: „*tudom, kibén hiszek.*” Aki belépett a történelembe, velünk egy sorba állt, az minden látogat ellenére biztos kézzel tartja, irányítja a történelmet, életünket, egyházát is. „*Erről – a krisztusi hitvallásról – ismerjük meg az igazság lelkét és a tévelygés lelkét*” – magunkban és másokban is. De ehhez igénk szerint még valami kapcsolódik.

A krisztusi szeretet ereje

Ez is kritérium. Pál apostol nem himnuszt akar írni, hanem a mindennapi életünkben külön utat mutatni, amikor ezt írta: „*Ha emberek vagy angyalok nyelvén szólok is, szeretet pedig nincs bennem, olyanná lettem, mint a zengő érc vagy pengő cimbalom.*” Talán szépen szól, de üres. Ezt meg szoktuk érezni, de mások is megérik rajtunk. Ezért olvassuk igénkben: „*Szeretteim, szeressük egymást.*”

A krisztusi szeretet nem az emberi szeretet vonzódása, ennél sokkal több. A krisztusi szeretetben megfér, bőven helye van az ellenség szeretetének, az érte való imádkozásnak és a szeretet gyakorlásának is.

S ez a szeretet sem a mi teljesítményünk, hanem annak örök, állandó és változatlan forrása van. Az első gyülekezetben, ahol lelkészként szolgáltam, az Alföldön volt egy forrás: télenyáron állandóan adta a melegvizet, termálfürdő lett belőle. Ilyen forrás, fürdő számunkra Isten szeretete. Igénk folytatása erről tesz bizonyosságot. Sőt elmondja, hogy Isten szeretetének centruma, szíve éppen Krisztus, vagyis, hogy „*elküldte a Fiát engesztelő áldozatul*”. Ebből a szeretetből lehet meríteni és élni. A mai nap témája evangélikus egyházunkban: „Isten sötétségből világosságra hív, szeretet által Isten gyermekeivé.” Igen, ez tesz Isten gyermekeivé. De itt sem a szeretet általánosságban, amiről sok szó esik a világban üresen, hanem Isten végtelen, megmentő, bűnöket megbocsátó és üdvözítő szeretete.

Ezért, még egyszer: „*Szeretteim – itt nemcsak az apostol szereteteiről, hanem Isten szereteteiről van szó –, szeressük egymást.*” Azért tudunk, tudhatunk szeretni, mert Isten szeret minket. Van egy régi mondás, magyarul így lehetne fogalmazni: „A kegyelem kegyelmet szül, a viszálykodás gyűlöletet.” Isten átélte, megtapasztalt, felismert szeretete valósággal újjászül, megújítja életünket. Igen, „*aki szeret, az Istentől született*”. Boldog ember, aki ezen a megtapasztaláson átesett.

Isten tegye gyülekezeteinket, egyházunkat és népét valóban „krisztusivá” a krisztusi hitvallásban és a krisztusi szeretet megélésében! Legyen ez a szűrőnk mások felé és a magunk életében is! Ez valóban győzelem lehet.

Hivatkozott mű

SCHLATTER, Adolf 1953. *Die Briefe und die Offenbarung des Johannes*. Evangelische Verlangsanstalt, Berlin.

■ KEVEHÁZI LÁSZLÓ

Tallózó

„A hamis próféták sokan vannak, sokat beszélnek, és sikerük van a világban (1.6). A gőgöt tápláló és semmire sem kötelező »vallás« (...) vonzó, mivel lelkesedése ellenére végül is nem más, mint a rossz értelmű elvilágiasodás igazolása. A »világ«, vagyis aki gonoszat cselekszik (3,12), szívesen lesz »vallásossá«, de nem szívesen enged az evangéliumnak mint parancsolatnak.” (*Jubileumi kommentár. BibliaTéka CD-ROM. Arcanum Digitéka Kft.*)

„Az ellenfél belül van az egyház kerítésén. Nem olyan könnyű megmondani, ki az igaz keresztyén, ki a hamis. Viszont fontos dolog tudni, hogy lehessen tiltakozni és védekezni. Ezért kell a lelkeket megpróbálni. (...) az apostol ki-mondott egy nagy elvet, ami különösen a reformációban vált be. Minden tanítás mértéke (...) a *Kijelentés*, úgy, amint az történetivé vált a Jézus Krisztusban, és amint előttünk áll az Ige irodalmi testében, a Szentírásban. (...)

Isten szeretet – akkor Őt csak a szeretet ismerheti meg. Az istenismeret szeretetviszony – Vele és az Ő gyermekeivel.” (Ravasz László: *Az Ó/Újszövetség magyarázata*. Kálvin Kiadó)

„Abból, hogy valaki a Bibliáról, Istenről és Jézusról beszél, nem következik az, hogy Isten igazi gyermeke. (...) Egy tanító nagy próbája a következő: »Mit hiszel Krisztusról?« (...) Az Ő megvallása pedig azt jelenti, hogy az ember hódol neki, mint élete Urának.” (William MacDonald: *Ó/Újszövetségi kommentár*. Evangéliumi Kiadó)

„Ebben az elküldésben megmutatkozik, hogy mi a szeretet valójában. Ezért nem is lehet a kijelentést megfordítani. Isten nem az, amit az emberek szeretetnek neveznek!” (*Biblia magyarázó jegyzetekkel*. Magyar Bibliatársulat – Kálvin Kiadó)

„Jézus a Hegyi beszédben (...) figyelmeztet bennünket: »óvakodjatok a hamis prófétáktól, akik juhok ruhájában jönnek hozzátok, de belül ragadozó farkasok.« Vagyis a hamis prófétát külsejéről nem lehet megismerni, mert úgy néz ki, mintha bárány lenne. Gyakran elkövetjük azt a hibát, hogy úgy gondoljuk, a hamis próféta csak hamis dolgokat hirdet. Pedig gyakran a hamis próféta kilencven százalékban az igazságot hirdeti – ezért tud olyan sokakat megtéveszteni.” (Chuck Smith: *A Biblia lépésről lépésre*. The Word for Today)

Illusztráció

VERS

Szabó Lőrinc: *Lelkiismeret*

Fő-hóhérom a lelkiismeret maradt. Ahogy a tengeribeteg,

fordultam ki magamból, ha csak a szeme villant is. S az lángolt, csupa vád s büntetés: isten, az elhagyott, s a jog, a morál, s ami még nagyobb, az igazság igénye szüntelen nőtt bennem. Minden célom és hitem magát fürkészte, földi s mennyei: nem téves-e, rossz-e? Érv s szempont ami ellenfelemé volt, úgy érdekelt, mint akár őt. Perc és részlet helyett az Egész, a Teljes, a Végleges vonzott, valami Több-Mint-Én, nemes és örök; a hibás tett s gondolat mint szégyen mart, mint szenny, mely rám ragadt vagy épp belőlem sajdukt: bűneim sebeiből nőttek erőnyeim.

TÖRTÉNET

A koncert

„Gandol akkor Párizsban élt. Barátai elcipelték egy híres orosz énekesnő, Doluhanova koncertjére. Kedvetlenül ment, csak a társaság kedvéért, mert nem szerette az európai zenét. Gyakran idézte a nyugati és a keleti zene közötti különbség érzékeltetésére a híres tanmesét: Az európai és az indiai fuvalás sétálnak az alkonyatban. Gyönyörűen száll le a Nap, arany fény borítja a közeli fákat és a távoli hegyeket. A természet szépsége szinte fáj. Akkor az indiai leül, előveszi a fuvalóját és játszani kezd. Az európai pedig szomorúan azt mondja: Milyen kár, hogy nem hoztam magammal kottát... Gandol végigunatkozta a hangversenyt. A végére rettenetesen elfáradt. És akkor – legnagyobb rémületére – a közönség ráadásokat követelt. Gandol az erkély első sorában ült.

Elnehezült fejét ráhajtotta a bársonyszövettel borított korlátra. A szemét behunyta. Az énekesnő Schubert *Ave Mariáját* énekelt. Akkor Gandol csukott szemhéja mögött egyszer csak felragyogott egy görög kereszt. Gyémántosan tündökölt, majd elhalványult a fénye, azután újra felerősödött, együtt hullámozott a dallal. Gandol fejfájása elmúlt, könnyűnek és szabadnak érezte magát, s fokozatosan valamiféle soha nem megélt boldogság öntötte el.”

Popper Péter (1933–2010) pszichológus, pszichoterapeuta, egyetemi tanár: *Az Istennel sakkozás kockázata*

Első hallásra – gyülekezeti gondolatok

Ez úgy hangzik, mint egy használati utasítás. Csak éppen nem valaminek az összeszereléséhez vagy működtetéséhez való. A lelkek megkülönböztetéséhez is érteni kell? Külön gondot fordítani rá? Nem magától értetődő az, hogy nem

vagyunk egyformák? Egyikünk így érti az igét, a másik meg úgy? És mindenkinek értenie kell, vagy csak például a lelkészeknek?

Megvizsgálni – nem felületesen véleményt alkotni. Mi-lyen felháborító, ha az orvos vizsgál ímmel-ámmal. Mintha nem mérlegelne minden tünetet. Pedig egy ember egészsége múlik rajta. Itt meg több ember lelki egészsége.

Az antikrisztus jelenlétéről bőven vannak tapasztalatok. Nem részletezem a sodródni a tömeggel, illetve kitűnni a tömegeből kettős igényét, a híráradatok hatásait, a „népbutítás” különböző rafináltságait. Izgalmas a 4. vers múlt ideje. Elég-e egyszer győzni, vagy sohasem érezhetjük nyugodtnak magunkat győzelmünk bizonyosságában? És tényleg nem érezzük-e időnként, hogy „Aki bennünk van”, bizony hagyja magát elnyomni ostoba emberektől és gondolatoktól? Elég merész kijelentés *igazság lelkének* vagy *tévelygés lelkének* minősíteni valakit aszerint, hogy hallgat vagy nem hallgat ránk. Nagyon nagy istenismeret, bibliaismeret, ember- és önismeret kell hozzá. Mert tényleg élet, életek múlhatnak rajta. Ma ugyan nem tűnik létkérdésnek a hit és a gyülekezethez tartozás úgy általában, de egy rossz megítéléssel örökre ki lehet üldözni valakit a gyülekezetből. Sőt ha valóban ilyen szigorú mércével méricskélünk, akkor könnyen fanatikusnak tartanak, vagy azokká is válunk, és inkább taszító lesz a szavunk, mint hitelt és figyelmet, követést érdemlő. A 7–8. vers pedig mintha az egész dilemmát leöntené egy mindent elfedő szószszal. Vagy mégis következik egyikből a másik? Egyáltalán ebben az összefüggésben is helytálló a szeretetfogalmunk? Mi van, ha a Lélek eleve a szeretet lelke?

Szentháromság ünnepe után 9. vasárnap

▶▶ 2Tim 2,19–21

Igehirdetési előkészítő

A textusról

A pásztori levelek közé tartozó Második Timóteus-levéllel kapcsolatban bizonyára emlékezünk a nyelvi és stílusbeli sajátosságok kapcsán gyakran emlegetett pseudonym-elméletre, igehirdetésre való készülésünket azonban a legcsekélyebb mértékben sem kell hogy befolyásolja annak kérdése, vajon valóban Tarsusi Pál írta-e a levelet Timóteus nevű tanítványának, vagy pedig egy későbbi, századfordulós szerző használta a jól ismert neveket írása tekintélyének biztosítására. A levél s benne kijelölt igeverseink tekintélyét, súlyát ugyanis a benne foglaltak önmagukban is megadják, s kellően fontos témákat állít az olvasó, a hallgató elé ahhoz, hogy azokkal való fog-

lalkozásunk a Szentháromság ünnepe utáni 9. vasárnap középpontjában legyen.

A textus kontextusát ezúttal is érdemes készülésünk-
kor alaposan megnézni, s láthatjuk: az egy olyan levélrészlet, amelyben számos ismétlés hívja fel figyelmünket a mondanivaló lényegi pontjaira. Érdekesség, hogy számos más fordítású Biblia a levél e fejezetében a 20. verstől jelez új szakaszt, textusunk tehát egy cezúra körülötti versekből áll, új fordítású Bibliánk tördelése azonban a textusnak jelölt igeverseket egy egységként mutatja. A kijelölt szakaszt megelőzően két ízben is emlékezésre és emlékeztetésre hívja fel a szerző az olvasó figyelmét, a 2. fejezet 8. versében a feltámadásra, az evangélium koncentrált üzenetére figyelmezteti a címzettet, a 14. versben pedig megerősíti a mindezekre való emlékeztetést. Az emlékezés és emlékeztetés fontos, mert a címzetre bízott gyülekezet és annak aktuális problémái szemmel láthatóan felülírták az eredeti üzenetet, szükség van a tabula rasa újragondolásra.

A levélrészlet ugyanis elsősorban a tévtanításokkal kapcsolatos helyzetre utal Hümenaiosz és Filétosz révén, akik kapcsán az eredeti igazság feledésbe merülhet, s akik tanításától a gyülekezetet meg kell óvni. A Második Timóteus-levél eme részletének két alapvető exegetikai iránya közül az egyik éppen ezt hangsúlyozza: a 20. versben bemutatott kép a tiszta és közönséges edényekről eszerint éppen ennek a helyzetnek az illusztrálására szolgál. Pál Timóteustól a tisztaságot várja el, az Úrnak hasznos és minden jócselekedetre alkalmas élet a haszontalan és közönséges dolgoktól való megtisztulás, vagyis a Hümenaiosz- és Filétosz-féléktől való elhatárolódás révén lesz sajátja. Ezen exegetikai irány szerint a 19. vers egymásra torlódó képei (szilárd alap, annak pecsétje) pedig Timóteus erkölcsi és hitbeli stabilitását szolgáló biztatásként értelmezhető, amelynek alapján válhat tisztává, megbecsültté, megszenteltté.

A másik markáns exegetikai irány a textus 20. versét éppen ellenkezőleg magyarázza: itt az arany- és ezüstedények a fa- és cserépedényekkel nem szemben állnak, pusztán különbözőségük révén másfajta funkciókat, másfajta hasznosságokat jelenítenek meg, s eszerint Isten népére is ekképpen lehet tekinteni: amiképpen vannak a nagyon megbecsült tárgyak és vannak a hétköznapi használatra, de mindenképp hasznosságra rendelt tárgyak, úgy különböznek az emberek is az egyházban. A lényeg, hogy „*hagyja el a gonoszt mindenki, aki az Úr nevét vallja*”. Sem a tágabb kontextus, sem három igeverünk belső logikája nem engedi azonban, hogy ezt a sokáig magát erősen tartó exegezist magunkévá tegyük, igehirdetésünkben tehát kerülnünk kell majd a 20. vers ilyen értelmezését, s nem szabad megijednünk az erőteljes kép következményeitől sem. Annál is inkább, mivel a 21. vers „*ha..., akkor...*” formulája felszólítást megerősítő hatást kelt: meg kell tisztítani magunkat, hogy megszenteltek és az Úrnak szolgálók lehessünk.

A szerző képekben gazdag levélrészletéhez rengeteg megerősítő textust kapcsolhatunk a szilárd alapról (Ézs

28,16; Róm 9,33; 10,11; 1Pt 2,6; Mt 21,42; Ef 2,20), a pecsétről (Num 16,5; 16,26; Jób 36,10; Zsolt 6,8; Ézs 26,13; 52,11; 2Kor 1,22; Ef 1,13; 4,30; Jel 7,2–8), az Úr nevéről mint segítségéről (Jóel 3,5; ApCsel 2,17–21; Róm 10,11–13), és a 21. vers konklúzióját is alátámaszthatjuk Ézs 45,9 vagy Jer 18,1–6 képeivel, „amelyek megtartják az egyensúlyt az emberi felelősség és az isteni kezdeményezés között” (ALEXANDER 2000).

Meditáció

Újra neki kell futni, számtalanszor, Luther közmondásosan idézett naponkéntijával, lerombolva mindig a fölösleges, a más felé vivő, a ráarakódott dolgokat. Jézus Krisztus feltámadt. Ez az evangélium. 2Tim 2,8. Ez a lecsupaszított lényeg, és minden más, ami fontosnak tűnik, ehhez képest mérendő; nem fontos, félrevezető.

Van vita, tévedés, rossz út, hazugság. Tévtanításos hibák gyülekezetben, egyénekben, benned, bennem. A szándék még talán jó, a megoldás rossz, az eredmény a lényegét elfedő, megváltoztató, kicserélő. Ezért kell mindig újakezdeni, előlről, onnan, hogy Jézus Krisztus feltámadt.

Honnan az erő az újakezdéshez? És főképp honnan a bátorság? A megszokott hümenaioszságból való kilépés cél tudatossága? Sola fide, „*ismeri az Úr az övéit*”, én is az övé vagyok, keresztségemtől fogva, elhívott, megáldott szolgáló, nem vagyok egyedül, Uram, irgalmazz. „Isten sötétségből világosságba hív”, nyár közepén, ünneptelen egyhangúság közepén, megszokott rutinom közepén, engedetlenség és hűtlenség közepén, megszólít és hív, figyelmeztet és ápol. És szilárd alapot vet számomra.

Vázlat

Igehirdetésünk a textus és kontextus alapján három fő téma szerint osztható fel:

Vita, tévedés – kívül a gyülekezetben, belül az emberben

Könnyen találunk a környezetünkben (világi környezetben pláne) olyat, akinek a gondolkodása téves alapokon áll. Fontos azonban, hogy önmagunkat is vizsgáljuk folyamatosan, hiszen a körülmények és a megszokásaink gyakran minket is tévutakra vezethetnek. A hamis sáfár példázata a lekciónban intő szó számunkra.

Gyakran hallhatjuk istentiszteleti gyónótükröként a Tízparancsolatot s János figyelmeztetését arról, hogy magunkat csapjuk be, ha azt mondjuk, nincsen bűn bennünk. Az istentiszteleti szituáció – a támogató atmoszféra, liturgikus keret ellenére – sem mindig alkalmas arra, hogy őszinte önvizsgálat helye legyen. Készüljünk az istentiszteletre már eleve úgy, hogy megvizsgáljuk magunkat, vajon a feltámadás örömhírének hordozói, Isten megszenteltjei va-

gyunk-e, vagy bennünk is ott van a tévedések meggyőződéses őrzése. Ha őszinték vagyunk, az önmagunkról kapott kép nem kedvező.

Stabilitás: ismeri az övéit; hit: én választottja vagyok

Ami mégis reményt adhat, az ez az ősi kijelentés: „*Az Úr ismeri az övéit.*” Nincs tehát elveszve a világ, s már csak az a kérdés, én vajon személyes reményemmé tehetem-e ezt a mondatot.

Ahogy Pál emlékezteti a feltámadás evangéliumára Timóteust, úgy emlékeztethetjük mi is magunkat, egymást arra, hogy meg vagyunk kereszttelve. És ez a szentség köt minket elválaszthatatlanul Istenhez. És mi is emlékezzünk meg a feltámadás örömről, a húsvéti üzenetről, a sötétségből a világosságba jutás élményéről. Értünk történt.

Cselekvés: a hibás dolgokat életünkön kívülre kell rekeszteni

A húsvéti öröm hónapokkal később is élő és ható, de cselekvésre indító is kell hogy legyen. Új életformát kínál, amelyben az Úrnak hasznos és minden jó cselekedetre alkalmas személyek lehetünk. Ha Krisztus reményeink alapja, akkor ő az, aki a helyes utat is mutatja. Pál sem magától volt bölcs, amikor a tévtanításokkal szemben tudott érvelni, hanem a krisztusit tekintette mindennél fontosabbnak. Ez nem valami különleges képesség, hanem valamennyiünk sajátja lehet. Csak tegyük át a hangsúlyt saját magunkról, ahogy a vasárnap zoltárában is megszólalt az imádság.

Felhasznált irodalom

- ALEXANDER, Neil M. (szerk.) 2000. *The New Interpreter's Bible*. 11. köt. Abingdon Press, Nashville. 844–847. o.
 NEYREY, Jerome H. SJ 1995. *A Timóteushoz írt I. és II., a Tituszhoz írt levél, Jakab levele, János levele, Péter I. és II. levele, Júdás levele*. Korda–Bencés, Kecskemét–Pannonhalma. /Szegedi Bibliakommentár, Újszövetség 9./ 37–38. o.

■ PELIKÁN ANDRÁS

Tallózó

„Az Isten népében mindig voltak és vannak olyanok, akik szívesen hangoztatják: »Nekem erős hitem van!« (...) Nemcsak az a veszély áll fenn, hogy az ilyen hitek roppannak össze a legkönnyebben a próbák idején, hanem az is, hogy általában olyasmire történik az építkezés, ami önmagában is ingatag (...). Tulajdonképpen furcsa is az olyan reményesség, aminek tárgya önmaga (vagyis a hit), mivel az ember nem a hit Fejedelmében, hanem magában a hitében, annak erősségében bizakodik. (...) Igénk azt mondja el, hogy mi ad a hitnek szilárd alapot. (...) »*Ismeri az Úr az övéit!*«! Úgy ismer, mint a pásztor a nyáját. (...) Igénk a tanítás és életvitel szükségszerű kapcsolatát is élénk tárja, méghozzá úgy, ahogy

az evangéliumokban olvassuk a »fáról és gyümölcsről« szó-
ló igékben.” (Id. Magassy Sándor: *Perikópák*. Magánkiadás)

„Az Isten által vetett szilárd alap (...) megáll, amin pe-
csétek jelzik a szerkezet eredetiségét és sértetlenségét.”
(*A Biblia ismerete kommentársorozat*. Keresztyén Isme-
retterjesztő Alapítvány)

„Istennek fundamentuma vonatkozik *mindenre, amit
az Úr tesz?* Ha elküldi Igéjét, semmi sem tudja akadályoz-
ni. (...) A pecsét a tulajdonos jele, ugyanakkor a véde-
lem és a biztonság emblémája is. Így az Isten fundamen-
tumán levő pecsét azt jelzi, hogy ő a tulajdonosa azok-
nak, akik igazi hívők (...). Hasznos a gazdának – ez olyan
minősítés, amire mindenki vágyik, aki szereti az Urat.”
(William MacDonald: *Ó/Újszövetségi kommentár*. Evan-
géliumi Kiadó)

„Két szöveg szolgál »pecsét« vagy megkülönböztető jel-
zés gyanánt ezen a »szilárd alapon«. Az első, a Szám 16,5,
abból a történetből származik, ahol Kórét és Mózes más el-
lenfeleit Isten elpusztítja: »Isten ismeri övéit« – és elpusz-
títja azokat, akiket nem! A második, valószínűleg a Sír 35,3
(vagy 7,2) és a Lev 24,16 összeolvasztása, a hívőket figyel-
mezteti, hogy kerüljék a rosszat.” (*Jeromos-bibliakommen-
tár*. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat)

„Isten ismeri az övéit: ez a bizalom alapja. Én nem mon-
dom meg, hogy kik ezek. Azok pedig, akik Jézus nevét vall-
ják, különüljenek el minden gonoszástól. Itt azt látom,
amit felismerhetek.” (J. N. Darby: *A Biblia könyveinek át-
tekintése*. Evangéliumi Kiadó)

Illusztrációk

MESE

A vízfordó és a cserépedény

„Kínában egy vízfordónak volt két nagy cserépedénye.
Annak a botnak egy-egy végén lógtak, amelyet a nyaká-
ban hordott. Az egyik edényen volt egy repedés, míg a má-
sik tökéletes volt, és mindig egy teljes adag vizet szállított.
A pataktól a házig tartó hosszú séta végén a megrepedt
edény már csak félig volt vízzel. Két teljes évig ment ez
így: a vízfordó csak másfél edény vizet szállított a házába.

Természetesen a tökéletes edény büszke volt teljesítmé-
nyére, hiszen feladatát jól teljesítette. De szegény törött cse-
rép szégyellte a tökéletlenségét, és nyomorultul érezte ma-
gát, hogy csak fele annyit tudott teljesíteni.

Két év keserűség után egyik nap megszólította a víz-
fordót a pataknál:

– Szégyellem magam, mert a víz szivárog egész úton
hazafelé.

A vízfordó így válaszolt a cserépedénynek:

– Észrevetted, hogy virágok az ösvényen csak a te ol-
dalodon nőnek, s nem a másik cserép oldalán? Ez azért
van így, mert én mindig tudtam a hibádról, és virágmagot
szórtam az ösvénynek erre az oldalára. Minden nap te lo-
csoltad őket, amíg visszasétáltunk. Két éve leszedem eze-
ket a gyönyörű virágokat, hogy az asztalt díszítsem velük.
Ha te nem lennél olyan, amilyen vagy, akkor ez a gyönyö-
rűség nem ragyogná be a házamat.”

GONDOLAT

„Joliot Curie téri, ötödik emeleti, kétszobás, alkóvos, beépí-
tett konyhabútorral fölszerelt, Sas-hegyre néző lakásomat
sürgösen, ráfizetéssel is elcserélném Joliot Curie téri, ötö-
dik emeleti, kétszobás, alkóvos, beépített konyhabútorral
fölszerelt lakásra, a Sas-hegyre néző kilátással.”

Örkény István (1912–1979) Kossuth-díjas író,
szerkesztő, dramaturg: *Apróhirdetés*

Első hallásra – gyülekezeti gondolatok

Nagyon fontos az igehely azon üzenete, hogy Isten ismeri az
övéit. Az életben, a mindennapokban sokszor nem ilyenek
látjuk az Istent, mert legtöbbször megfélemedünk arról,
hogy milyen is valójában, hogy milyen jó az emberekhez.

A kijelölt igeszakaszban szereplő ház képe vajon mi-
re vonatkozik? Lehetséges, hogy ezzel Pál apostol az egész
emberi életre utal?

Tulajdonképpen milyen kapcsolatban vannak egymás-
sal az arany- és ezüstedények és a fa- és cserépedények? Me-
lyik az igazi érték? Az, ami annak látszik, vagy az, aminek
az értéke kipróbált? Lehet, hogy sok esetben inkább igaz,
hogy a több kevesebb, az egyszerűbb jobb.

Nem egyértelmű, hogy mitől kell megtisztítanunk ma-
gunkat. Állandóan legyünk ünneplőbe öltözve, a minden-
napi dolgokat pedig hagyjuk? Sokszor az életünkben az
újat, a csillogót kevésbé becsüljük, mint a régit. Nem min-
dig a csillogó, a fényes a jó, lehet, hogy a hétköznapival, a
bejártattal többre megyünk. Ellentmondás feszül a 19. és
a 20. vers között, nem teljesen érthető, hogy mit akar ki-
fejezni a 20. versben szereplő kép arról, hogy Isten ismeri
az övéit. Ebből következik, hogy más folytatást képzel-
nénk el a 19. vers után.

Fontos párhuzamnak érezzük Mária és Márta példáját.

A fentiekből is következik, hogy a régi és az új kapcsola-
t, a csillogó és az egyszerű szembeállítás a kijelölt ige-
szakaszban nagyon sok kérdést előhoz. Ezt továbbgondolva
felvetődik a mindennapok, a hétköznapok és az ünnepnap
kapcsolata egymással. Hogyan viszonyulnak ezek egymás-
hoz? Hogyan élheti meg, hogyan kell megélnie együtt a ket-
tőt a keresztyén embernek?